

INSTITUT ZA NOVEJŠO ZGODOVINO

R d p
ZGODOVINSKI čas.
1998

941/949

119990045,2

COBISS •

ZGODOVINSKI ČASOPIS

HISTORICAL REVIEW

leto 1998 2 letnik 52

GLASILO ZVEZE ZGODOVINSKIH DRUŠTEV SLOVENIJE

Uredniški odbor: dr. Rajko Bratož
dr. Ernst Bruckmüller
dr. Vasilij Melik (glavni in odgovorni urednik)
dr. Franc Rozman
Janez Stergar (namestnik glavnega urednika)
Nataša Stergar (tehnični urednik)
dr. Miro Stiplovšek
dr. Peter Štih

Za znanstveno vsebino prispevkov so odgovorni avtorji. Ponatis člankov in slik je mogoč samo z dovoljenjem uredništva in navedbo vira.

Redakcija tega zvezka je bila zaključena 10. 10. 1998.

Prevodi: Nives Sulič Dular in Marta Biber Slapar (angleščina), mag. Niko Hudelja (nemščina)

Zunanja oprema: Neta Zwitter

Sedež uredništva in uprave: Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete v Ljubljani, SI-1000 Ljubljana, Aškerčeva 2/I, tel.: (061) 1769-210, e-pošta: zgodovinski.casopis@uni-lj.si

Letna naročnina: za leto/letnik 1998: za nečlane in ustanove 5600 SIT, za društvene člane 4000 SIT, za društvene člane-upokojenece 3000 SIT, za društvene člane-študente 2000 SIT.
Cena tega zvezka v prosti prodaji (s prometnim davkom) je **1400 SIT**.

Naročnina za tujino znaša za ustanove 75 DEM (46 USD), za posameznike 55 DEM (34 USD) in za študente 35 DEM (22 USD) oziroma ekvivalent v nacionalni valuti. Plačuje se na račun Zveze zgodovinskih društev Slovenije pri Novi Ljubljanski banki: 50100-620-133-27620- 10295/4.

Tekoči račun: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 50101-678-49040

Sofinancirajo: Ministrstvo za znanost in tehnologijo Republike Slovenije
Ministrstvo za kulturo Republike Slovenije
Ministrstvo za šolstvo in šport Republike Slovenije
Znanstveni inštitut Filozofske fakultete v Ljubljani
Znanstveno-raziskovalni center SAZU

Tisk: Littera picta, d.o.o., Ljubljana, februar 1999

Naklada: 2000 izvodov

Po mnenju Ministrstva za kulturo Republike Slovenije št. 415-348/92 mb. z dne 24. 4. 1992 šteje Zgodovinski časopis za proizvod, od katerega se plačuje 5-odstotni prometni davek.

KAZALO – CONTENTS

RAZPRAVE – STUDIES

Lilijana Žnidaršič, Ljubljanska stolna duhovščina in protestantska reformacija do škofa Konrada Glušiča (1571–1578)	159–173
Clergy of the Ljubljana Cathedral and Protestant Reformation Movement until Bishop Konrad Glušič (1571–1578)	
Matjaž Klemenčič, Slovenska izseljenska zgodovina kot del slovenske nacionalne zgodovine	175–193
Slovene Immigrant History as a Part of the Slovene National History	
Dušan Biber, Jugoslovansko monetarno zlato 1939–1951	195–200
Yugoslav Monetary Gold 1939–1951	
Dušan Nečak, Od železne zavese do zelene meje. Regija Alpe-Jadran 1945–1991 (1. del) ..	201–214
From the Iron Curtain to the Green Border. The Alps-Adriatic Region 1945–1991 (Part 1)	

PROBLEMI IN DISKUSIJA – PROBLEMS AND DISCUSSION

Lepi, grdi, zli. O metodah, Liburniji, Karantaniji, vojvodskem stolu, Konverziji in Brižinskih spomenikih (Andrej Pleterski)	215–277
The Beautiful, the Ugly, and the Bad. On Methods, Liburnia, Caranthania, Duke's Throne, Conversio, and the Freising Manuscripts	

ZAPISI – NOTES

Pouk zgodovine v osnovni in srednji šoli (Vida Wedam)	279–280
History Teaching in Elementary and Secondary Schools	

JUBILEJI – ANNIVERSARIES

Olga Janša-Zorn – ob jubileju (Vasilij Melik)	281–282
Olga Janša-Zorn – on Anniversary	

INSTITUCIJE – INSTITUTIONS

100 let Zgodovinskega arhiva Ljubljana (Marjan Drnovšek)	283–286
100 Years of the Historical Archives of Ljubljana	

KONGRESI, SIMPOZIJI, DRUŠTVENO ŽIVLJENJE – CONGRESSES, SYMPOSIA, SOCIETY EVENTS

Druga evropska znanstvena konferenca za socialno zgodovino, Amsterdam, 5.–7. marca 1998 (Matjaž Klemenčič)	287–289
The Second European Social Science History Conference, Amsterdam, March 5–7, 1998	
Simpozij "Ob 100. obletnici rojstva Louisa Adamiča – Intelektualci v diaspori", Bernardin (Portorož), 2.–4. september 1998 (Majda Kodrič)	290
Symposium "On the Occasion of 100th Birthday of Louis Adamič – Intellectuals in Diaspora", Bernardin (Portorož), September 2–4, 1998	

OCENE IN POROČILA – REVIEWS AND REPORTS

Wolfgang Schild, Die Geschichte der Gerichtsbarkeit. Vom Gottesurteil bis zum Beginn der modernen Rechtsprechung. 1.000 Jahre Grausamkeit (Jože Maček)	291–292
--	---------

Slovenija na vojaškem zemljevidu 1763–1787. Josephinische Landesaufnahme 1763–1787 für das Gebiet der Republik Slowenien. 3. zvezek (Ignacij Voje)	292–296
Jože Žontar, Struktura uprave in sodstva na Slovenskem od srede 18. stoletja do leta 1848 (Vasko Simoniti)	296–298
Pošta na slovenskih tleh (Olga Janša Zorn)	298–301
Brigitte Hamann, Hitlers Wien : Lehrjahre eines Diktators (Rok Stergar)	301–302
Sejni zapisniki Narodne vlade Slovencev, Hrvatov in Srbov v Ljubljani in Deželnih vlad za Slovenijo 1918–1921. 1. del: od 1. nov. 1918 do 26. feb. 1919 (Miroslav Stiplovšek) .	302–305
France Filipič, Slovenci v Mauthausnu (Miroslav Stiplovšek)	305–306
Foibe e esodo (Sandi Volk)	307–308
Rajko Cibic, Spomini Slovencev v tujski legiji (Rok Stergar)	309
Tolminski zbornik 1997 (Damjana Fortunat Černilogar)	309–313

IZVLEČKI – ABSTRACTS

Izvlečki razprav in člankov v Zgodovinskem časopisu 52, 1998, 2 (111)	V–VIII
Abstracts from Papers and Articles in Zgodovinski časopis – Historical Review 52, 1998, 2 (111)	

PROBLEMI IN DISKUSIJA

Andrej Pleterski

Lepi, grdi, zli

O metodah, Liburniji, Karantaniji, vojvodskem stolu, Konverziji in Brižinskih spomeniki

Nedavno sem doživel redko pozornost, da se je kar dvema kritikoma (Štih 1997; Grdina 1997) hkrati zdelo potrebno spregovoriti o moji razpravi (Pleterski 1996; 1997) o koroških knežjih kamnih. Njune diskusije sem se razveselil, čeprav se Peter Štih z menoj *globoko ... ne strinja* (Štih 1997, 120) in so Igorju Grdini moje razlage zgolj *mitska stvarnost* (Grdina 1997, 123) ali po domače pravljice. Pomembno se mi zdi, da se je s tem tudi pri nas odprl diskusijski prostor o temah, za katere se je že zdelo, da si o njih skorajda nimamo več kaj povedati. Vsaka diskusija daje možnost preverjanja in tehtanja argumentov, iskanja novih, odpira še nenačete teme. Tako pomembno prispeva k razvoju znanstvenih spoznanj. Ker sta kritika posebej izpostavila vprašanje delovnih metod, se nudi dobrodošla priložnost spregovoriti o tej pomembni temi, ki nas edina lahko potegne iz močvirja znanstvenega voluntarizma. In nazadnje, gotovo pa ne tudi na koncu, se nam nudi izjemna priložnost razvijati metodo in kulturo diskusije.

Da ne bo vprašanj, kako je tokratna razprava nastajala, naj povem, da sem najprej napisal poglavji o Povedi in Zakaj ne verjeti, nato tisto o metodah in na koncu diskusijo s kritikoma. Ker je besedilo tudi tokrat grdo dolgo in se marsikomu ne bo ljubilo brati vsega, toplo priporočam, naj diskusije ne bere, če ni prej prebral poglavja o metodah. Čeprav nisem imel namena tako kmalu spet pisati o Konverziji, sta me kritika izzvala (obema hvala lepa), da izdelam pričujočo analizo Povedi. Ni mi žal. Rekel bi, da se je splačalo. S tem sem tudi ustrezno razširil del, ki je bil v »Mitski stvarnosti« predstavljene šele v zarodku. Obe razpravi pa tako tvorita svojstveno celoto.

Seznam okrajšav

Osebe:

Avtor = neznani pisec Konverzije

PŠ = Peter Štih

IG = Igor Grdina

AP = Andrej Pleterski

Pojmi:

BS = Brižinski spomeniki (Znanstvenokritična izdaja, Dela 2. razreda SAZU 39, Ljubljana 1993).

GH = *Gesta Hrodberti* – spis, ki je nastal po 793 in je poleg 1. poglavja Konverzije ena od obeh najstarejših ohranjenih različic nekega izgubljenega življenjepisa sv. Ruperta (Lošek 1997, 21 ss).

Konverzija = *Conversio Bagoariorum et Carantanorum* – spis, ki je nastal 870 (o tem datumu Lošek 1997, 6) ali morda celo 878 (za kar se zavzema Schnizer 1997) v obrambo interesnega ozemlja salzburške cerkve.

krožni dokaz = *circulus vitiosus*, napaka v definiciji, kadar tisto, kar skušamo definirati, že nastopa v tistem, kar definiramo. Posledica je dokazni postopek, v katerem je konec enak izhodišču. Npr.: to je krog, ker je okrogel, okrogel je, ker je krog.

opažanje = (nemško Befund) struktura, ki jo sestavljajo posamezni elementi. V tem pomenu besedo uporabljam še zlasti v poglavju o Povedi.

Poved = *Qui venientes Carantanis dedicaverunt ibi ecclesiam sanctae Mariae et aliam in Liburnia civitate seu ad Undrimas et in aliis quam plurimis locis.* (Wattenbach 1854, 7 s: 5. 36, 1–2; Kos 1936, 131: 5. 6–8; Lošek 1997, 106: 5. 8–10).

1. Metodološka in obrtna pravila

Velja, da je ena bistvenih razlik med znanstvenim in neznanstvenim delom v tem, da prvo upošteva določene delovne metode in pravila ter da svoje trditve argumentira na preverljiv in ponovljiv način. Delo, ki teh pogojev ne izpolnjuje, ni znanstveno. Lahko pa je še vedno strokovno, umetniško ali kakšno drugačno in kot tako koristno, dobro, lepo. To povem samo toliko, da ne bi kdo mislil, da je pridevnik »neznanstven« zmerljivka. Kot tudi »znanstven« ni nujno pohvala.

Pa si oglejmo nekaj osnovnih pravil zgodovinarske obrti, kot so nas jih naučili v šoli. Sploh ni odveč, spomniti se jih. Priročnik Boga Grafenauerja (1960) se mi zdi za to še vedno zelo uporaben, saj vsebuje številna pravila, ki niso občutljiva za zob časa. Tu bom ponovil samo tista, ki so nujno potrebna za razumevanje pričujoče diskusije.

Zgodovinski viri in njihove vrste (Grafenauer 1960, 249 ss)

Zgodovinski viri so sledovi, ki jih je zapustila preteklost in o njej pričajo. Lahko jih razvrščamo na različne načine. Tu nas prvenstveno zanima delitev na podlagi njihove vrednosti za spoznavanje preteklosti ter glede na naloge in oblike kritike virov. Prva taka delitev izhaja iz razmerja vira do dogodka ali stanja, o katerem priča. Po tem kriteriju delimo vire v **vire prve roke** in **vire druge roke**. Vir prve roke je tisti, katerega avtor je bil v neposrednem stiku z dogodki ali stanji, ki jih izpričuje. Če takega stika ni, gre za vir druge roke. Med obema vrstama imajo večjo vrednost viri prve roke (Grafenauer 1960, 252 ss).

Druga delitev izhaja iz razmerja pisca do virov. Tu ločimo **primarne vire** in **sekundarne vire**. Primarni so tisti viri, ki izvirajo od očitvidcev, ali pa se opirajo na take vire, ki jih mi ne poznamo več. Če o nekem delu preteklosti nimamo vira prve roke, ampak samo vir druge roke, je slednji za nas primaren. Če pozneje najdemo vir prve roke, postane vir druge roke sekundaren. Kajti sekundarni vir je tisti, ki črpa svoje sporočilo iz virov, ki so nam še na voljo, in nam ne prinaša nič takega, kar si ne bi mogli pridobiti sami brez njega. *Sekundarni viri nimajo nobene vrednosti kot priče, kajti pripoved, povedana večkrat, ni zato nič bolj resnična, kakor če je bila povedana le enkrat* (Grafenauer 1960, 256 s).

Tretjo delitev virov utemeljuje njihovo notranje razmerje do delov preteklosti. To je razlikovanje med **poročili** in **preostanki**. Poročila so viri, ki imajo namen podati potomcem neko podobo o doživljenih dogodkih. Preostanki pa so vsi tisti viri, ki niso imeli nikakršnega poročevalskega namena, ampak so nastali kot neposredni sestavni del tistega zgodovinskega stanja, o katerem pričajo. *Pri preostankih uporablja zgodovinar del nekdanjega življenja samega in se tako neposredno stika z njim. Tu ni odvisen od tujih podob o dogajanju in stanju, marveč takšne podobe z uporabo vira ustvarja sam, neposredno; zaključki so mnogo bolj trdni.* So pa seveda odvisni od zgodovinarjeve interpretacije. Med poročila spadajo: ustno izročilo o preteklosti, pisani literarni viri, publicistični viri, razni sestavni deli aktov ali vrste aktov, podobe s historično vsebino. Preostanki pa se delijo na dve veliki skupini: na stvarne in abstraktne (institucije, jezik itd.). Zaradi večje zanesljivosti, še bolj pa zaradi mnogo večje širine poznanja preteklosti se zgodovinopisje vedno bolj usmerja na študij zgodovine po preostankih (Grafenauer 1960, 258 ss).

Naše poznavanje preteklosti in zgodovinopisje

Bogo Grafenauer je duhovito prikazal filtre, skozi katere prihajajo do nas informacije o preteklosti, z dvojnimi ulomkom: zgodovinopisje = zgodovinsko dogajanje / viri (oboje ulomljeno z) / zgodovinar. Kajti *viri namreč ne govorijo sami, marveč le takrat, kadar jim zgodovinar zna postavljati vprašanja* (Grafenauer 1960, 19). S tem je jedrnat opozoril na problem subjektivnosti zgodovinarja in hkrati še na eno pomembno posledico tega problema. Če zgodovinar ne zna videti in postavljati pravih vprašanj, bo njegovo delo bolj jalovo, kot bi bilo sicer. Prikazani dvojni ulomek je sicer treba dopolniti še z enim filtrom, in to so uporabniki, bralci, ki šele dokončno ustvarijo podobo preteklosti v svoji zavesti. Vsakdo je namreč prav tako filter samemu sebi. Zavedanje, da tretji filter obstaja, se v zadnjem času vse bolj utrjuje (prim.: Barbara Little 1992, citat pri Mirnik–Prezelj 1998, 369; Pleterski 1995; Grdina 1996, 51 pravi: *knjiga, ki je nihče ne prebere, ni knjiga – četudi je zgodovina*).

Vprašanje subjektivnosti in objektivnosti

Vsi našteti filtri pačijo podobo preteklosti, ki pride do nas. Da sta bralec in pisec, neodvisno od svojih siceršnjih namenov, subjektivna, imam za dejstvo, ki mi ga, upam, ni treba posebej dokazovati. Enako je logično, da so subjektivni tudi vsi viri, ki spadajo v skupino poročil. Manj znano je, da se je treba možnosti subjektivnosti zavedati tudi pri uporabi skupine preostankov. Subjektivnost tu nastopa že v stopnji iskanja in zbiranja teh virov in se nadaljuje skozi vse stopnje njihove obdelave. Zato je naravnost tragikomično, da številni arheologi še vedno verjamejo v objektivnost pisnih virov in da številni zgodovinarji (v ožjem smislu: tisti, ki gradijo svojo podobo preteklosti prvenstveno na pisnih virih) obratno verjamejo v objektivnost tvarnih virov (prim.: Mirnik–Prezelj 1998). Seveda se sedaj lahko zgroženo vprašamo, kaj pa je sploh objektivno, kje je trdina v močvirju subjektivnosti, na kateri bomo gradili?

Odgovoru na to vprašanje je posvečena metoda kritike virov. Ta jim ne samo določa čas, prostor in okoliščine nastanka, ampak jih tudi sooča z vsem, kar o teh treh kontekstih že vemo. Preverja jih na vseh možnih stičnih točkah. Če na pričakovanih stičiščih ni ujemanja, je možnosti več (te sicer obstajajo tudi v primeru ujemanja, le opazimo jih težje). Ali je napačen primerjalni podatek, ali podatek vira, ali celo oba. Običajno krajšo potegne vir, še zlasti, če primerjalni podatek velja za zanesljivega. Obratni primeri so mnogo redkejši, povzročajo pa dolgo verigo verižnih sprememb, ki so številnim raziskovalcem neljube in se jim zato upirajo.

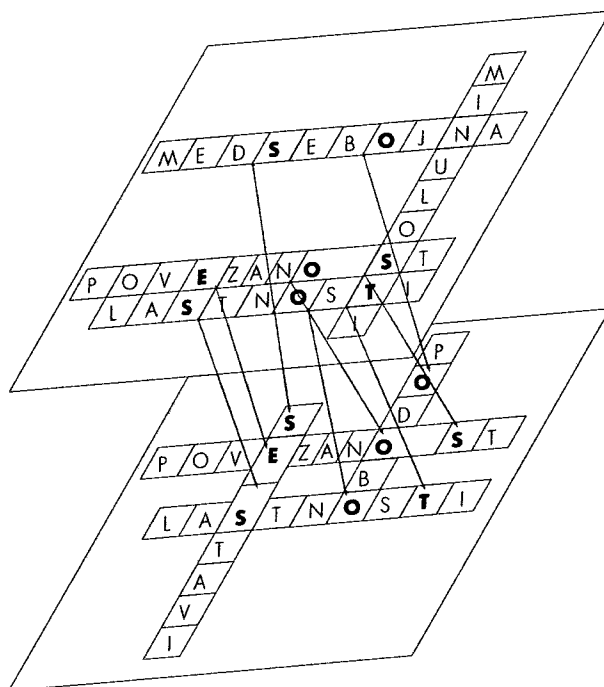
Kritiko virov in nastajanje podobe preteklosti si najlažje ponazorimo z reševanjem skrite križanke. Zgodovina je taka križanka, ki jo rešujemo že tisočletja. Vnaprej ne poznamo niti števila polj, ne njihove velikosti, niti njihove razporeditve, ne dolžine posameznih besed, niti njihovega opisa, ne celotnega obsega. Tu in tam imamo dano kako črko, morda celo del besede. Povezovanje se začne lahko intuitivno; ugibamo, kaj bi spadalo na izbrano mesto. Tako izbrana beseda mora pozneje seveda dobiti potrditev s prečnimi besedami. Temu lahko rečemo **metoda napovednih modelov**. Po njej si zamislimo podobo, predvidimo njene kontrolne točke in jih nato preverjamo. Pri tem je pomembno, da tega, kaj nam bodo dale kontrolne točke, ne vemo vnaprej. Če vedno najdemo pravo potrditev na pravem mestu, model drži, sicer ga je potrebno popraviti, ali celo povsem spremeniti. Kot v križanki, ko radiramo posamezne črke, včasih pa kar cele besede, ker smo napačno zastavili in nam prečne besede, ki smo jih razvozljali, kažejo nekaj drugega. Tudi **kritika vira** je tako prečno preverjanje, vendar s tistim, kar že poznamo. Seveda pa poznejša odkritja lahko razumevanje vira še izboljšujejo. V tem smislu je razumevanje vsakega vira tudi nekaj napovedni model. Podoba, ki nastaja, je seveda precej raztrgana, marsikdaj napačna in ponekod kaotična, a sčasoma vedno boljša. Več kot je navzkrižnih ujemanj, manjša je možnost subjektivnih napak. Ujemanja postajajo objektivna danost.

Najpomembnejša objektivna lastnost virov je ponavljanje njihovih lastnosti (prim.: Klejn 1988; Pleterski 1992, 243). Na tej lastnosti temelji **metoda primerjav**. Pri tej prenašamo tisto,

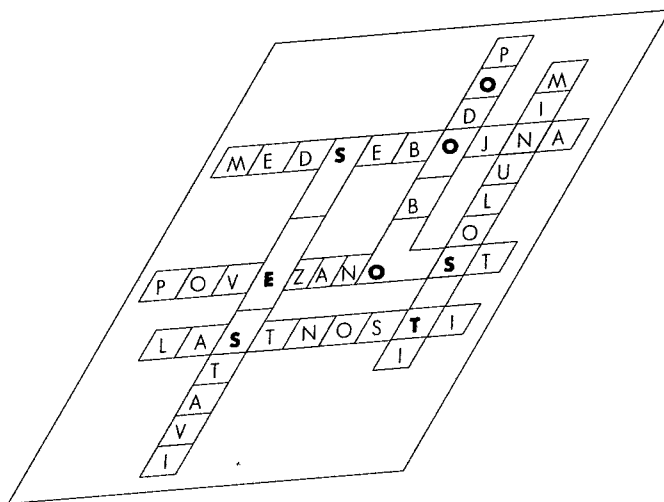
kar vemo o znanih podobnih primerih, na tiste, ki jih raziskujemo. Zanesljivost metode je odvisna od pravilnosti izbire primerjav in števila lastnosti, ki jih hkrati primerjamo. Pri primerjanju posamičnih lastnosti hitreje zagrešimo napako kot pri primerjanju trdno strukturiranih skupin lastnosti.

Prav ponavljanje nam tudi pomaga, da neko lastnost sploh opazimo. Ko bomo v nekem kraju srečali prvega človeka s sivim klobukom, tega ne bomo niti opazili, ko bo že dvajseti zapovrstjo, nam bo to vzbudilo pozornost. Prišli smo na sled lastnosti ljudi tega kraja, da nosijo sive klobuke. Seveda nas bo zanimal vzrok. Tega bomo morda našli in dokazali, morda ga bomo samo predvideli. Ko poznamo vzrok, ali mislimo, da ga poznamo, bomo vsak nov siv klobuk na glavi človeka tega kraja razlagali s poznanim vzrokom. Rešitev je sicer logična, ima pa pomembno napako. Različni vzroki imajo lahko enake posledice in obratno en vzrok različne posledice. Ali v križanki: beseda, ki smo jo opazili zaradi ponavljanja in stoji navpično, se lahko ujema z zelo različnimi vodoravnimi besedami in obratno, ena vodoravna beseda nam da lahko zelo različne navpične besede. Zanesljivost rešitve pa se nam zelo poveča, če opazimo, da se ponavlja več sosednjih besed. Te so očitno v neki stalni trdni povezavi, ki ji rečemo **struktura**. Ponavljanje struktur je objektivna danost. Subjektivnost seveda še vedno obstaja v prepoznavanju posameznih struktur in v prepoznavanju njihovega ponavljanja. Najbolj subjektivna je namreč prav sposobnost prepoznavanja, nekateri vidijo, drugi pa ne. Prav tako obstaja možnost pomot pri prepoznavanju. A več sestavnih delov ko ima struktura in večkrat ko se ponovi, manjša je možnost subjektivne napake. Objektivni značaj videnega je vedno trdnjši. To je jedro **strukturne metode**, kot jo razumem.

Nudi pa nam še nadaljnje pomembne možnosti. Ena vrsta virov omogoča spoznavanje samo določenega dela strukture, ki jo dograjujemo v podobo preteklosti. Če imamo srečo, da je struktura posledica nečesa, kar je pustilo sledove v različnih virih, imamo možnost, da tudi

Slika 1. Mreže strukturnih lastnosti v več ravninah.

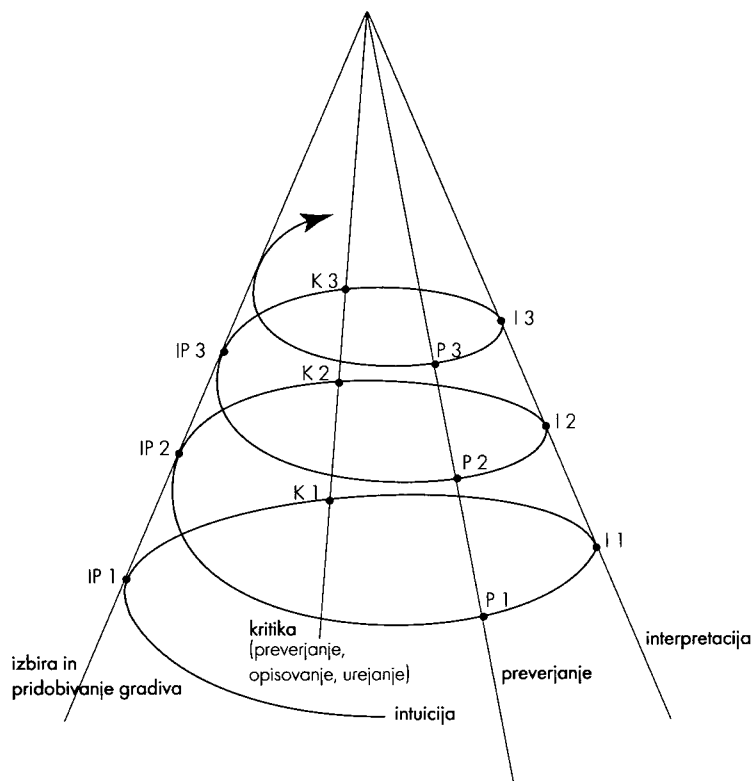
Slika 2. Mreža strukturnih lastnosti, projicirana v eno ravnino.

v teh virih odkrivamo sorodne strukture. In ko jih primerjamo med seboj, obstaja možnost, da odkrijemo skupne točke (Slika 1). Več ko jih je, večja je verjetnost, da pripadajo isti skupni strukturi, ki smo jo doslej poznali po odlomkih. Takemu povezovanju ponavadi rečemo **interdisciplinarnost**. In ko so interdisciplinarne povezave trdne, se nam odpre še ena možnost. Iz delno poznanih struktur lahko začnemo rekonstruirati izvorno strukturo (Slika 2). Rekonstrukcijo lahko nato preverjamo v vsaki vrsti virov posebej, bodisi z obstoječimi križnimi povezavami ali pa po metodi napovednih modelov. Ujemanja potrjujejo verjetnost objektivnosti rekonstrukcije, neujemanja opozarjajo na napake bodisi pri rekonstrukciji bodisi pri navzkrižnih podatkih. V tem primeru je treba spoznavni postopek ponoviti.

Spoznavna spirala (Gardin 1987, 188 ss)

Potek spoznavnega postopka poteka krožno in ima na vsaki ravni več korakov (Slika 3). Na njegovem začetku stoji subjektivna odločitev, ki je odvisna od izkušenj, znanja, intuicije, sreče in še česa, kajti odkrivanja in izbiranja lastnosti tistega, kar iščemo, ni mogoče formalizirati (Klejn 1988, 364). Z njo se odločimo za izbiro gradiva, ki ga je nato potrebno pridobiti. Pridobivanje gradiva je pogosto izredno zahteven in zamuden posel. Ni malo raziskovalcev, ki te stopnje dela nikoli ne preidejo, a kljub temu utirajo pot drugim. Ko gradivo imamo, sledi kritika, ki obsega preverjanje, opisovanje, urejanje tega gradiva. Najdemo mu časovni in prostorski okvir, skušamo mu izvabiti še druge sporočilnosti. Skratka, gradivo moramo pripraviti do tega, da nam začne govoriti. Njegovo govorico prevedemo v zgodbo, ki ji rečemo interpretacija, razlaga, naša predstavitev podobe preteklosti.

Krožnost postopka je vidna šele v naslednjem koraku, z imenom preverjanje. Svoje interpretacije namreč lahko potrdimo samo tako, da jih ponovno preverimo v gradivu. Kajti interpretacija je hkrati napovedni model. Zato nam je sedaj mnogo bolj jasno, kakšno gradivo rabimo in tudi pri naslednjih korakih lahko vgrajujemo pridobljene izkušnje. Postopek ponavljamo, dokler obstaja gradivo, ki ga še nismo obdelali in dokler obstajajo možnosti izboljšav. Praktično to pomeni, da je v nekaterih podrobnostih naše delo kmalu končano, v celoti pa je neskončno. Vemo sicer vedno več in vedno bolje, a vsega ne bomo vedeli nikoli.

Slika 3. Spoznavna spirala (predelano po: Gardin 1987, 199).

Metoda razvrščanja v skupine

Vsak od naštetih korakov spoznavne spirale ima svoje metode in postopke. Ogleдали si bomo le še tisto metodo, ki nam pomaga razvrščati preostanke preteklosti, ki so praviloma množični, v skupine, ki jim nato lahko izrabimo historično govorico. Metodo sem podrobneje že predstavil (Pleterski 1996b), zato jo tu obnavljam zgolj v bistvenih črtah. Preostanke lahko opazujemo na različnih ravneh in na vsaki najdemo številne lastnosti. Te lastnosti so hkrati lastnosti posameznih skupin gradiva. Skupino določajo njene tipične lastnosti, ki so značilne samo zanje. Tako npr. skupino krožcev določa njihova okroglost. Skupina mora imeti najmanj eno tipično lastnost, če jih ima več, skupino lažje določimo. Vsi preostanki, ki vsebujejo tipično lastnost (ali lastnosti) neke skupine, pripadajo tej skupini. Ker ima posamezen preostanek praviloma več lastnosti, obstaja možnost, da pripada hkrati več raznovrstnim skupinam. Ne more pa pripadati hkrati več istovrstnim skupinam. Če ponazorim: isti preostanek lahko hkrati pripada kronološki skupini, tehnični skupini, religiozni skupini itd. Ne more pa pripadati hkrati dvema različnima kronološkima skupinama. Če ima lastnosti dveh ali več kronoloških skupin, je kronološko nedoločljiv in ga iz nadaljnje kronološke obravnave izločimo. Vsak preostanek torej ne spada v katerokoli poljubno izbrano skupino. Ključnega pomena pri iskanju skupin je izbor lastnosti. Pravilne kronološke (ali kakšne drugačne) skupine bomo našli samo, če jih bomo sestavljali s pomočjo kronoloških lastnosti. Če bomo tem lastnostim primešali npr. še tehnične, bo tudi naš rezultat mešan, delno kronološke delno

tehnične skupine. Le malokdaj vnaprej poznamo pravo izbiri lastnosti. Zato bodo naše prve skupine pogosto še nejasne, »okužene«. Rezultat izboljšujemo s ponavljanjem spoznavnega postopka, kjer rezultate preverjamo v gradivu in dobimo boljša izhodišča za ponovno sestavitev skupin. Postopek ponavljamo, dokler so možnosti izboljšav.

Metode diskusije

Za razumevanje diskusije, kot sta jo zastavila kritika, si ni odveč priklicati nekaj zanimivih misli Igorja Grdine. Zahtevi, da *zgodovinar pove, kako je v resnici bilo*, duhovito protistavi komentar, *a potem bi bilo mogoče eno samo pripovedovanje zgodovine*. Ker se zaveda pristranskosti pripovedovalca, pravi o historiografski pripovedi, da *njena resnica ni toliko v zvestobi dejanskosti kot v prepričljivosti, ki sloni na koherenci povedanega... Historiografska pripoved se od fiktivske loči samo po tem, da vsebinsko ni v nasprotju z dognanji zgodovinske kritike oz. rezultati raziskav temeljnih zgodovinskih znanosti (paleografija, kronologija, diplomatika itd.)*. Če zgodovinopisje razumemo kot zgodbopisje, kot interpretativni del spoznavne zanke (Slika 3), se je mogoče z njegovo predstavitvijo strinjati. S takšnega izhodišča je smiselno Grdinino opozorilo bralcem, ki pravi: *Popolnoma jasno je, da je glavna stvar pri pripovedovanju zgodovine kot zgodovine pripovedovalčeva etika: uporaba oz. obvladovanje takšnih in drugačnih diskurzivnih strategij omogoča zelo učinkovito predstavljanje fikcije kot nefikcije. Stvarnost se sama ne more obraniti inteligentnega polaščevalca* (Grdina 1996, 52). Tu Grdina bralcem pove, da so zgodbopiscu prepuščeni na milost in nemilost, odvisni so zgolj od njegove strokovne etike, da jih ne bo zavestno zavajal. In če so učinki naše diskusije namenjeni predvsem bralcem zgodbopisja, se samo ponuja močno diskusijsko orožje. Pod lupo je treba postaviti etiko pripovedovalca. Če mu dokažemo neetično ravnanje, je tudi njegova zgodba neverodostojna. To je metoda, ki je v vsakdanjiku morda najbolj pogosta. Posebej priljubljena je v političnih diskusijah.

Ker pa moja študija, ki je na tapeti, prvenstveno ni zgodbopisje, ampak po mojem mnenju predvsem delo s področja temeljnih zgodovinskih znanosti (arheologija, historična geografija, mitologija), je treba postaviti v luč kritike tudi (in verjamem, da zlasti) vire, ki jih uporabljam, moje izpeljave iz teh virov in mojo argumentacijo izpeljav. Pomembno izhodišče za način diskusije je tudi kratko navodilo Boga Grafenauerja, ki poudarja predvsem pomen tega, da diskutanti govorijo o isti stvari.

Vsaka diskusija v znanosti zahteva jasno medsebojno razumevanje. Zato je tudi pri kritiki prva naloga precizen referat o temeljnih tezah ocenjevanega dela; pri tem se kritik, ki hoče v resnici opraviti svojo nalogo, ne sme omejiti le na en sam del obravnavane publikacije, marveč mora pokazati in upoštevati pri ocenjevanju celotno delo. Prav tako po pravici velja za napačno, če se kritik omejuje le na kritične pripombe, poročilo o avtorjevih tezah pa sploh ali skoraj v celoti izpusti. Največjo napako referata ali kritike pa pomeni napačen prikaz tez v ocenjevanem delu, bodisi da gre za površnost, bodisi celo za namerno prikrojevanje tez, proti katerim kritika nastopa. Tak postopek omogoča sicer cenene zmage v besednih dvobojih, pomeni pa znanstveno diskvalifikacijo ocene s stališča razvoja znanstvenih spoznanj. (Grafe-nauer 1960, 454 s)

Zelo pomembna v diskusiji je tudi njena psihološka plat. Spretni diskutanti se je zavedajo in jo s pridom izkoriščajo. To plat lahko tu zgolj nakažem z nekaterimi citati.

Pri nas ljudje, ki se ukvarjajo s čisto konkretnimi stvarmi, nikoli ne bodo prisluhnili kolegom, ki se ukvarjajo z isto stvarjo. Ljudje niso pripravljeni pogledati čez svoje lastne meje... In tega je v Sloveniji veliko. Poslušajo, slišijo pa ne. Ker nočejo slišati. (Lev Kreft v intervjuju za Delo, 10.1.1998, 27 s)

Kar (nemške visoke šole) predvsem potrebujejo, je sposobnost povezovati različne miselne svetove. Kombinatorci in ne iskalci lukenj oblikujejo prihodnost. Prav tako nepogrešljiva je moč razvijati vizije ter se zanje strastno boriti, ne pa, kot je v nemških univerzitetnih pustotah

navada, vsak kanček entuziazma zatreti v kali. (Lothar Rolke v povzetku Angelike Fritschke v DUZ 6, 21.3.1997, str. 3, prevod AP)

Stavim na to, da so ljudje sposobni sprejeti resnico, saj se mi na splošno zdijo modrejši od svojih voditeljev in so za nova spoznanja veliko bolj odprti kot njihovi intelektualci, ki se vedno bojijo, da bodo nekega dne v očeh drugih videti trapasti. (Michael Drosnin v intervjuju za Frankfurter Allgemeine Zeitung Magazin, objava v Delu, 29.11.1997, 44)

2. Trije v areni

Ali nam diskusija prinese obvezno razlago posameznih virov in opažanj ob njih? V luči slovenskega pregovora *Mus je samo umret* in ob upoštevanju vseh subjektivnih filtrov, ki nam pačijo podobo preteklosti, je edini korektni enozložni odgovor lahko samo – ne. Toda že v prejšnjem poglavju smo predstavili misel IG, da eno samo pripovedovanje zgodovine tako ali tako ni možno. Če vprašanje zastavim drugače. Ali obstajajo argumenti, zaradi katerih je posamezna razlaga (ne)mogoča, je odgovor – da. In v diskusiji so na tehtnici argumenti, ne namišljena nujnost. Sicer zapademo v prerekanje tipa, ali je Bog ali ga ni.

2.1 Štihove trditve, argumenti, odgovor

Ko PŠ uvodoma povzema moje teze, s katerimi ima namen v nadaljevanju polemizirati, je pri prvi precej dvoumen. *Prva, ki pa ni povsem nova, je, da je vojvodski stol »habsburška novotvorba« in je bil zgrajen leta 1335 (in sicer samo vzhodni, vojvodski stol, zahodni, palatinski, naj bi bil dodan kasneje) na mestu, kjer je prvotno stal knežji kamen, katerega so prav za potrebe ustoličenja prvega Habsburžana za koroškega vojvodo prenesli na Krnski grad* (Štih 1997, 110). Da bo povsem jasno, kaj je moja novost in kaj ne ter kaj trdim, dodajam naslednje pojasnilo. Ulrich Steinmann je postavil tezo o selitvi obreda na Krnski grad, moja teza je, da so ob tej priložnosti preselili tudi knežji kamen. V zvezi z zahodnim sedežem vojvodskega stola pa trdim, da so ga postavili na Sveško (Gospodstvo) polje hkrati s knežjim kamnom in je v tem smislu starejši od vojvodskega stola z vzhodnim sedežem. So ga pa drugotno postavili k slednjemu kot mlajši zahodni sedež. Ali še drugače, je prvotni vojvodski stol, njegova funkcija zahodnega (palatinskega) sedeža pa je mlajša od sestoja vzhodnega sedeža vojvodskega stola, kot ga vidimo danes (Pleterski 1996, 483 ss; Pleterski 1997, 5 ss). To pojasnilo je potrebno zaradi prve trditve PŠ, ki sledi.

1. trditev PŠ

Pleterskemu po mojem mnenju kljub vsem naporom ni uspelo zavrnilo doslej prevladujočega mnenja v zgodovinopisju o zgodnejšem nastanku vojvodskega stola, niti niso prepričljivi njegovi argumenti, ki pozitivno dokazujejo nastanek tega spomenika v letu 1335 (Štih 1997, 110).

Da trditev ne ustreza moji tezi je vidno na prvi pogled. Trditev je prenehanje moje teze in zato napačno izhodišče nadaljnji diskusiji. Če PŠ meni, da zavračam zgodnejši nastanek vojvodskega stola, naj za to navede dokaze. Ob njegovi trditvi nisem zasledil nobenega citata. Zato je tudi njegovo nadaljnje dokazovanje, da je vojvodski stol stal že pred 1335 povsem brezpredmetno. Isto trdim tudi sam. Pravim pa, da je 1335 spremenil obliko; o prepričljivosti argumentov za ta dogodek nekoliko pozneje.

2. trditev PŠ

Vir, ki ga (AP) ni uspel preinterpretirati, je pismo cesarskega notarja Burkharda iz leta 1161 (Štih 1997, 110).

Druga trditev PŠ naj bi bila argument prvi. Dokazovala naj bi zgodnejši obstoj vojvodskega stola. Ker tega, kot že povedano, ne zanikam, je odveč. Razen če ni bil njen namen zbuditi pri bralcih vtis, da pišem o stvareh, ki očitno ne držijo. Prav tako trditev kaže nadaljnje

nerazumevanje mojega dela. V njem sploh ne gre za to, da bi Burkhardovo pismo skušal preinterpretirati, ampak me je zgolj zanimalo, kakšne artefaktno-topografske podatke nam nudi (Pleterski 1996, 497 s; 1997, 19 s). Tudi druga trditev PŠ je zato prenarejanje moje teze in ponovno napačno izhodišče diskusije. Ker pa vsebuje možnost zabavnega zaključka, si vseeno oglejmo njeno argumentacijo.

Najprej sicer nepomembna podrobnost, ki pa prav tako dokazuje prenarejanja PŠ. Za prevod odlomka pisma »*brez odlašanja ustoličil brata umrlega vojvode na sedež vojvodine Koroške*« v opombi št. 5 pove, da ga ima od Grafenauerja (1952, 71), in dodaja, *tako ima tudi Pleterski* (1996, 497). AP seveda nima tako, ima pa zelo podobno: *takoj ustoličil brata umrlega vojvode na sedež vojvodine Koroške* (Pleterski 1996, 497; 1997, 19). »Brez odlašanja« in »takoj« sta nedvomno sopomenki, nista pa isto, kar bi šele upravičilo trditev »tako ima tudi Pleterski«.

Sklep moje analize Burkhardovega pisma je bil, da je *salzburški nadškof stopil na enega od kamnov, ki (sta) so nastopali v obredu* (Pleterski 1996, 498; 1997, 20). PŠ se zavzema za Dopschevo tezo, da pomeni v pismu *sedes ducatus* vojvodski stol, *lapis* pa knežji kamen (Štih 1997, 111). V podkrepitev ponavlja Dopscheve argumente.

Prvi je sama oblika obeh pravnih spomenikov. Le vojvodski stol ima z naslonjalom za hrbet in naslonjaloma za roke obliko prestola (Štih 1997, 111). – Kakšne oblike je bil vojvodski stol v Burkhardovem času, nam pismo ne pove in tudi noben drug pisni vir ne. Če torej uporabljamo obliko za argument, bi morala biti dokazana v 12. stoletju, kar pa ni. V resnici Dopsch in z njim Štih interpolirata sedanjo obliko v 12. stoletje in s tem dokazujeta obstoj takega stola v 12. stoletju. Na tak način seveda sestavita krožni dokaz, ki pravi: vojvodski stol (sedanje oblike) je po Burkhardovem pismu obstajal že v 12. stoletju, kar upravičuje retrogradno interpolacijo, retrogradna interpolacija pa dokazuje obstoj takega stola v 12. stoletju. Krožni dokaz pa, kot smo videli že na začetku, nima veljave. Da je PŠ prepisal Dopscha, je jasno, ni pa mi jasno, zakaj se je Dopsch odločil za tak dokaz, če je na drugem mestu iste razprave v polemiki z Ogrisom sam poudaril, da vojvodski stol ni več ohranjen v prvotni obliki in načinu postavitve: *auch Herzogstuhl nicht mehr in seiner ursprünglichen Form und Aufstellungsart erhalten ist* (Dopsch 1995, 106 op. 8). V polemiki z Alfredom Ogrisom se je stol torej spreminjal, ko je hotel dokazati svojo tezo v zvezi z Burkhardovim pismom, pa ne! PŠ te ne nepomembne okoliščine ni opazil.

Drugi dokaz naj bi bil jezikovni; Janez Vetrinjski je v dobro stoletje in pol mlajšem opisu namreč uporabil besedo *sedes* za vojvodski stol in *lapis* za knežji kamen. Dopschu je ta vir *wohl seriösesten Bericht* pač najbolj resno poročilo (Dopsch 1995, 119), kar je PŠ obnovil kot *nedvomno najboljši vir* (Štih 1997, 111). – Tu je seveda sporna že sama oznaka »najboljši vir« in o tej jaz dvomim, zato tudi trditev, da je nedvomno tak, ne drži. V razdelku o vrstah virov smo se srečali tudi s kriteriji za določitev njihove kvalitete. Janez Vetrinjski je v določenih delih svojega opisa ustoličevanja zanj vir prve roke in primarni vir. V tem pogledu je gotovo vir, mimo katerega ne moremo. A enako ne moremo mimo virov, ki tudi govore o ustoličevanju in so ravno tako viri prve roke in primarni viri za posamezne sestavine obreda. O tem nas Grafenauerjevo »Ustoličevanje« obširno in izjemno izčrpno informira, za prvi vtis pa zadostuje že pogled na genealoško lestvico virov (Grafenauer 1952, 578 s). V čem so ti viri slabši? V čem je Janez Vetrinjski boljši? V tem, ker je bolj v skladu z danes prevladujočo predstavo o poteku obreda ustoličevanja? Toda potem smo kriterij mi, naša pričakovanja in ne vrednost vira. Tu bi si vsekakor želel nekaj Štihovih pojasnil. – Da se dve besedi v obeh virih ponovita, drži, ali tudi pomenita isto, pa vseeno ni povsem zanesljivo. Med obema viroma je vendarle nekaj časovne razlike. A če Dopschevi metodi primerjave s terminologijo mlajših virov priznamo legitimnost, je legitimno pogledati besede še drugih virov. Dopsch sam pove, da tudi za ime knežjega kamna viri uporabljajo le splošno oznako kamen. Nato navede primer Otokarjeve rimane kronike, ki govori o *ein stein* na Sveškem polju (Dopsch 1995, 120). Da nadaljnje besedilo nato pove *an dem steine muoz man schouwen, daz darin ist gehouwen als ein gesidel gemezzen* (Grafenauer 1952, 87), je Dopsch izpustil, ker bi sicer opozoril na njegovi

tezi neprijetno podrobnost. Namreč, da je v kamnu izsekana oblika sedeža, kar nikakor ne kaže na knežji kamen, niti ne na kapitel vzhodnega sedeža, ampak najbolj na vojvodski stol v njegovi starejši obliki. Najbolj pa Dopschu oporeka že kar njegova glavna primerjava, Janez Vetrinjski sam. Slednji pri poimenovanju kamnov – sedežev nikakor ni dosleden, na kar niti Dopsch niti PŠ ne opozorita.

Janez Vetrinjski, Koncept (recensio A): *in sede sua iuxta morem terre sollempniter sublimatur* (Grafenauer 1952, 96). Majnhard Goriški je bil slovesno povzdignjen na svoj sedež po običaju dežele. In nadaljnji opis večinoma govori o obredu ob knežjem kamnu. Tu *sedes* zato zelo verjetno pomeni knežji kamen, druga možnost je, da ima beseda simbolni pomen prevzema časti. Razlaga, da gre za vojvodski stol, bi bila verjetna šele po tem, ko bi dokazali, da je bilo Janezu Vetrinjskemu najpomembnejše dogajanje ob vojvodskem stolu. A tega doslej ni storil še noben zgodovinar. – *Sub monte Karinthiano prope ecclesiam sancti Petri lapis est* (Grafenauer 1952, 96) in *Rusticus autem in lapide residens* (Grafenauer 1952, 97). Ti formulaciji sta v prid Dopschevi tezi. – *principi sedem prebet* (Grafenauer 1952, 97). Kmet prepusti sedež knezu. Knežji kamen tu ni več *lapis* ampak *sedes*! To je trden dokaz, da Janezu Vetrinjskemu *sedes* in *lapis* lahko pomeni isto. Da prepričam tudi najhujše dvomljivce, podajam seznam do konca. – *et stans in sede* (Grafenauer 1952, 97). Knez stoji na sedežu, knežjem kamnu. – *ad sedem tribunalis in pratis Soliensibus* (Grafenauer 1952, 98). Vojvodski stol. – *in sede sua rite et (solle)mpniter collocatus* (Grafenauer 1952, 103). Knežji kamen ali simbolni pomen časti. – *in sede ponitur* (Grafenauer 1952, 104). Knežji kamen. – Čistopis (recensio B): *in sedem ducatus sui sollempniter collocatur* (Grafenauer 1952, 96). Knežji kamen ali simbolni pomen časti. – *prope ecclesiam sancti Petri lapis est* (Grafenauer 1952, 96). Knežji kamen. – *Rusticus autem super lapidem sedens* (Grafenauer 1952, 97). Knežji kamen. – *principi locum prebet* (Grafenauer 1952, 97). *Locus* je tu prostor na knežjem kamnu in v prenesenem pomenu knežji kamen sam, kot kaže primerjava s konceptom. – *stans super lapidem* (Grafenauer 1952, 97). Knežji kamen. – *ubi sedes posita cernitur tribunalis* (Grafenauer 1952, 98). Vojvodski stol. – *super sedem suam sollempniter collocatur* (Grafenauer 1952, 105). Knežji kamen ali simbolni pomen časti. – *statuit in solium ducatus Karinthiae iuxta consuetudinem* (Grafenauer 1952, 106). Knežji kamen ali simbolni pomen časti.

Janez Vetrinjski torej označuje knežji kamen s *sedes*, *lapis*, *locus* in verjetno celo *solium*. Res pa se zdi dosleden pri poimenovanju vojvodskega stola, ki mu je *sedes*. A da bi se izognil morebitni zamenjavi s knežjim kamnom, za vojvodski stol vedno še doda, da je sodniški *tribunalis*. Pridevnika *tribunalis* pa Burkhard ni uporabil! To je dejstvo. Vse tovrstno opažanje za PŠ ni absolutno noben argument, da *sedes ducatus Burkhardovega pisma ne more pomeniti oz. ne pomeni vojvodskega stola* (Štih 1997, 111). Se strinjam, da še vedno obstaja možnost, da gre za vojvodski stol, a za to bodo potrebni boljši dokazi, ki jih PŠ ni ponudil. Rad pa bi ga opozoril, da ni bil moj namen zrušiti Dopschevih argumentov, kot mi podtika (Štih 1997, 111), ampak sem predvsem opozoril na njihovo nezanesljivost. Kajti jezikovna primerjava Burkharda in Janeza Vetrinjskega, če predvidimo, da oba uporabljata besede v enakem pomenu, pove pravzaprav to, da je Burkhardov *sedes* knežji kamen ali pa simbolni pomen časti, *lapis* pa prav tako knežji kamen. Celo taka razlaga ni v nasprotju s skoraj neizogibno predpostavko, da Burkhard ni mogel biti ustoličevalec pri knežjem kamnu (kar je tretji dokaz Dopscha in Štiha 1997, 111). Potem je treba Burkhardov *sedes* razumeti pač zgolj na simbolni način. Vsekakor pa menim, da je bila moja zadržanost pri tolmačenju Burkhardovih besed mnogo bolj na mestu kot Dopscheva tendencioznost in slepo Štihovo ponavljanje. – In kje je zabavni del? Ta sledi.

Recimo, da moja zadržanost ni bila na mestu in ima Dopsch prav. Potem postane veljavno opažanje, ki ga je izrekel Alfred Ogris. Viri o ustoličevanju namreč postavljajo obred pri knežjem kamnu časovno pred fevdalni obred ob vojvodskem stolu (Dopsch 1995, 120 ss). Burkhard pa najprej govori o *sedes* in šele nato o *lapis*. Torej ravno obratno. Te podrobnosti PŠ

ne omenja. Dopsch se izmotava s tem, da je treba upoštevati Burkhardovo osebno perspektivo. S te naj bi bila predvsem pomembna izredno častna naloga, v cesarjevem imenu ustoličiti novega vojvodo na vojvodski stol. Omenjanje knežjega kamna z obredi, ki jih zaradi slovanskega jezika ni razumel, naj bi bilo zato bolj naključno. Zato naj bi bilo samoumevno, da je Burkhard poročilo o ustoličenju vojvode Hermana na vojvodski stol časovno postavil spredaj, čeprav se je dejansko zgodilo šele po ustoličenju na knežjem kamnu (Dopsch 1995, 122). Razlaga je metodološko zelo slaba, saj je njena osnova predpostavka, da se avtor vira laže. Šele ta predpostavka seveda Dopschu omogoči, da poda svojo razlago in jo na ta način vsili viru. Glavna slabost te metode je v tem, da tako lahko dokažemo karkoli. Kajti dokazni postopek je potem popolnoma subjektiven: vir se laže ali moti, res je tisto, kar trdimo mi. Dopscheva razlaga bi pridobila nekaj verodostojnosti, če bi lahko neovrgljivo dokazal vsaj še eno mesto v Burkhardovem poročilu, kjer bi zaradi povzdigovanja samega sebe prenarejal redosled dogodkov. Takega primera Dopsch ni podal.

A tudi, če ima celo v tem primeru Dopsch prav, zakaj se na koncu pripoved spet znajde ob knežjem kamnu? So se po opravljenem fevdalnem delu na Sveškem polju, ki je obsegal tudi razna pravna dejanja, vrnili na Krnski grad, da bi Burkhard tam prebral svoje pismo? Zakaj tega ni storil že ob vojvodskem stolu, ampak je gnal vso veleimenitno družčino, da je ponovno(!) šla na Krnski grad? Noben od drugih virov o ustoličevanju ne poroča o čem podobnem. – V Dopschevih razlagah tu dokončno zaškriplje. Kar je zabavno, je to, da se njegove teze izkažejo usklajene šele, če rečemo, da sta tedaj na Sveškem polju stala skupaj knežji kamen in vojvodski stol. Potem je tudi *sedes* lahko mirno vojvodski stol in *lapis* knežji kamen in redosled obreda tak, kakršen je pač bil, in imenitnikom ni treba drugih v istem dnevu iti na Krnski grad. Skratka, če ima Dopsch brezpogojno prav, kar PŠ močno podpira, potem imamo pred seboj najstarejši vir, ki govori, kako sta 1161 vojvodski stol in knežji kamen družno stala na Sveškem polju! To pa je natančno tisto, kar mi sicer želi PŠ spodbiti!

Da je Dopscheva razlaga v prid mojemu modelu, sem se zavedal že pri pisanju svoje razprave in jo zato označil kot mikavno (Pleterski 1996, 498; 1997, 20), a sem se ji zaradi večje objektivnosti analize raje odpovedal. In pri tej previdnosti vztrajam še naprej. Si pa močno želim, da bo v nadaljevanju diskusije PŠ zbral nove, zelo prepričljive dokaze, da ima Dopsch prav.

3. trditev PŠ

AP ni *sporno prirediti vir svoji interpretaciji* (Štih 1997, 111).

Za argument navaja naslednjo trditev: *povsem nedvoumni in doslej v historiografiji tudi nesporni Glanegg obeh vrinkov Švabskega ogledala se je moral z vratolomno akrobacijo spremeniti v Tanzenberg/Plešivec, ker pač to ustreza njegovi interpretaciji, da je knežji kamen stal na mestu, kjer sedaj stoji vojvodski stol* (Štih 1997, 111). – Neodvisno od tega, kar je želel PŠ s trditvijo povedati, ga moram opozoriti, da je z njo izrekel najhujšo obtožbo, ki jo je mogoče komu izreči v znanosti. Da ponareja vire, da bi dokazal želeno. Kajti prenašanje ni v tej zvezi nič drugega kot ponarejanje. – Vir bi lahko ponaredil kvečjemu v svojem citatu vira (prim.: Pleterski 1996, 495 s; 1997, 17 s). Pričakujem, da bo PŠ dokazal moj ponaredek. V demokraciji namreč velja, da je krivdo treba dokazati. Če je ne more, naj ima PŠ toliko poguma, da se mi javno opraviči.

Iz njegovega argumenta sledi, da ga je zmotilo, da sem podal novo razlago imena Glanegg, s katero seveda pobijam stare razlage. Jih pa ne prenašam, ampak korektno citiram! In imam povsem legitimno pravico podati svoje mnenje, ki ga tudi obširno argumentiram (Pleterski 1996, 495 ss; 1997, 17 ss). Ampak za to se PŠ ne zanima. Zdi se mi, da ne loči med viri in interpretacijo virov, sicer ne bi izvalil take trditve. V zvezi z njegovo »argumentacijo« pa naslednje. Glanegg v historiografiji ni nedvoumen in nesporen; odkod potem Grafenauerjeva (1952, 242 s) diskusija z Jakschem? PŠ jo je kot tako zamolčal in vse kar zmore povedati o mojih argumentih, je zaničljiva oznaka, da gre za vratolomno akrobacijo. To njegovo povsem

subjektivno mnenje v znanstveni diskusiji seveda ne more biti nikakršen argument. In želel bi opozoriti še na nekaj. Do spoznanja, da je Glanegg Plešivec, sem se dokopal prej kot pa do interpretacije, kje je knežji kamen prvotno stal. Ampak, ker nastajanja razprave nimam tako natančno dokumentiranega, tega res ne morem dokazati, kot tudi PŠ ne more obratnega. Bralci nama lahko verjamejo le na besedo. – Kakršnegakoli argumenta o Glaneggu, ki bi temeljil na virih, pa PŠ ni podal.

4. trditev PŠ

AP ni uspel predočiti tudi nobenega pozitivnega dokaza, da je bil vojvodski stol postavljen šele v 14. stoletju (Štih 1997, 111).

Če PŠ v mojem delu noče najti pozitivnih dokazov, potem jih tudi ne bo videl. Kajti kot sam pravi: *Seveda, najtežje stvari so v resnici najbolj preproste in tistega, kar ves čas gledamo, sploh ne vidimo* (Štih 1997, 112). Naj ga najprej ponovno spomnim na Otokarjev opis kamna, ki nastopa v obredu. Kot sem opozoril že zgoraj, ustreza opisu sedanjega zahodnega sedeža. In če bi vojvodski stol, tak kot je danes, stal že v Otokarjevem času, zakaj bi mož opisoval njegov manj pomembni del, izpustil pa vojvodsko stran? PŠ ima seveda vso možnost, da poda razlago, ki je boljša od moje in ni v nasprotju z nobenim od virov.

Vse, s čimer lahko postreže, je le domneva, da je sedež vojvodskega stola (kapitel) nastal šele v 12. oz. v prvi polovici 13. stoletja, čeprav nekateri drugi raziskovalci zagovarjajo in sprejemajo mnenje, da gre za predromanski kapitel (Štih 1997, 111).

To trditev PŠ uporablja kot argument 4. trditvi. Najprej se spotakne ob tem, da gre za domnevo. Naj ga ob tem spomnim, da tako ali tako ves čas delamo z domnevami, s katerimi gradimo interpretacijske modele. Razlika med njimi je le v tem, da so boljše ali slabše utemeljene. Moja je utemeljena z vrsto pozitivnih primerjav (Pleterski 1996, 488; 1997, 10), ki jih PŠ ni spodbil. Dokler tega ne bo storil, bodo veljavne. Zato ponavljam z njim: *Tako bi bilo vsaj znanstveno korektno* (Štih 1997, 111). Opozarjanje, da nekateri raziskovalci menijo, da gre za predromanski kapitel, je spuščanje umetne megle. Naj ponovim misel, ki mi jo je pred kratkim izrekel Igor Grdina: »V znanosti ni demokracije. Lahko se vsi motijo in ima eden prav, lahko pa je tudi obratno.« Povedano naravnost: koliko ljudi zagovarja neko misel, ni merodajno za njeno verodostojnost. Merodajna je argumentacija. In vsi tisti, ki trdijo, da je kapitel predromanski, se sklicujejo na Ginharta in njegovo argumentacijo. To pa sem podrobno razčlenil in dokazal njeno neustreznost (Pleterski 1996, 488; 1997, 10). Naj kot zanimivost opozorim na pregled Axla Huberja, ki kaže svojevrsten molk današnjih avstrijskih umetnostnih zgodovinarjev ob Ginhartovi tezi (Huber 1997, 241). Če torej PŠ ni sposoben sam soočiti argumentov in si na tej podlagi ustvariti lastnega mnenja ter si zato ne upa narediti nobenega sklepa, je to njegov problem, a naj tega ne uporablja za argument, ker to ni.

5. trditev PŠ

Se oproščam, ampak na tem mestu svoje razprave Andrej Pleterski, sledeč maniram slovenskih venetologov, postavlja trditve in dela sklepe brez stvarne podlage v virih! (Štih 1997, 111 s)

To trditev je izzvala moja formulacija: *Kapitel vojvodskega stola je tako mnogo verjetneje nastal v 12. st. ali v prvi polovici 13. st. To je čas, ko tudi na Koroškem že stoji nekaj pravih romanskih katedral z velikimi kapiteli. Tudi Gospa Sveta bi lahko bila med njimi. In ker jo je v 15. st. že zamenjala sedanja stavba, je bilo 14. st. čas, ko bi od tam mogel izvirati kak kapitel* (Pleterski 1996, 488; 1997, 10). PŠ moti domneva, da bi kapitel lahko izviral iz nekdanje stavbe Gospe Svete. Naj uvodoma poudarim, da je v tem hipu za moj model razlage postavitve kamnov popolnoma vseeno, iz katere cerkve je obravnavani kapitel. Zato je vse, kar sledi v razdelku 5. trditve, s stališča izboljševanja podobe preteklosti pravda za oslovo senco. Ker pa gre za napad na mojo strokovno etiko in ker predvsem mnogo pove o diskusijski metodi, ki jo uporablja PŠ, kratka analiza ni odveč.

Uvodni patetični vzklik *se oproščam* z razpravo o preteklosti nima nič skupnega. Kaže pa afekt, v katerem je PŠ pisal svojo kritiko. Konotacija z manirami slovenskih venetologov je namenjena samo demagoškemu namigovanju na neustreznost mojega dela in je zgolj etiketiranje. Ki pa me ga ni strah. PŠ moje besede o kapitulu in Gospe Sveti najprej sam opredeli za domnevo (Štih 1997, 111), kar v resnici je, v 5. trditvi jo nato spremeni v trditev. Torej sem postavil domnevo (dvakratna uporaba pogojnika z »bi«) in ne trditev. Postavljanje domnev je povsem legitimno, dokler jih ne podtikamo. In jaz sem jasno pokazal, da gre za domnevo. V čem je tu nekorektnost? Drugo vprašanje je, kako trdno je izhodišče domneve. Priznam, da ni zrasla na mojem zelniku, ampak jo je prvi podal že 1929 Martin Wutte, je pa stroka še do danes ni ovrednotila (prim.: Huber 1997, 240). Ponavljam, da izvirna lokacija kapitela ne spreminja njegove datacije.

PŠ me nadalje pokroviteljsko poučuje, da sem namesto »katedrala« verjetno mislil »bazilika« (Štih 1997, 111). Glede na celotni ton bolj verjamem, da ni bil njegov namen, pomagati mi pri domnevnem lapsusu, ampak osmešiti me pred bralci kot blebeteča, ki ne ve, kaj piše. A beseda katedrala je bila izbrana povsem namerno. V diskusiji je bila namreč velikost kapitela, ki je pomemben argument pri presoji njegove starosti. Ta podton je PŠ spregledal. Slovar slovenskega knjižnega jezika (II. knjiga, 299) pravi, da je katedrala velika cerkvena stavba, navadno arhitektonsko pomembna. Natančno ta pomen sem imel v mislih. Ima pa še en pomen, ki je PŠ očitno bližje, stolnica. Celo zgolj v tem pomenu sem besedo ustrezno uporabil: sedež krške škofije (1070) v Krki, lavantinske (1228) v Št. Andražu v Labotski dolini. Res pa Gospa Sveta ni bila sedež škofije. A bila je zelo pomembna cerkev in kot taka povsem verjetno velika. Naj spomnim PŠ, da so velike cerkve v srednjem veku mnogokrat gradili stoletja. Kdaj so začeli graditi sedanjo Gospo Sveto, ne vemo. So pa podatki o gradnji apside in prečne ladje (1430), glavne dvorane (1450–1459) ter dozidave v poznejših stoletjih (Dehio 1976, 376). Torej njena gradnja ni potekala posebno hitro. Priprave na njen začetek se mi zdijo povsem mogoče že v 14. stoletju. – Domneva o izvoru kapitela se torej vendarle giba v mejah mogočega in sloni na stvarnih podatkih. A kot rečeno, sploh ni bistveno, ali domneva drži ali ne. Je zgolj ena od možnosti.

Vse, kar nato PŠ piše o zgodovini Gospe Svete, je zgolj parodija in smešenje moje domneve. Če se zdi to PŠ zabavno, tudi prav. A drugič naj temu nameni posebno poglavje, da se bralcem ne bo treba truditi z iskanjem tovrstnih ocvirkov. Hkrati ne bo obremenjeval stvarne diskusije, v kateri tovrstne domislice niso argument. Značilno pa je, da je satirični vložek prepričal najprej avtorja samega. PŠ na koncu namreč ugotovi, da *O absurdnosti takšnega dokazovalnega postopka ni potrebno izgublјati besed* (Štih 1997, 112). Se povsem strinjam.

6. trditev PŠ

AP se pač ni posrečilo postreči s prepričljivim argumentom, da je zahodni, palatinski, sedež nastal že v zgodnjem srednjem veku (Štih 1997, 113).

Ta trditev je za PŠ zelo pomembna, kajti iz nje izpelje ugotovitev, da *datacija nastanka tega kamna ni mogoča in to vprašanje ostaja še naprej odprto* (Štih 1997, 113). Z njeno pomočjo pride do končnega sklepa, da se tudi domneva Andreja Pleterskega, da je zahodni sedež vojvodskega stola prvotno spadal v »sveti sestoј kamnov,« ne more dvigniti nad raven hipoteze in da zato ostajajo zgolj hipotetični tudi vsi zaključki, ki jih je iz tega izpeljeval (Štih 1997, 113). – Tokrat bom začel od zadaj. PŠ je v celoti spregledal, da sem svoje sklepe zgradil na ponavljanju strukturne mreže lastnosti, ki sem jih ugotovil na artefaktni, topografski in mitološki ravni. Tudi zato je moja razprava tako nemarno dolga, ker je obravnavala vsake ravni zahtevala svoj prostor. Če hoče kritika ovreči sklepe, ki so pridobljeni na tak način, mora argumentirano razdreti vsako posamezno strukturo, zanikati povezave njenih sestavin, zanikati sestavine ter zanikati povezave struktur. Vsega tega PŠ ni storil. Posamezen element v strukturi nima tolikšne teže, da bi sam lahko omogočil (ali ogrozil) njen obstoj. Zato PŠ ne bo našel čarobne Arhimedove točke, s katere bi lahko prevrgel svet mojih interpretacij. Treba bo mnogo

trdega dela, vsaj toliko, kot sem ga opravil sam. Seveda je res, da so vsi moji sklepi samo hipotetični. Tako kot tudi Štihuvi in kogar koli drugega. To je neizogibno dejstvo, ki smo si ga ogledali že v sklopu uvodnih poglavij, in ga v nobenem trenutku ne zanikam. Trdim pa, da so, ker izhajajo iz mreže strukturnih primerjav, bolj zanesljivi kot tisti, ki ostajajo na ravni analize posamičnih elementov. Te ravni pa PŠ ni bil sposoben preseči.

Poznati absolutno starost nastanka zahodnega sedeža bi bilo zelo koristno, ni pa za moje izpeljave neobhodno. Enako dobro stojijo tudi brez tega podatka. Ali je datacija tega kamna mogoča ali ne, bo pokazal čas. Sam tega ne zavračam tako apriorno kot PŠ. To pomeni predajo brez boja, znanstvenik pa mora vsaj poskušati. Kamen sem poskušal opredeliti s primerjavo, ki mi je bila na voljo. Kako dobra je bila, si bomo ogledali v nadaljnjem. Če pa bo PŠ premagal svoje malodušje, se mu bo morda posrečilo najti še kaj boljšega.

Strinjam se s PŠ, da je *terminus post quem* obeh sedežev vojvodskega stola pozen. On je za 14. st. (Štih 1997, 112), jaz pravim, da je to šele kronika Tomaža Ebendorferja iz sredine 15. stoletja. (Pleterski 1996, 501; 1997, 23). Povezovanje palatinskega grofa in posameznih sedežev je neskončna diskusija, ker pripelje do krožnih dokazov: palatinat dokazuje sedež, sedež pa palatinat. Kljub temu je Štihova navedba delilne pogodbe iz 1342 (Štih 1997, 112, op. 18) zanimiva in bo morda kdaj še pomagala streti kak historični oreh. Tu pa kljub temu ni na mestu. Artefaktna analiza vojvodskega stola (Pleterski 1996, 487 ss; 1997, 9 ss) je pokazala, da ni bil narejen po konceptu dveh sedežev, ampak zgolj enega in je bil zahodni dodan naknadno. Se pa je lahko to konec koncev zgodilo že takoj po postavitvi stola. Če je bila ta 1335, teoretično že tedaj. A neodvisno od tega še enkrat opozarjam na opis Otokarjeve rimane kronike, ki kaže na obstoj zahodnega sedeža (kot samostojnega) že v času ustoličenja Majnharda 1286.

A oglejmo si primerjavo, ki je tako zelo vznemirila PŠ! Zahodni stol sem primerjal z obliko gora z imenom Stol. Priznam, da je slikovna dokumentacija zaradi časovne stiske ostala več kot skromna. Vendar sem bil, očitno napačno, prepričan, da bo bralcem zadostovala. Vsem, ki sem jim s tem žalil njihov kritični čut (in poleg PŠ jih je bila še cela vrsta), se na tem mestu opravičujem. V nasprotju s PŠ, ki je skušal zavrniti mojo primerjavo *Takole na pamet* (Štih 1997, 112), sem vzel pot pod noge in sčasoma obredel vse meni znane Stole v Sloveniji in na Koroškem. Rezultat predstavljam (Slika 4). Naj si vsak ustvari svoje mnenje o (ne)upravičenosti primerjave. Če je upravičena, in po mojem je, potem je mogoča razlaga, da gre za odsev iste miselne podobe. In ker so imena gora praviloma stara (tako kot vodna imena), je upravičeno sklepati, da so nastala v času slovanske naselitve (starega imena za Königsstuhl še ne poznamo, a prevod iz slovanskega Stola za dvojezično Koroško ne bi bil nič nenavadnega). S tem seveda še nimamo v roki trdnega dokaza za starost zahodnega sedeža, a dobili smo vsaj namig v neko smer. Metoda primerjav je v znanosti povsem legitimna, zato je odveč ironija PŠ, da AP misli, da je kljub temu našel metodološko pravilno in znanstveno preverljivo pot, ki mu je omogočila ne samo datacijo nastanka našega spomenika v zgodnji srednji vek, ampak tudi njegovo umestitev v slovansko kulturno sredino (Štih 1997, 112).

Pod razno k tej točki še nekaj malenkosti. Imam vtis, da je bil PŠ prepričan, da skušam dokazati, da so Slovani gore Stol (Stojna) poimenovali po vojvodskem stolu. Drugače si ne znam razlagati njegove pripombe: *zakaj si za primerjavo z obrisom palatinskega sedeža ni raje izbral obris te gore, kot je vidna s koroške strani?* (Štih 1997, 112). Odgovor je preprost: ker na tako povezavo sploh nisem pomislil. Bila bi res nora. Zato še enkrat. Oboje je zgolj odsev iste miselne slike tedanjih ljudi. Res je, da pogled na goro lahko delno manipuliramo. A ne poljubno, sicer se ne bi gorà podobnih oblik prijela enaka imena. In naj odgovorim še na vprašanje, zakaj sem primerjavo s Stoli sploh predstavil. Ker se mi je zdela tako vpadljiva, da je vredna pozornosti.

PŠ splete tudi lep krožni dokaz. Da bi pokazal, da ni nujno poimenovanje Stolov po kosu pohištva, navaja razlago iz etimološkega slovarja, da *stol lahko pomeni tudi »strma gora, vzpetina s ploskim vrhom«* (Štih 1997, 113). Torej: gora Stol ima ime Stol po gori Stol, ki je

Slika 4.

1 – Stol-Trstelj na Krasu, 2 – Königsstuhl na Koroškem, 3 – Stojna nad Kočevjem, 4 – Stol na Gorenjskem, 5 – vojvodski stol, 6 – (Kobariški) Stol nad Breginjem, 7 – Stolovec na Krasu, 8 – Stol nad Moravčami, 9 – Stovič pri Zg. Gorjah.

taka kot gora Stol... Začetka in konca tu ni. Lahko samo še počakamo na konec diskusije, kaj je bilo prej, kura ali jajce. Pri tem je PŠ hkrati pokazal, da ne ločuje med primarnimi in sekundarnimi viri. Primarni vir za to, kakšne so gore Stol, so pač te gore same in ne njihov opis kjerkoli. In ker nisem dal prednosti sekundarnemu viru, mi PŠ to celo očita kot nekorektnost (Štih 1997, 112). Takih metodoloških naukov res ne rabim. In ko si je PŠ že tako natančno ogledoval zadevno geslo v etimološkem slovarju, bi bilo lepo, če bi opazil, da je avtorica gesla Metka Furlan (podpisana z M.F.), in ne France Bezljaj, kot nas prepričuje v citatu (Štih 1997, 113 op. 20).

Nadalje PŠ meni, da imajo našete gore ime lahko tudi po mizi, *ki se je v slovanščini tudi imenovala – stol* (Štih 1997, 113). Domnevam, da je s slovanščino mislil jezik Slovanov pred veliko razselitvijo v zgodnjem srednjem veku. Ponavljam, kar sem že zapisal, da **dan**es (na čemer PŠ v resnici gradi) beseda *stol* v različnih slovanskih jezikih pomeni tako stol kot tudi klop, mizo, kar kaže na čas, ko je glavni del pohištva staroslovanske hiše predstavljala nizka klop, ki so jo uporabljali za spanje, sedenje ter pri jelu in delu. Vendar je stol v pomenu sedanjega stola poznan splošno po slovanskem svetu (Furlan 1995, 319 s). To pomeni, da je do osamosvajanja stola kot posebnega dela pohištva prišlo že najkasneje v času velikega slovanskega razseljevanja (Pleterski 1996, 489; 1997, 11). Arheološke potrditve ali zanikanja tega modela trenutno ne poznam, se mi pa kljub temu zdi povsem verjeten. Obratno pa za *mizo* v slovanskih jezikih ni enotnega poimenovanja. Slovenska miza je latinskega izvora (Bezljaj 1982, 186), srbska trpeza očitno grškega, spet pri drugih so z besedo stol poimenovali še mizo. To kaže, da je miza pri Slovanih mlajšega izvora, že iz časa po razselitvi. Koliko so predstavljene gore (Slika 4) res podobne mizi, naj presodi vsak sam. Arheološke najdbe staroslovanskih bivališč pa je mogoče tolmačiti kot koncept hiše, ki ne pozna mize v sodobnem smislu (prim.: Pleinerova 1986).

In mimogrede se je PŠ primerilo še eno prenašanje mojega besedila. Najprej poda korekten citat mojega besedila, v katerem pravim, da imajo gore Stol praviloma dva enako visoka vrhova s položnim sedlom med njima (Štih 1997, 112). Nekaj vrstic naprej pa PŠ bralca pouči, *ne moremo trditi, da je to pravilo, kot piše Pleterski* (Štih 1997, 113). Očitno PŠ ne loči med *praviloma* in *pravilo*. Že dolgo tega so me pravniki podučili, da *praviloma* označuje pravilo, ki pozna izjeme. Ker podobnost Stolov ni popolna, nisem uporabil besede *pravilo*, ampak bolj korektno besedo *praviloma*. Če se želi PŠ še naprej razburjati nad formulacijami, ki jih je sam skoval, naj to počne, a naj jasno pove, da so njegove. Kukavičjih jajc v strokovni diskusiji ne rabimo.

7. trditev PŠ

Brale se bo ob primeru pomena besede stol spomnil, da ni prvič, da Pleterski znanstveno razpravo vodi tudi na način, da izpušča stvari, ki niso voda na njegov mlin oz., ki bi lahko pomenile palico v njegovem kolesju (Štih 1997, 114).

Predvidevam, da ni nobenega bralca moje kritizirane razprave, ki bi imel vtis, da prežvekujem stare teze. Da so moje marsikje drugačne od starih, nikjer ne skrivam. Če bi bilo tako, celo pričujoče diskusije ne bi bilo. Nad čim pa bi se potem PŠ in IG razburjala? Res pa je, da sem zgodovino raziskav v veliki meri izpuščal, ker bi potem besedilo naraslo na povsem neobvladljiv obseg. Konec koncev moje delo PŠ sam ocenjuje kot *zelo obsežno razpravo* (Štih 1997, 110), IG kot »sila obsežna izvajanja« (Grdina 1997, 124), Mirjam Mencej pa v sicer povsem dobronamerni kritiki meni, da bi se razpravi *ponekod dalo očitati prenatrpanost s podatki, ki deloma otežujejo sledenje osnovni ideji besedila* (Mencej 1997, 21). Moja odločitev je bila seveda dvorezna. Pridobil sem pri jedrnatosti (čeprav očitno ne dovolj), hkrati pa sem se izpostavil očitkom zgornje vrste. A prav tu vidim še poseben pomen strokovne diskusije. Ta mora opozoriti na slabosti, zahtevati dodatne podatke. Kaj vse bo koga zanimalo, se vnaprej pač ne da predvideti. Če PŠ misli, da sem skušal kaj skriti, je takšno razmišljanje verodostojno šele takrat, ko kljub opozorilu nočem z barvo na dan. Upam, da v nadaljevanju svoje tokratne

razprave podajam dovolj podrobno zgodovino interpretacij Povedi Konverzije (kar je bilo PŠ doslej glavno bruno v očesu). Ker pa me bralci sprašujejo, kdaj sem še katero razpravo vodil na način, da sem izpuščal neljube stvari, a odgovora ne vem, lahko to vprašanje samo posredujem naprej PŠ, ki je postavil trditev brez dokazne navedbe.

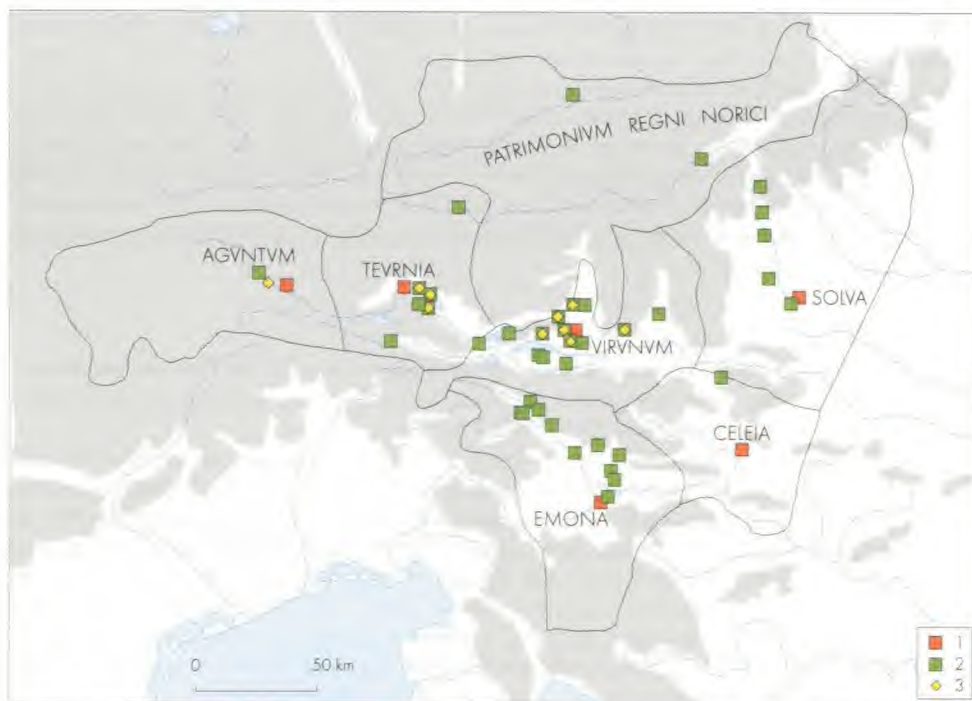
8. trditev PŠ

S tem ko je, mislim, dovolj argumentirano pokazano, da civitas Konverzije ne pomeni teritorija, tudi ad Undrimas (oz. zgornja dolina Mure) ni mogel ležati in Liburnia civitate! Hkrati sedaj vemo, kako je v dilemi »oziroma/in«³ potrebno prevajati seu našega spornega stavka in končno, da je Modest posvetil tri cerkve na treh različnih krajih in ne samo dve (Štih 1997, 118).

Kakšna je struktura Povedi, kako se ujema s strukturami Konverzije, kakšna pravila je pri tem opaziti in kakšen je prevod v skladu s temi pravili, pišem v nadaljevanju razprave. Upam, da tokrat dovolj obsežno in jasno. Zato bom argumente PŠ k njegovi 8. trditvi obravnaval samo na tistih mestih, kjer jim ne odgovorim že s spodnjo analizo Povedi. V tej je tudi pojasnilo, h komu je bil Modest poslan in kje je posvečal cerkve.

Uvodoma PŠ pove, da je moje branje Povedi *prav tako legitimno* (Štih 1997, 113). Tu se vprašujem, zakaj PŠ ni bolj iskreno poizkusil preigrati možnosti, ki iz takega branja sledijo. Potem mu ne bi bilo treba ugotavljati, da sem videl nekaj, česar ostali ne vidimo (Štih 1997, 114). Videl bi tudi sam. A izbira je njegova.

Interpretacija Andreja Pleterskega je izven vsakega konteksta vira samega. Da bi jo vsaj kolikor toliko rešil, mora naplesti zgodbo, da je avtor Konverzije hotel ustvariti vtis, da

Slika 5. Meje antičnih upravnih območij v Notranjem Noriku (po: Alföldy 1974) in Emone. 1 – antična mesta, 2 – cerkve, ki so na novo nastale od 8. st. do sredine 10. st. na slovanskem naseljitvenem območju znotraj predstavljenih antičnih upravnih meja, 3 – kamni okrašeni s pletenino.

»Liburnija pripada Karantancem«, čeprav v resnici ni tako, ampak je Liburnija »protistava« Karantani in »Salzburga ni vabila« (? P.Š.). Tako! Tu se je Pleterskemu, ki lovi svoj lasten rep, dogodila usodna metodološka napaka: vir, s katerim šele dokazuje, da je obstajala posebna kneževina Liburnija, hkrati interpretira tako, da le-ta zavestno zanika njen obstoj (Štih 1997, 115).

Priznam, da sem tako trdovraten, da očitane metodološke napake ne priznavam. Iz preprostega razloga, ker je nisem storil. PŠ me namreč ponovno tendenčno parafrazira. Moja interpretacija se namreč ne glasi, da Avtor zavestno zanika obstoj Liburnije, ampak, kot PŠ najprej pravilno citira, da je *ustvaril vtis, da Liburnija pripada Karantancem* (Pleterski 1996, 524; 1997, 46). In samo to. Kar pa je povsem nekaj drugega. Zanikati ali pa ustvarjati vtis sta dve različni stvari. In če nekdo ustvarja vtis z manipulacijo resničnih podatkov, imamo vseeno možnost dokopati se do resnice. Pod pogojem, da manipulaciji ne podležemo. Zakaj se PŠ ob tem ni spomnil na lastno ugotovitev, da je namen Konverzije, da brani interese svoje nadškofije v Panoniji s pretanjeno enostranskostjo pri uporabi skrbno izbranega starejšega gradiva in z zavestno opustitvijo vseh za Salzburg neprimernih dejstev (Štih 1994, 220)? Ker bi potem izgubil priložnost, da mi očita metodološko napako?

V nadaljevanju skuša PŠ dokazati, da *seu* Konverzije lahko pomeni tudi *in* (Štih 1997, 116 s). Tega dela se je lotil podobno kot jaz. Navaja primere uporabe *seu* v njihovem sobesedilu in skuša iz slednjega določiti pomen *seu*. V primeru prvega pojavljanja v 2. poglavju Konverzije je precej prepričljiv pri dokazovanju, da Avtor ni imel namena zabrisati razlike med škofi in opati, kar je bil moj argument, zakaj *seu* tu ni *in*. Seveda sem se začel spraševati, kje sem storil napako. Ko sem jo našel, se je izkazalo, da je bil odgovor ves čas tako očiten, da ga nisem videl in mi je še PŠ pomagal do pravega zornega kota. Gre namreč za del besedila, ki ga je dosedanja kritika označila kot mlajši vrinek (Wolfram 1979, 31, 34); Kos ga ima v mastnem tisku, Wolfram v ležečem tisku, Lošek v oglatih oklepajih. Zato moramo ta *seu* iz obravnave izločiti, saj ni Avtorjev.

Drugi in tretji *seu* sta v 3. poglavju Konverzije. PŠ ne pozabi omeniti, da se tu sklicujem na dosedanje prevode, in to na nekorekten način, ker jih ne navajam v celoti (Štih 1997, 117 op. 45). V nasprotju z razumevanjem PŠ sem želel zgolj podati informacijo o tem, kako nekateri prevajalci besedo razumejo, res pa je bila ta »zgodovina raziskav« iz zgoraj navedenih razlogov okrnjena. Prevodov seveda nisem uporabil za argument, kar je metodološko tako ali tako nemogoče, saj primarnega vira ne moremo tolmačiti s sekundarnim. PŠ se očitno to zdi mogoče, saj drugače ne bi sestavil že kar manjše statistike prevodov (Štih 1997, 117 op. 45). Lahko pa, da je samo želel dopolniti mojo manjkajočo zgodovino raziskav. Sicer se PŠ strinja z menoj, da poved z obema *seu* razpada na dve celoti, in ne na štiri. Razlika med nama je, da jaz pravim, da imata zasluge za to oba *seu*, ki sta povezovalna člena po dveh delov, PŠ pa se zdi, da je to poudarjeno že s tem, da *prvi del povzema že napisano* (*Actenus praenotatum est*), *drugi pa to, o čemer bo šele tekla beseda* (*Nunc adiciendum est*). In ta učinek se mu zdi močnejši, kot bi ga imel *seu* v pomenu *in*. Če temu prištejemo še dejstvo, na katerega sam opozarja, da je *pred in za seu govora o vsebinsko dveh različnih stvareh* (Štih 1997, 117), se mi zdi teža *actenus praenotatum est in nunc adiciendum est* vseeno premajhna. Zato še vedno mislim, da oba *seu* pomenita oziroma.

Glede zadnjega *seu* pa se PŠ strinja z menoj. Tudi če nimam v vseh podrobnostih prav, se je možnost, da *seu* Povedi ne pomeni *in*, utrdila. Kajti izven nje *seu* enkrat zanesljivo ne pomeni *in*, dvakrat pa to ostaja nejasno. Da pa *seu* Povedi ne more pomeniti nič drugega kot oziroma, kaže sedaj z neodvisnimi dokazi tudi spodnja analiza Povedi. Tam in v zgodovini interpretacij Povedi je tudi moja dodatna argumentacija k *civitas*. Tu želim le še zavrniti očitek PŠ v tej zvezi, da se tukaj še *enkrat pokaže njegova* (se pravi moja) *nekorektnost, ko se metodoloških pravil, na katera sam pristaja in jih uporablja, drži samo takrat, ko mu ustrezajo* (Štih 1997, 118). Kajti po njegovem vsi primeri *civitas* izven Povedi pomenijo zgolj kraj, ne pa teritorija, jaz pa še vedno povsem brez osnove trdim, da je avtor Konverzije prav pri Liburniji naredil

izjemo (Štih 1997, 117 s). PŠ je pri tem spregledal, da za Worms poudarjam, da *bi šlo lahko celo za obojni pomen besede, kraj in škofija na splošno* (Pleterski 1996, 524; 1997, 46). Zame je bila to osnova, da puščam odprto možnost tolmačenja *civitas* tudi v Povedi, kajti trdne enopomenskosti v Konverziji nisem videl. Morda bo PŠ na tem mestu zadovoljen, da je vsaj enkrat videl nekaj, česar jaz nisem.

Eden od argumentov PŠ k 8. trditvi pravi, da Undrime niso mogle ležati na ozemlju Liburnije, *ker zgornja dolina Mure tudi v antiki ni spadala v okvir mestnega teritorija Teurnije, kar priznava tudi Pleterski, Mitska stvarnost...*, 525 (Štih 1997, 118 op. 54). Ta argument vsebuje dve trditvi, od katerih prva, glede na trenutno stanje raziskav, ne drži, druga pa je neresnična. Prva je o nepripadnosti zgornje doline Mure Teurniji. Slika 5 kaže antično upravno razdelitev Notranjega Norika z mejami mestnih teritorijev. Izven Norika je dodano še ozemlje Emone. Noriško antično členitev je v metodološko vzornem članku predstavil Géza Alföldy, kjer je predstavil načine, kako je antične meje mogoče določati in kakšna je zanesljivost posameznih izhodiščnih podatkov. Podaja tudi kratko zgodovino noriških *civitates*, ki so v začetni stopnji odsevale še predrimsko plemensko organizacijo. V nadaljnjem razvoju nastanka rimskih mest v Noriku so nekatere stare *civitates* celo »ostale brez« svojih mest (Alföldy 1989). Njegova razprava je komentar in utemeljitev karte (Alföldy 1974), ki jo povzemam v Sliki 5. Lungau, v katerem izvira Mura in je tako nedvomno del zgornje doline Mure, po tem predlogu meja pripada ozemlju Teurnije. Podobno je tudi pri drugih predlogih (npr.: Glaser 1992, Abb. 2). V nasprotju z mnenjem PŠ je torej mestno ozemlje Teurnije v antiki po sedanjem stanju raziskav gotovo obsegalo tudi del zgornje doline Mure. Kako daleč nizvodno Mure je bila mestna meja, trenutno ne vemo. Zato v moji razpravi ni nikakršnega priznanja, da zgornja dolina Mure tudi v antiki ni spadala v okvir mestnega teritorija Teurnije, kot trdi PŠ. Ni ga niti na citirani strani niti kje drugje. Ne verjamem, da bi PŠ skušal svojim tezam v prid ponarediti mojo izpeljavo. Verjamem pa, da je bil toliko površen, da je spregledal, da v resnici pišem, da *mestni upravni teritorij Viruna nikakor ni segal v zgornjo dolino Mure* (Pleterski 1996, 525; 1997, 47). A Virun in Teurnija seveda nista eno in isto.

9. trditev PŠ

Na tem mestu lahko očitamo Pleterskemu še eno temeljno metodološko nepravilnost: namesto, da bi v raziskavo pritegnil vse vire, ki so relevantni za obravnavano problematiko, je vire selekcioniral in obravnaval le tiste, za katere je mislil, da podpirajo njegovo idejo o posebni kneževini Liburniji. Prav iz načina, kako je uporabljal vire, je tudi razviden potek njegovega dela: najprej je imel rezultat; to je idejo, da je poleg Karantanije obstajala še Liburnija (ki jo je rabil tudi zato, da je še vedno historično vprašljivi Domicijan postal liburnijski knez), ki ji je bilo nato v virih – pa čeprav na silo – potrebno najti ustrezno podlago (Štih 1997, 115).

Tudi tokrat trditev PŠ ne ustreza temu, kar pišem. V njegovo opravičilo navajam, da sem bil očitno pri izpostavljanju nekaterih tez, ki jih zagovarjam, premalo jasen in je lahko prišlo do napačnega razumevanja. Tako sem bil (kot sedaj vidim) zmotno prepričan, da bosta Slika 11 s podnapisom *Slovanske kneževine v Vzhodnih Alpah okrog 800* (Pleterski 1996, 522; 1997, 44), predvsem pa poved *Ker naše poznavanje zgodnje ozemeljsko-politične ureditve v slovanskih Vzhodnih Alpah za 8. st. in začetek 9. st. v največji meri sloni na omenjenem spisu* (Konverziji), *se velja vrniti k viru interpretacij in ga ponovno pregledati* (Pleterski 1996, 520; 1997, 42) bralcem povedali, kateri čas obravnavam. Da bo povsem jasno: ves čas sem imel v mislih Liburnijo in malo Karantanijo predvsem v 8. st. in še na začetku 9. stoletja. In za ta čas sem tudi iskal vire. Povsem jasno sem tudi povedal, da še zdaleč nisem opravil vsega: *To pa je delo, ki čaka v prihodnosti. Pomeni namreč prevrednotenje velikega dela pisnih virov* (Pleterski 1996, 525; 1997, 47).

Da pozneje Karantanija lahko pomeni tudi širše ozemlje, sem nakazal z mislijo, da je *namreč treba ločiti med širšo in ožjo Karantanijo* (Pleterski 1996, 520; 1997, 42). Takoj

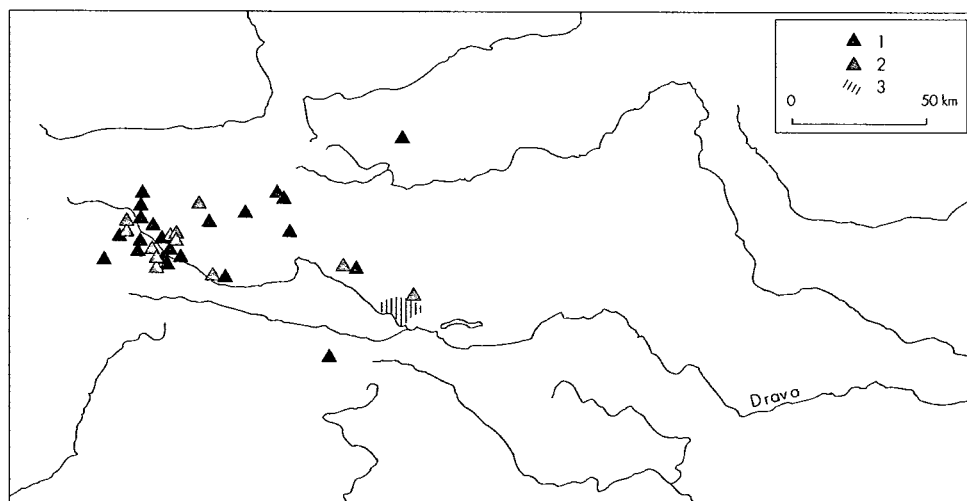
poudarjam, da menim, da najkasneje od 811 ime Karantanija pomeni tudi zelo široko ozemlje (o tem več v nadaljevanju). PŠ teh poudarkov ni opazil in je menil, da zanikam večjo Karantanijo sploh, da govorim tudi o 9. in 10. stoletju nasploh. S tega gledišča je njegov odziv povsem razumljiv. Tudi moj bi bil tak. – Zakaj sem se odločil ponovno preveriti interpretacijo Povedi, govori zadevno poglavje v nadaljevanju besedila. Če mi je ena vrsta virov dala sliko, ki mi je nudila nov pogled na drugo vrsto virov (Poved), ki sem jo nato ločeno analiziral in zgradil ločeno argumentacijo, ki je potrdila sliko prve vrste virov, ni v tem nič metodološko spornega. Gre za ujemanje dveh struktur. A tudi te metode PŠ očitno ne pozna. – Sedaj pa se skupaj z njim podajmo po sledih Karantanije 8. in 9. stoletja. Tema s tem sicer še daleč ne bo izčrpana, a dorečene bodo vsaj nekatere podrobnosti.

811 je nastal pomemben dokument, razsodba Karla Velikega o razdelitvi cerkvenih ozemelj med oglejskim patriarhatom in salzburško nadškofijo v Karantaniji (*de Karantana provincia*). Meja je odtlej potekala po Dravi, ki je tedaj tekla po sredini province Karantanije (*per mediam illam provinciam*). In kar je za nas prav tako zanimivo, ta provinca je imela svoje *civitates*, ki so nekoč spadale pod Oglej (Kos 1906, Št. 37). PŠ pove, da je provinca Karantanija naslednica nekdanjega notranjega Norika, da gre zato za Dravo tudi v njenem gornjem toku, in pokaže, da so *civitates* antična mesta in škofijski sedeži ter našteje Agunt, Virun in Teurnijo. Nadalje opozori na darovnico iz 878 (Kos 1906, Št. 248), ko je kralj Karlman podelil dvor Trebino – Treffen s posestjo med Dravo, Millstattskim jezerom, Osojskim jezerom in Beljakom. Ta posest je ležala *in partibus Carentaniae Sclauinieque regionis* (Štih 1997, 115). Samo opozorim lahko, ker sem jo prepozno dobil v roke, na najnovejšo objavo te Karlmanove listine, kjer Alfred Ogris ugotavlja, da prevod navedene krajevne oznake ni lahek podvig (Ogris 1996, 10). Z obema listinama PŠ dokazuje pripadnost Vzhodne Tirolske in Zgornje Koroške Karantaniji v 9. st. in upa, da je s tem zrušil mojo idejo o posebni kneževini Liburniji. Pa je res tako?

Delitev iz 811 ima zanimivo predzgodovino, ki ni brez pomena za našo diskusijo. Prvič je 796 mejo salzburškemu delovanju postavil na Dravi v Spodnji Panoniji že Karlov sin Pipin. To je 803 potrdil Karel Veliki (Wolfram 1995, 285 s), ko je oktobra obiskal Salzburg. Kandidatov za misijonsko ozemlje je bilo ves čas več in vsak je iskal pravno osnovo, ki bi koristila njegovim interesom. Eno od teh vidita Hubert Mordek in Michael Glatthaar v poznoantičnem afriškem kanonu *Ut si quam diocesim episcopus ab heresi liberans triennio possiderit, nullus eam repetat*, ki daje pravico škofu, ki je neko diecezo osvobodil herezije in jo imel tri leta, da je ne zahtevajo več od njega. V karolinškem času pa herezija niso bili samo napačen krščanski nauk, ampak tudi poganska ali vraževerna verovanja (Mordek, Glatthaar 1993, 53 ss). Salzburg kot mnogo mlajša škofija od Ogleja se v Vzhodnih Alpah in Panoniji ni mogel sklicevati na stoletno tradicijo. Njegovo orožje je bilo dokazovanje zasluga za misijon in vodenje cerkvenih zadev v zadnjem času. Oglej se je 811 skliceval na stare sinodalne akte, ki so kazali, da so mu bile *civitates* province Karantanije nekoč podrejene. To je bilo stanje pred 568 (Bertels 1987, 148). *Civitates* so tu več kot očitno mesta s teritoriji in ne le prgišče ruševin starih mest. In ker so ležale v nekdanjem Noriku, se je bilo treba temu imenu kar najbolj izogniti. V skladu s salzburškimi interesi je bilo ime Karantanija, natančneje Karantanska. Norik je postal Karantanija, situacija pa se je ponovila v času Konverzije (prim.: Kahl 1980, 46; Bertels 1987, 126, 149; Wolfram 1991, 182; Wolfram 1995, 71 s). Karantanija iz 811 je torej administrativno nastalo geografsko ime, ki je nadomestilo (Notranji) Norik. Ime, ki ga je »promoviral« Salzburg. Po mojem prepričanju je treba od tega trenutka naprej biti pozoren na to, kdaj vir govori o stari, ožji Karantaniji, kdaj pa o širši administrativni novotvorbi. Taka analiza bo tudi pokazala, kdaj dokončno prevlada zgolj širša Karantanija. Geografskemu imenu Karantanije iz 811 je poleg stare ožje Karantanije povsem mirno lahko pripadla tudi Liburnija in morebiti še kakšna vzhodnoalpska slovanska kneževina, ne da bi bil njen politični status s tem kaj spremenjen (Slika 5). Prebivalci Liburnije in ožje Karantanije so bili lahko Karantanci v širšem

smislu. Tako kot smo bili nekoč Slovenci, Hrvati, Muslimani, Makedonci hkrati tudi Jugoslovani. In tako kot današnji Jugoslovani niso več isto kot Jugoslovani pred desetimi leti.

Bertels poudarja, da se je cesarska pisarna, ki je 811 listino izdala, trudila za čim bolj natančno politično-geografsko terminologijo in je zato uporabljala vzore iz antike. Nadalje se mu zdi možna tudi anglosaški in langobardski vpliv, ki naj bi povzročila, da pomeni »provincia« deželo (Bertels 1987, 150). Viri tiste dobe tako enačijo »provincia« in »regio« (Wolfram 1995, 78). Ker naslednji vir iz 878, ki je v obravnavi, navaja poleg »regio« še »pars«, si ni odveč ogledati, kaj nam o razmerju naštetih pojmov pove Konverzija, ki pripada istemu času in prostoru. »Provincia« nastopa samo dvakrat v prvem poglavju, kjer se nanaša na Bajuvarijo, obe besedi na enakih mestih ima tudi GH (Lošek 1997, 92), kar kaže, da gre za del besedila, ki ga je Avtor prepisal iz predloge. Besede pa sam sicer ni uporabljal. »Regio« nastopa v 11 primerih. Pomeni: Bajuvarijo (in v enakem pomenu jo ima tudi GH) (1/126/28/15/30 – za način citiranja glej poglavje o Povedi), Panonijo (3/129/31/20/102), Bolgarijo (10/135/37/23/122), posredno tudi Sklavinijo (8/133/35/23/114), nadalje deželo Karantancev in njihovih sosedov (8/133/35/35/116), deželo Ratimarja (10/135/37/25/122), dežele(!), kjer prebiva slovansko ljudstvo (9/134/36/29/118); ostali primeri so nejasni. »Pars« najdemo v 15 primerih. Pojavlja se šele od vključno 6. poglavja dalje, torej potem ko sta končana bajuvarski in karantanski del pripovedi. Lahko pomeni stran neba (npr.: *ex meridiana parte* – 6/131/33/29/108), ima figurativen pomen – *ex parte missas* (12/139/41/6/130), lahko je del Panonije z natančno opisanimi mejami (6/132/34/18/110) ali Pribinov fevd ob Zali (11/136/38/3/122). Že to, da ima Panonija, ki je »regio«, svoj »pars«, kaže, da je »regio« sestavljena iz več »partes«. Zelo jasno to kaže odlomek: *imperator praecepit Arnoni archiepiscopo pergere in partes Sclavorum et providere omnem illam regionem* (8/133/35/22/114). »Regio« in »pars« torej označujeta ozemlje, a sta v hierarhičnem odnosu, ne označujeta istega. »Regio« je nadpomenka od »pars«, kar spada v »pars«, spada v »regio«, ni pa nujno, da je obratno. To razmerje odseva tudi Sklavinija, ki ji prvič pripadajo *partes videlicet Quarantanas atque inferioris Pannoniae* (7/132/34/32/112), drugič pa *regionem Carantanorum et confines eorum* (8/133/35/36/116). Hkrati vidimo, da je Sklavinija nadpomenka *partes Quarantanas*. Razvidno je tudi, da Avtor ozemlju Karantancev ne da ranga »regio«, kajti to je šele območje Karantancev in njihovih sosedov. Karantansko ozemlje so v

Slika 6. Območje zgornjekoroško-vzhodnotirolskega slovanskega narečja (po: Pohl 1996, Karte 1, Karte 2). 1 – stslov. šk (nem. sk, schk), 2 – stslov. z → nem. z [ts], 3 – ozemlje dvora Trebina 878.

najboljšem primeru zgolj »partes«. To pa pomeni, da so Avtorjevi Karantanci najbolj verjetno prebivalci zgolj ožje Karantanije.

Besedilo listine iz 878 *in partibus Carentaniae Sclavinieque regionis* »v delih (predelih) Karantanije in dežele Sklavinije« je v luči analize Konverzije treba razumeti tako, da Karantanija kot manjša enota ni isto kot dežela Sklavinija. Obširna posest listine torej leži v Sklaviniji in ožji Karantaniji, na njeni meji. Zgodovino lokalizacij meja posesti in k tem svoj predlog podaja Walther Fresacher (1973). Ta zgodovina pa se dotika ugotovitve Boga Grafenauerja, ki jo je po mojem vedenju edini doslej uporabil Gotbert Moro.

Grafenauer je v svojem »Ustoličevanju«, ko je po predstavitvi zgodovine raziskav in virov ter njihovi analizi prešel v sklepni del, kjer je povzemal ugotovitve v končno interpretacijo, prišel do sklepa, da koseška jedra morda kažejo sledove stare plemenske organizacije v Karantaniji in tako domneval obstoj manjših enot v Karantaniji in Posavju, ki so imele svoje kneze (Grafenauer 1952, 501). Središče ene od njih je domneval tudi na Lurnskem polju – Lurnfeldu (Grafenauer 1952, 525). Tega ne navajam samo zato, da bi dokazal, da imajo moje ideje daljšo predzgodovino, ampak tudi zato, da bi podal zgovoren dokaz za pozitivni lik Grafenauerjeve strokovne etike. Ne smemo namreč pozabiti, da je bil njegov namen v omenjeni knjigi pokazati starost in vseobsežni pomen Karantanije kot prve slovenske (in slovenske) države. Navedeni končni sklepi pa po svoje spodbijajo karantanocentrični koncept. Torej je dal govorici virov prednost pred svojimi (morebitnimi) željami. Z IG, ki zavzeto skuša v skladu s svojo diskusijsko metodo zrušiti Grafenauerjev moralni lik (Grdina 1996, 53 s), se ne strinjam, da je »Ustoličevanje« zelo neekonomično strukturirana (da ne rečem zmedeno nestrukturirana) knjiga, ki je klasičen primer, kako se zgodovina ne piše: *večinoma gre za hlastno dokazovanje, vendar ni vselej jasno česa (najbrž dvojnega naslova!)* (Grdina 1996, 53 op. 9). Te trditve ni z ničemer podkrepil, kar bi bilo neobhodno ob tako neusmiljeni oceni. Jaz se v knjigi nikoli nisem izgubil in sem ob njej vedno užival ter še vedno uživam ob vsakem novem branju.

Moro je Grafenauerjevo idejo o knezih manjših (plemenskih) enot razvil v manjše kneze, ki so bili podrejeni knezu na Krnskem gradu. Sedež enega od njih je domneval tudi na območju Lurnskega polja, ne le zaradi tamkajšnjih kosezov in kraja Kraut (iz Hrvata), ampak tudi zaradi legende o Domicijanu. Menil je, da so se ozemlja teh manjših knezov v nekaterih primerih naslonila na neko poznoantično pokrajinsko razdelitev. Pri tem dvomi, da bi bilo zgolj naključje, da vse tri karolinške diplome 9. st. (med njimi tudi ta iz 878), ki omenjajo kraljevo posest na nekdanjem upravnem območju antične Teurnije, pravijo, da ta posest leži v Sklaviniji, drugod v Karantaniji pa take oznake ni (Moro 1963, 79 s).

Fresacher se strinja, da je stara antična meja med mestnima območjema Viruna in Teurnije (Slika 5) lahko vplivala na to, da je imela Zgornja Koroška kot Sklavinija neko posebno vlogo v primerjavi z osrednjo Koroško kot Karantanijo. Meni pa, da na ozemlju dvora Trebina te meje ni bilo več spoznati, saj se je razprostiralo prek delov Karantanije in Sklavinije (Fresacher 1973, 78). Moro in Fresacher torej vidita v formulaciji lege posesti njeno lego na meji (ožje) Karantanije. Z njima se ne strinja Klaus Bertels, ki meni, da sta Karantanija in Sklavinija zgolj sinonima in da Sklavinija sicer pomeni posebno politično-geografsko enoto. Kot protiargument Moru in Fresacherju navaja, da bi potem meja obeh predvidenih enot prerezala posestvo Trebina (Bertels 1987, 159 s). To pa je natančno tisto, kar razlagata Moro in Fresacher: posest je ležala malo v (ožji) Karantaniji, malo izven nje. A 878 za kralja meja ni imela posestnega pomena, kar pomeni, da je njen izvor starejši, še iz časov (vsaj notranje) samostojne (ožje) Karantanije pred upravo preureditvijo v dvajsetih letih 9. stoletja. S tem smo dobili še en dokaz za ožjo Karantanijo v 8. st. in na začetku 9. stoletja.

Očitno sinonimno razume obe imeni tudi PŠ. Tako kot Franc Kos, ki je zadevni odlomek zelo svobodno prevedel s *posestva v Karantaniji ali Sloveniji*, češ da *que* v srednjeveški latinščini lahko pomeni tudi »ali« (Kos 1906, 184). V sočasni Konverziji takega pomena *que* nisem našel, ne pozna pa ga niti Niermeyerjev slovar srednjeveške latinščine. Zgornja

jezikovna analiza pa celo izrecno govori proti sinonimnemu tolmačenju. Posestvo Trebina poleg tega leži ne le na meji Viruna in Teurnije, ampak tudi na meji stare slovanske narečne skupine, ki obsega Zgornjo Koroško, Vzhodno Tirolsko in Zgornjo dolino Mure (Slika 6). Več o njej v nadaljevanju. In pri posestvu Trebina se še danes začenja starodavna meja Zgornje Koroške.

Kaj je s pripadnostjo Zgornje Koroške Sklaviniji, v kakšni povezavi je z grofijo Lurn, kakšna je zgodovina te grofije, o vsem tem pripravljata monografsko študijo Therese Meyer in Kurt Karpf. Njunih izsledkov ne želim prejudicirati in prosim bralce za potrpljenje. Bosta pa z njo, kot pravita, presegla vse, kar sta doslej na to temo napisala. Tu lahko samo ugotovim, da je tudi 9. trditev PŠ podprta z viri, ki govorijo v prid mojim tezam.

Naj na koncu tega razdelka samo še oporekam mnenju PŠ, da *kamniti fragment z napisom*, ki ga je Glaser *interpretiral kot Domicijanov nagrobnik ... pri sedanjem stanju raziskav ne more služiti kot dokaz za historičnost Domicijana* (Štih 1997, 116 op. 35). Pri tem se sklicuje v manjši meri na Wolframa, ki priznava možnost nastanka napisa v 9. st., si pa želi še analize nekaterih strokovnjakov za paleografijo, preden bi se spustil v historično ovrednotenje (Wolfram 1995, 289). Glavna opora mu je paleografska analiza, ki jo je opravil Karl Forstner. Ta se je naslonil predvsem na rokopisno gradivo iz Salzburga. Ker na tej podlagi ni našel prepričljivih primerjav, se je odločil, da napis na kamnu ni nastal v karolinškem in otonskem času, čeprav hkrati dopušča možnost, da bi bil vzor za črki G in R kremsmünsterski Millenarij iz 2. desetletja 9. stoletja. V nadaljevanju skuša dokazati, da je omemba uničenega Domicijanovega nagrobnika prišla v besedilo Domicijanovega življenja šele potem, ko je že nastala Vita Virgilii (okoli 1184), pod njenim vplivom (Forstner 1996, 434 ss). Hkrati sam priznava, da ima Vita Virgilii na zadevnem mestu zgolj datum Virgilove smrti. Da bi dokazal vpliv salzburskih virov na Vita Domiciani, opozarja, da je po piščevi navedbi Domicijana krstil sv. Rupert prav tako kot bavarskega kneza Teoda (Forstner 1996, 437 s). Pri tem je Forstner spregledal, da gre za podatek, ki mu pisec Vitae Domiciani celo sam ne verjame (prim.: Pleterski 1994, 299 s). Zato ni imel razloga, da bi ga prepisoval. Kot tudi sicer ni v skladu z njegovo resnicoljubnostjo, da bi sestavil Domicijanov življenjepis po tujih zgledih. Tako je Forstner dokazal kvečjemu to, da se klesar nagrobnika ni zgledoval po rokopisih iz Salzburga. Tega pa že doslej ni nihče trdil.

10. trditev PŠ

Res je, da govori ustanovna listina samostana v Innichenu o Slovanih in ne o Karantancih. Toda eno in drugo se ne izključuje in s Slovani so bili lahko mišljeni tudi Karantanci, o čemer nam priča langobardsko, salzbursko in tudi freisinško (to je bavarsko) gradivo (Štih 1997, 118).

Trditev PŠ podkrepljuje z navedbami iz tedanjih virov, ki izpričujejo, da so sodobniki imeli Karantance za Slované. Tega v nobenem trenutku nisem zanimal. Trdim pa, da to ne more biti argument trditvi, da je Innichen 769 nastal na karantanski meji. PŠ se strinja z menoj, da je nastal na meji Slovanov. Misli pa, da bi to mogli biti Karantanci, ker so bili ti Slovani. Napaka njegovega dokaza je v tem, da izenačuje podpomenko z nadpomenko. Slovani so bili tudi Hrvati, Čehi, Poljani, Dudlebi, Vjatiči, Kriviči itd. In po njegovi logiki bi bili katerikoli med njimi lahko sosede Innichena, ker so bili pač Slovani. Če rečem, da jem sadje, še ne pomeni, da grizem jabolka, čeprav so tudi ta sadje. PŠ bo zelo težko dokazal, da so bili Slovani ob Innichenu 769 Karantanci, ne da bi si pomagal s krožnim dokazom, ki je bil doslej dve stoletji v veljavi. Ta dokaz pravi: Innichen je bil 769 ustanovljen na meji Karantanije, ker je Karantanija tedaj obsegala Vzhodno Tirolsko; Vzhodno Tirolsko je obsegala zato, ker je bil Innichen tedaj na karantanski meji.

Klaus Bertels vidi v listini iz 769 sicer možno oporišče za določitev obsega Karantanije, a se mu sama po sebi ne zdi dovolj za odločitev. Zato jo postavlja v kontekst Tassilovih prizadevanj premagati poganske Slované, ki se 772 končajo z zmago nad Karantanci. Vendar v

nadaljevanju Bertels opozarja, da bi bilo potrebno obseg Borutove Karantanije ponovno definirati, saj se mu zdi mogoč obstoj avtonomno organiziranih enot na njenih mejah. Take sluti v pokrajini Zellia, blizu Bischofshofna, v zgornji dolini Aniže (Bertels 1987, 145 ss).

Omenjeni krožni dokaz je po mojem znanju vzpostavil Marko Hansiz v 18. st., ko je zapisal da, *locum India seu Aguntum tunc iam fuisse extra terminos Sclauiniae seu Carantaniae, vt quae riuolo citeriore montis Anarasi finiebatur* (Hansiz 1793, 248). Po njegovem je Innichen isto kot Agunt in leži izven meja Sklavinije ali Karantanije. Nadalje še poudari, da je bil kraj naseljen. Vse to uporabi kot argument proti Megiserjevi trditvi, da so karantanski knezi nekoč stolovali v Aguntu (Hansiz 1793, 248). Hansizu je bilo samoumevno, da je Karantanija tedaj segala do Innichena, čeprav je vir ne omenja. To je bila značilna posledica njegovega širokega pojmovanja nekdanjega obsega Karantanije. Resda je že prešel meje ozkih, deželnih konceptov starejše historiografije, kar je po drugi strani pomenilo, da je bila v njegovih očeh Karantanija le še toliko večja (prim.: Mihelič 1977, 317, 327). Se pa speljevanje vode na koroško-karantanski mlin ne začne šele z njim, ampak že s spisom *Excerptum de Karentanis* konec 12. st., ki kot prvi poskus, iz zgodnjesrednjeveškega gradiva razviti zgodovino dežele Koroške (Wolfram 1980, 123 op. 56), tendenčno povzema podatke iz Konverzije. Kar je samoumevno, saj vsak pisec, ki se odloči pisati o neki temi, snov zanjo zajema tudi iz virov, ki bi samo lahko prišli v poštev in so sicer dvomljivi. Poleg tega je po razpadu »Velike« Karantanije druge polovice 10. stoletja, koroškim zgodovinarjem ostal predvsem vtis o nekdanji moči in slavi ter so v Koroški svojega časa lahko videli zgolj ostanke ostankov. Da pa bi celo ti lahko bili več kot prvotna Karantanija, jim je bilo povsem tuje. Tako se je že v času od 12. do 14. st. odločilo, kaj naj ostane od zgodnjega srednjega veka in njegovih virov (prim.: Wolfram 1980, 123; Bertels 1987, 169 ss).

In če povzamem: današnje prepričanje, da je Karantanija v 8. st. obsegala tudi Vzhodno Tirolsko, je utemeljeno zgolj s prepričanjem srednjeveško-novoveških deželnih zgodovino-piscev, da drugače pač ni moglo biti. To pa je tudi edini oprijemljivi argument k 10. trditvi PŠ.

11. trditev PŠ

Če ima Teurnija/Liburnija v B kakšno zvezo z realnostjo, potem jo je mogoče povezovati le z Lurnsko grofijo, ki se prvič omenja 974 in je v 11. ter v začetku 12. stoletja obsegala zahodnokoroški in vzhodnotirolski prostor in ki bi bila lahko poznana prepisovalcu Ludvikove listine v freisinško tradicijsko knjigo (Štih 1997, 119).

Navedena trditev je nastala v zvezi z listino iz 816, ki omenja meje pri samostanu v Innichenu. PŠ se je v tem delu diskusije vzorno potrudil in pokazal, da je listina ohranjena v dveh prepisih iz 12. stoletja. Prvi je overovljena kopija (A), drugi (B) pa vpis v freisinški tradicijski knjigi. B vsebuje v primerjavi z A več napak. Na nekatere PŠ opozarja (bi pa si želeli, da se odloči, ali je v A pravilno Hitto ali Atto: *Hitto, kot je pravilno v A ... A, ki med drugim pravi, da je Atto* – Štih 1997, 119). Tiburnijsko mejo omenja le B, PŠ pa meni, da je kot vir uporaben samo in izključno A (Štih 1997, 118 s). Vendar pravi cilj tekstne kritike v tem primeru ne sme biti želja, en vir izločiti iz obravnave, ampak poizkusiti rekonstruirati vir prve roke – prvotni dokument. Kajti glede na to, da sta oba vira mlajša prepisa, torej vira druge roke in vira prve roke nimamo, se v takih primerih vendarle upošteva vse različice (tudi če vsebujejo podatke, ki nam niso ljubi). Zapis *in confinio Tiburniensi* je za PŠ zato *pokvarjen* (Štih 1997, 119). To je metodološko tvegana interpretacija. Ko namreč začnemo svoje teze argumentirati z domnevnimi napakami in pomanjkljivostmi virov, se nam odpre širok spekter možnih manipulacij in vsak vir lahko željubno razložimo. Saj mi vendar vemo, kako je bilo, moti se pač vir. Zato bi si za začetek želel odgovor na vprašanje, zakaj ima A za *in confinio uidelicet Pudigin* prazen prostor, na katerega je opozoril že Franc Kos, ki se mu poleg tega ni zdelo odveč navesti, da v B čitamo »in Tiburniensi« (Kos 1906, 45). Verjamem, da je A, v celoti gledano, boljši prepis od B, še vedno pa se mi zdi omemba Tiburnije v B vredna resne obravnave.

Razlaga PŠ, kako je Tiburnija v B prišla, je precej majava. Tudi če bi bil zanjo res vzrok podoba Lurnske grofije, bi se bilo potrebno potruditi s časom in načinom oblikovanja te grofije. Prva omemba 974 še ne pomeni časa nastanka. Upam, da bo o tem vnesla več jasnosti zgoraj omenjena monografija Kurta Karpfa in Therese Meyer. Vsaj za določitev časa, kdaj bi Tiburnija v neki prepis lahko prišla (če tam ni bila že od samega začetka, kar se mi zdi še vedno možno), si lahko pomagamo s preprosto jezikovno metodo, ki sta jo v primeru Arnulfove listine iz 895 (Kos 1906, Št. 309) uporabila Wolfram in Štih, da bi dokazala, kako je *in marchia iuxta Souwam* mlajši vrinek. Wolfram je opozoril, da diftongizirana oblika imena Sava v nedvomno pristnih listinah nastopa šele od začetka 11. st. dalje (Wolfram 1995, 101), Štih je pokazal, da imajo zapisi pred 11. st. obliko Sawa, Saua, Zaua (Štih 1996, 24 op. 103). Zanimati nas torej mora, kako se je razvijalo ime Teurnije.

V zgodnji antiki ima obliko *Teurnia*, v pozni antiki jo Evgipij imenuje *Tiburnia* (Fitz 1975), Konverzija 870 (878) *Liburnia*, 891 *Liburna* (Kos 1906, Št. 298), 974 *Lurno* (Kos 1906, Št. 450), 977–981 *Lurna* (Kos 1906, Št. 425; Karpf, Meyer 1996, 79), 1006–1039 *Lurna* (Kos 1911, Št. 20), sredi 11. st. *Lurna* (Kos 1906, Št. 299; Kahl 1980, 54 ss), 1072 *Liburnia* (Kos 1911, Št. 270). V 10. in 11. st. je bila torej oblika *Lurna* že močno zasidrana. Že 870 (878) pa je začetni T zamenjal L. Če bi pisec B v 12. st. vzel ime iz svoje sodobnosti, bi bila njegova oblika najverjetneje *Lurna*. To opažanje torej ne govori v prid domnevi PŠ. Proti možnosti, da bi zavestno uporabil arhaično obliko *Tiburnia*, govori opažanje, ki ga da zgodovina interpretacij Povedi (v nadaljevanju): da se je to začelo dogajati šele od časov Schönleba in Bollanda (torej 17. st.) naprej. Zato je najbolj verjetna razlaga, da je ime zapisal tako, kot ga je našel v predlogi. V to pa je *Tiburnia* prišla že pred 870 (878), ko začetnega T ni več. Spremembe od *Liburnia* do *Lurna*, ki so se zgodile v enem stoletju, kažejo, da je bilo že 9. st. čas sprememb. 816 bi bila *Tiburnia* še možna, v drugi polovici istega stoletja ne več. Če pa je imel pojav imena jadranske Liburnije v času Ljudevitovega upora (Kos 1906, Št. 67) kakršenkoli vpliv na preimenovanje Tiburnije v Liburnijo, bi imeli celo datum *post quem* za spremembo T v L. Vse to govori proti temu, da bi bila *Tiburnia* rokopisa B dodatek 12. stoletja. Zato se tudi želja PŠ, da se je razblinila še *Liburnija* listine Ludvika Pobožnega in njena zahodna meja v *Pustertalu* (Štih 1997, 119), (še) ni uresničila.

A tudi če trdimo, da Innichen v nobenem trenutku svoje zgodovine ni bil ob liburnijski meji, to še vedno ne bi bil dokaz proti obstoju Liburnije. Njena meja bi bila pač nekoliko vzhodnejše. Karta cerkva (Slika 5), ki so na novo nastale od 8. do srede 10. st. na slovanskem naselitvenem ozemlju v Vzhodnih Alpah, na območju nekdanjega notranjega Norika in Emone, kaže večje skupine na ozemlju Teurnije, Viruna, Emone in Solve. V njih moremo videti odsev koncentracije oblastne moči. Skupini na območju Emone in Viruna pripadata Karnioli in Karantaniji, o skupini na območju Teurnije teče diskusija, o tisti na območju Solve se še ni niti začela. Nekdanje cesarsko ozemlje (*patrimonium regni Norici*) brez upravnega središča ni vzpostavilo žarišča, ki bi moglo vplivati na poznejša stoletja (prim.: Kos 1936, 86). Praznino na območju Celeje si je mogoče razložiti z zelo šibko slovansko poselitvijo tega prostora v zgodnjem srednjem veku. Samo ena nova cerkev (in še ta iz druge polovice 9. st. ali celo začetka 10. st. – Stadler 1996) na ozemlju Agunta, ki ni bilo v zgodnjem srednjem veku poseljeno nič slabše kot sosednji kraji na vzhodu, pa govori bolj za to, da tu ni prišlo do oblikovanja močnejše plasti domačih oblastnikov. Ta slika bi govorila v prid možnosti, da je bila Vzhodna Tirolska razmeroma zgodaj povezana s slovansko kneževino na območju Teurnije.

12. trditev PŠ

Po metodi Pleterskega, ki politične meje enači celo z mejami dialektov, lahko prostor vsakega posameznega slovenskega narečja proglasimo za posebno politično celoto. Poleg tega Pleterski sploh napačno povzema Heinza Dieterja Pohla in njegove karte (Štih 1997, 120).

Kot že večkrat doslej tudi tokrat PŠ napačno povzema moje stališče. Nikjer povsem na splošno ne enačim političnih meja z mejami dialektov, ampak zgolj opozarjam, da se pri Beljaku ujemata meja mestnih območij Teurnije in Viruna (ki jo imam tudi za mejo Liburnije in Karantanije) z mejo med vzhodnim in zahodnim koroškim slovanskim narečjem (Pleterski 1996, 525 in Slika 11; 1997, 47 in Slika 11). Ali se ta potek res ujema, si lahko ogleda vsakdo sam (Sliki 5, 6). Ker pa se zdi PŠ očitno povsem načelno nemogoče, da na nastanek neke jezikovne ali narečne meje vpliva politična meja, še nekaj besed o tem. Primera, ki ju je podal (Štih 1997, 119), sta v predstavljenem trenutku seveda negativna, a še tam bi se veljalo vprašati, kako je bilo v nekem drugem obdobju: Langobardi tako niso ves čas obvladovali *regio Zellia* in kako starobavarska so v resnici tla župana Physsa? A da preidem na bolj očitne primere. Kako je nastala meja med slovenščino in hrvaščino, češčino in slovaščino, kako nastaja meja bosanščine, odkod meja med gorenjskim in savinjskim narečjem itd. Mar niso vzrok stare politične meje? In ko govori o razčlenjenju slovenskega jezika, pravi Fran Ramovš: *Družbo so v marsikakih predelih ožje povezale še politične meje, ki so prav tako kakor naravne oblikovale in razmejevale družabne enote in njihove govore ...*, za postanek manj obsežnih dialektov so važne meje raznih fevdalnih gospostev, na primer škofjeloško gospostvo, tolminska gastaldija, savinjska marka, dravska grofija (Ramovš 1936, 115). Več kot očitno je, da so politične meje **lahko** vplivale (in še vedno vplivajo) na nastanek jezikovnih. Seveda pa to ni bilo pravilo in tega tudi nikjer ne trdim. A v nekaterih primerih je tako vendarle mogoče s pomočjo jezikovne meje sklepati o stari politično-upravni meji. Primerjave jezikovnih in upravnih meja zato ni potrebno tirati v absurd, še manj imenovati jo *posebno poglavje »nove znanosti«* (Štih 1997, 119). Že v času Frana Ramovša je bil to del uveljavljenega raziskovalnega postopka.

Da pa PŠ tega postopka ne pozna, lahko sklepamo iz njegove argumentacije k drugi povedi 12. trditve, da z *izjemo prve karte, kjer se krajevna imena na Koroškem s starslovanskim šk in št jasno delijo na zahodno in vzhodno skupino, se na ostalih treh kartah različne oblike krajevnih imen med seboj prepletajo in mešajo in na njihovi podlagi ni mogoče potegniti zgoraj citirane meje* (Štih 1997, 120). Najprej naj opozorim, da se podatki izrazito prepletajo zgolj na eni karti (Pohl 1996, Karte 3). A to za (ne)obstoj skupine ni odločilno. Ker PŠ ne pozna metode razvrščanja v skupine, misli, da so vsi jezikovni pojavi enakovredni pri določanju ene in iste skupine. Ne ve, da jo lahko določajo zgolj samo zanj značilne lastnosti, ki jih je treba šele izbrati. Teh pa vnaprej v celoti nikoli ne poznamo in zato je Pohl ravnal povsem korektno, ko je najprej kartiral vse jezikovne pojave, ki jih je obravnaval. Šele nato se je mogoče odločiti, kateri med njimi določa vzhodnotirolsko-zahodnokoroško narečje. Na problem je opozoril že Ramovš, ko je zapisal, da dialekt ustvari skupnost jezikovnih dejstev; v ti skupnosti pa so nekateri členi tu drugačni kot tam, a vedno vlada med njimi neka nujna relacija (temu bi danes rekli struktura); prav te nujne relacije so bistvene za to ali ono jezikovno formo, so oznaka za ta dialekt proti onemu, prav v njih je izražena in podana realna bitnost dialektu (Ramovš 1936, 105). Zelo nazorno je z izoglosno skico za okolico Raščice (Ramovš 1936, črtež 2) opozoril, kako zmedeno podobo dobimo, če upoštevamo in kartiramo vse pojave hkrati.

Če k Pohllovim kartam pritegnemo še izsledke Brigitte Mader (1986), ki je toponomastično raziskala avstrijsko Štajersko, lahko jasno omejimo narečne pojave, ki so značilni zgolj za območje Vzhodne Tirolske, Zgornje Koroške in zgornje doline Mure (Slika 6). To pa je isti prostor, na katerem obstoj slovanske kneževine Liburnije v 8. st. in začetku 9. st. nakazujejo Poved Konverzije in listina Ludvika Pobožnega. Jezikovne značilnosti tega območja Pohl povezuje s pojavi, ki jih je zaslediti v Brižinskih spomenikih (Pohl 1996). A jezikovno sklenjenost in povezavo tega območja z Brižinskimi spomeniki je videl že Rajko Nahtigal, ko je zapisal: *Gotovo pa lahko čisto mirno trdimo, da stojijo brižinski spomeniki glede refleksov prv. nosnih samoglasnikov v vseh bistvenih črtah v najbližjem rodstvu s skupino narečij, ki jo*

Bilanca kritike PŠ kaže, da je bila pisana v afektu, hitro in površno. Brez tega bi bilo število spodrseljavev manjše. V zvezi z vojvodskim stolom je PŠ uvedel en sam nov element in še ta je za vsebino diskusije nepoveden. Vse ostalo je ponavljanje starega. Če smo zelo široki, lahko kot novost omenimo še sklicevanje na Kobariški Stol, a celo to je bilo narejeno na pamet. PŠ ni prepričljivo spodbil nobenega mojega argumenta. Pokazal je nepoznavanje metod, razmerij med viri, viri in literaturo, vprašanja subjektivnosti. Pač pa se je močno potrudil s posmehovanjem in rušenjem moje strokovne etike. Koliko je bil pri tem (ne)uspešen, bodo presodili bralci. Diskusija o Liburniji mu je bila bližja, bolj v skladu s tistim, kar zna. Vse zgornje pomanjkljivosti, razen afekta, so ostale, a so izražene v nekoliko manjši meri, več pa je poizkusov vnesti nove elemente. Z lastno analizo se je potrudil predvsem pri vprašanju pomena *seu* in listini Ludvika Pobožnega. Kljub temu tudi pri teh dveh točkah ni zmožgal ovreči mojih izpeljav.

2.2 Grdinine trditve, argumenti, odgovor

Grdinina trditev

Pri sedanjem stanju slavističnih raziskav so razlage Andreja Pleterskega o koreninah in značaju Brižinskih spomenikov natanko tisto, za kar jih je sam označil v ZČ: mitska stvarnost (Grdina 1997, 123).

Trditev IG utemeljuje s sklepom svojega kritičnega pretresa posameznih delov dveh mojih razprav (Pleterski 1996; 1997; Pleterski 1996a), ki se nanašajo na Brižinske spomenike. *Tako na ravni rabe slovničnih kategorij in slovarja kot na ravni interpretacije vsebine BS torej ni opore za sklep, da omenjeni spomeniki odražajo uporabo tudi v ženski samostanski skupnosti. Razprava na ravni slovničnih kategorij takšen sklep celo onemogoča. V teh okvirih tudi ni mogoče pritrditi zelo drznim trditvam o nastanku korenin BS v molzbichlskem samostanu* (Grdina 1997, 123). Zaradi večje jasnosti je potrebno natančno povedati, na kaj se diskusija IG nanaša in koliko je pomembna za mojo razlago korenin BS. Od vseh strukturnih povezav med vsebino BS in lurnskim območjem, ki sem jih prikazal v svojih dveh razpravah, se je IG kritično dotaknil zgolj domnevne ženske samostanske skupnosti in moškega samostana v Molzbichlu. Tudi če bi bila njegova kritika teh dveh mest v celoti upravičena, preostala strukturna mreža še vedno navezuje BS na lurnski prostor. Že zato njegova trditev (dokler je ne bo celoviteje utemeljil) ne drži.

Ko IG pravi o AP, da *mož namreč tamkaj dokazuje samostanski izvor, deloma pa celo samostanski značaj virov BS (saj naj bi le-ti služili potrebam članov samostanske skupnosti)* (Grdina 1997, 122), jasno pokaže, da ločuje med samostanskim izvorom in samostanskim značajem BS. Razlika je pomembna. Samostanski izvor pomeni, da so BS nastali v samostanu (za kakršnokoli rabo pač), samostanski značaj pa, da jih je samostanska skupnost uporabljala za svoje potrebe. Da ne bi bilo nesporazumov, ponovno poudarjam, da zagovarjam, da so BS služili TUDI samostanski skupnosti, in NE SAMO njej. Na ravni konkretne argumentacije IG samostanskega izvora ne izpodbija, oporeka zgolj samostanski značaj BS. Njegova argumentacija tako ne zanika možnih korenin BS v molzbichlskem samostanu kot kraju nastanka. Zato svojega sklepa, da *ni mogoče pritrditi zelo drznim trditvam o nastanku korenin BS v molzbichlskem samostanu*, v resnici ni z ničemer utemeljil.

Res pa se je potrudil, da bi dokazal, da v *krščanski terminologiji BS ni mogoče najti mesta, ki bi ga bilo obvezno treba razlagati s samostanskim značajem teksta* (Grdina 1997, 122). Najprej načelna pripomba k njegovi metodi, po kateri jemlje vse tri spomenike kot organsko celoto in tako s formulacijami BS II dokazuje ogovorjence v BS I (Grdina 1997, 122). Da ne gre za enkratno nastalo organsko celoto, ampak za besedila z različno in daljšo genezo, je navsezadnje razvidno tudi iz obeh pregledov o BS, ki ju je IG sam napisal (Grdina 1993; 1993a). Zato je prenašanje pomena besed iz spomenika v spomenik lahko tvegano. Večjo

zanesljivost ima iskanje pomena znotraj posameznega spomenika. Sedaj pa si pogledjmo argumente IG in njihovo trdnost.

Kot moj glavni argument vidi sklicevanje na interpretacijo Ivana Grafenauerja formulacije *zueta vuecera* (BS I/18) (in ne »zueti vueceri« kot napačno citira IG), ki je opozoril, da gre za le meniško dolžnost, ki je v BS I prišla iz nekega spovednega obrazca, ki je omenjal dolžnost samostanske družine, da prisostvuje pri nedeljskih in prazničnih večernicah in jutranjicah (prim.: Pleterski 1996a, 36 ss). IG me pri tem opozarja, da bi moral upoštevati vsaj še dognanja Irene Wiehl, ki je podrobno pretresla krščansko in pravno terminologijo BS. Znanstveno korektno bi bilo, da bi Pleterski z argumenti zavrnil interpretacijo Wiehlove tistega mesta v BS I, ki govori o »zueti vueceri«, in utemeljil svoj »povratek« (to besedo rabim pogojno, ker ne vem, če so dognanja Wiehlove Pleterskemu znana; glede na samozavestno ocenjevanje, iz katerega slavistični spisi očitno niso izvzeti, bi mu morala biti) k razlagi Ivana Grafenauerja (Grdina 1997, 122). Da tega nisem storil, mi šteje IG kot hud greh, ki je v nasprotju s strokovno etiko. Priznam, bil sem toliko samozavesten, da sem delal svoje izpeljave, ne da bi poznal vsebino knjige Irene Wiehl. O zavestnem zamolčevanju njenega dela zato ni mogoče govoriti. Se pa razume, da se njeni interpretaciji, sedaj ko me je IG nanjo izrecno opozoril, ne smem izogniti, če nočem, da očitani greh ne postane resničen. Na tem mestu se tudi zahvaljujem Igorju Grdini, da me je napotil na branje te več kot zanimive knjige (upam, da tokrat ne bom dobil ukora, ker si kot neslavist drznem iskreno hvaliti slavistično delo).

A preden se soočim z Wiehlovo, je treba pogledati, kaj je iz njene obravnave potegnil IG. Wiehlova namreč kritično mesto razloži brez sklicevanja na meniški značaj prizadetega besedila. Izrecno pravi, da BS I ne pripada tipu meniške spovedi. Nadalje me obvesti, da se to mesto po Wiehlovi razlaga tudi v Znanstvenokritični izdaji BS pri SAZU. Sledi še pojasnilo: *Sveti večer v BS I torej pomeni večer pred nedeljo ali zapovedanim praznikom (lat. vigilia), ko se po obrednih navadah judovstva in krščanstva že začenja delopust in je delo ravno tako greh, z dodatkom Dolžnost spoštovanja sobotnih in predprazničnih večerov omenja tudi spovedni obrazec v Stiškem rokopisu, ki je bil gotovo namenjen laikom (kot greh pred zanemarjanjem svetih večerov je npr. navedeno premajhno upoštevanje pridigarjevih besed, kot naslednji greh pa neustrezno dajanje desetine).* In za zaključek: *Tako razlaga to mesto tudi ekipa strokovnjakov (iz vrst literarne vede, jezikoslovja in teologije; občasno smo v tej skupini »hospitirali« tudi Bogo Grafenauer, Božo Otoresec in jaz), ki jim je SAZU poverila Znanstvenokritično izdajo BS* (Grdina 1997, 122). Opogumljenemu z navodilom IG: *Toda aprioristično zaupanje v avtoritete se včasih izkaže kot zelo problematična zadeva. Prav tako kakor neargumentirano zavračanje njihovih misli* (Grdina 1997, 124), se mi kolena vseeno ne tresejo.

Če sedaj primerjamo, kaj pišeta o zadevi Ivan Grafenauer (1936, 70 ss) in Irene Wiehl (1974, 47), je izsledek zelo zanimiv. Najprej obseg: pri Wiehlovi tri četrtine redko popisane strani, pri Grafenauerju stran in pol gostega petita ter dobra stran običajnega besedila. A pomembnejša je vsebinska primerjava. Potem ko predstavi latinske in starovisokonemške besede za isti pojem, Wiehlova našteje odlomke molitev, kjer slednji nastopa: reichenausko, Scarapsa sv. Pirminija in stiško. Vse navedene odlomke ima tudi Grafenauer in še bolj obsežno. Poleg tega Grafenauer zelo na dolgo citira spis, katerega avtor naj bi bil Alkuin ali Cezarij, ki dokazuje, da *Prisostvovanje pri slovesnih duhovniških večernicah in jutranjicah navadnim vernikom ni bila dolžnost, pač pa molitev, zbranost, opuščanje hlapčevskih del in praznih zabav že od prejšnjega večera in prisostvovanje pri sveti maši* (Grafenauer 1936, 71). Ta vir je Wiehlova izpustila! Kot tudi latinski spovedni obrazec iz kodeksa S. Gratiani Turonensis, ki naj bi bil prav tako Alkuinov in se v njem omenjajo podobne dolžnosti, ki pa povsem določno zadevajo le menihe (Grafenauer 1936, 128 op. 53). Grafenauer tudi poudarja, da *Noben ohranjen nemški ali latinski spovedni obrazec sicer nima določila o občem praznovanju svetih večerov* (Grafenauer 1936, 74). Tega opažanja Wiehlova ne navaja! Kot tudi ne Grafenauerjevega nadaljevanja: *Zato je pač nekaj posebnega, da se je v slovenskih obrazcih ohranilo od 10. stoletja prav do 12/13. stoletja, ko smo dobili Slovenci Honorijev obrazec, in od tedaj do 15.,*

ko se nam je osrednji del tega obrazca ohranil v stškem rokopisu. Delopust je pač postal pri nas prava narodna šega (Grafenauer 1936, 74). Gre za zanimiv formalistični vpliv besedila BS?

V čem je torej Wiehlova presegla Grafenauerja, kot trdi IG? S trditvijo: *Da aber Fris I nicht den Typus einer Mönchsbeichte darstellt, muß für svēts večerš ein erweiterter Sinn angenommen werden: 'Vorabend eines Festtags, der mit einem Gottesdienst gefeiert wird'* (Wiehl 1974, 47)? Najverjetneje, kajti le iz te povedi je lahko IG črpal, da Wiehlova *Izrečno pravi, da BS I ne pripada tipu meniške spovedi*. Res tako pravi, a kako je do te misli prišla? Z analizo besede *svēts večerš* gotovo ne. Potem, ko sem prebral njeno celotno knjigo, nisem našel nobene utemeljitve za to formulacijo. Če se je IG to posrečilo, naj me, prosim, nanjo opozori. Dotlej bom pač prepričan, da gre za navadno predpostavko ali aksiom (kar je v znanstvenem postopku seveda prav tako legitimno). Ker pa ga IG uporablja kot kronski dokaz proti mojemu razumevanju Grafenauerja, bi bilo le dobro, če bi bil s čim utemeljen. Tako se je IG nehote posrečilo stkati krožni dokaz: BS I ne predstavlja meniške spovedi, zato *svēts večerš* ne kaže, da je BS I meniška spoved, kar je dokaz, da ni meniška spoved (ali vsaj njena sled), in ker ni meniška spoved, tudi *svēts večerš*... S krožnimi dokazi bo IG seveda lahko dokazal karkoli, ampak verjetno to ni bil njegov namen. In kako iz dokaznega kroga?

Če pozabimo na predpostavko in verjamemo Grafenauerjevi analizi, zanke tako ni. Ampak prav takemu gledanju IG oporeka. Ali je tudi Wiehlova zapadla v krožni dokaz? Potem, ko je kataloško obdelala poreklo posameznih besed (od tu je citat IG), je prešla v sintetični del. Tu pa je prišla do za to diskusijo zelo zanimive ugotovitve. Pravi, da je vpadljiv majhen vpliv latinščine na BS I. Poleg tega so tam zbrane skoraj vse novotvorbe, ki so večinoma hapax legomena (samo enkrat povedano). Zato se postavlja vprašanje, ali to stanje dejstev upravičuje označevati religiozni besedni zaklad BS I kot ljudskega (Wiehl 1974, 121). Ko v nadaljevanju govori še o merilih za starost spomenikov, izpostavi tistega, ki pravi, da na splošno velja, da enkratne ali redko pojavljajoče besede predstavljajo najbolj zgodnje poskuse, da bi izrazili nove vsebine (Wiehl 1974, 121 s). Tak sklep je mnogo bolj v skladu s modelom, po katerem ena od začetnih korenin BS sega v samostansko skupnost, v rabo v tej skupnosti, kot pa z modelom rabe v zgolj laični skupnosti. Sklep Wiehlove tako ni v skladu s predpostavko o nemeniškem (torej ljudskem) tipu spovedi BS I. Zakaj je predpostavko potem v katalogu ohranila? Domnevam da zato, ker je želela poučno dokumentirati svoj spoznavni postopek. Kar je povsem legitimno, zahteva pa od bralca, da prebere knjigo do konca. Naslednji korak je spoznavna zanka na višji ravni (Slika 3), ko bi svoja sintetična spoznanja uporabila pri izdelavi (predelavi) novega (starega) kataloga. Ali še drugače povedano, njen katalog odraža stanje raziskav PRED nastankom sintetičnega dela njene študije. To si je Wiehlova v svoji knjigi seveda lahko povsem korektno privoščila. Ne more pa si tisti, ki sedaj njeno knjigo uporablja. To je IG spregledal in zato ga je brnila kobila, na katero je sam stavil. Izsledki Wiehlove Ivana Grafenauerja samo potrjujejo, zato mi jih ni treba zavračati, kot tudi ne dokazovati domnevnega povratka h Grafenauerjevi razlagi. Lahko pa IG, če si to želi, sedaj dokazuje, da tudi Wiehlova nima prav.

Morda neodvisno od Wiehlove in Grafenauerja (ju ne navaja, a se mi zdi malo verjetno, da ju ne bi poznal) je do enakih sklepov po nekoliko drugačni poti prišel tudi Klaus Detlef Olof. S strukturno primerjavo besedil je ugotovil razliko v katalogu grehov med BS I in BS III. Oba imata najprej skupen seznam odpustljivih posvetnih grehov, nato pa v BS III cerkvenih, v BS I pa samostanskih (Olof 1996, 92; opozarjam na tiskarskega škrate, ki je Olofu na tem mestu zamenjal BS I in BS III, a pravi vrstni red je iz sobesedila nedvoumen). K seznamu kršitev meniških dolžnosti (BS I/18–20) šteje Olof tudi *svēts večerš*. V tem seznamu vidi dokaz za specificiranje področja uporabe BS I, namreč za uporabo kot samostansko spoved. S tem pa vsaj za to besedilo pojasnjuje visoko stopnjo teologiziranja, ki jo sicer kažeta spovedna obrazca BS (Olof 1996, 90 s). – Da so obvezne razlage nesmiselno izhodišče razprave, sem pokazal že v uvodu v to poglavje. Če pa se vprašamo, ali obstajajo argumenti, zaradi katerih je mogoče govoriti o samostanskem značaju vsaj dela besedila BS, je odgovor pritrdilen.

Sedaj pa pogledajmo še prvi (kot jih je našteval) argument IG v podporo njegovi trditvi. Na ravni slovnčnih kategorij v Brižinskih spomenikih ni mogoče najti »odraza uporabe« v kakršni koli izključno ženski skupnosti (Grdina 1997, 121). Naj IG opozorim na pomembno podrobnost, ki jo je spregledal. Najprej me je povsem pravilno citiral, da *Brižinski spomeniki odražajo tudi uporabo v ženski samostanski skupnosti v Millstattu*. Naj tu ponovim njegov nasvet, a kaj ko bi – enkrat za spremembo – tekst prebrali tako, kot je napisan (Grdina 1997, 121). Besedica *tudi* namreč zanika kakršnokoli izključnost. In ker IG sam prizna, da je bil spovedni obrazec lahko namenjen tudi ženskam, spora v tej točki ni ter je vsa argumentacija IG k njej odvečna. Poleg tega si tedaj povsem ženske samostanske skupnosti niti ne znam predstavljati, navsezadnje je že duhovniško službo moral opravljati moški. Da je na ravni slovnčnih kategorij ženski spol podrejen moškemu, pa je že dolgo znano.

Odprto ostane vprašanje, ali so bile te ženske tudi redovnice (kar zagovarjam jaz) ali samo navadne vernice (kar zagovarja IG). Olof na podlagi primerjalne analize treh katalogov grehov v BS zastopa mnenje, da je vsakokratna skupina spokornikov lahko krščanska skupnost, redovnice in menihi oziroma novici in novicinke (Olof 1996, 89). IG upa, da je dokaze našel v nazivih ogovorjencev. Za »sinke« ugotovi, da *so potemtaki vsi tisti kristjani, ki niso »božji služabniki«, tj. duhovniki, torej v veliki večini laiški verniki* (Grdina 1997, 122). S tem se seveda strinjam, prosim pa IG, naj pove, če že govori o veliki večini, kdo so manjšina, ki jo uporaba besede večina predpostavlja. Ali so »bratje« BS II res samo ljudje splošno med seboj, kot misli IG, ali pa gre morda vendarle za redovniške brate, bodo morale pokazati bodoče analize. Že sedaj pa imamo pozitiven indic iz časa in prostora BS, da bratje kot termin pomenijo redovnike. V obširni historično – topografski analizi gorskega hrbta Fratres med Molzbichlom in Millstattskim jezerom sta Kurt Karpf in Therese Meyer pokazala, da ima ime po bratih iz samostana v Molzbichlu (Karpf, Meyer 1993). Povezavo med tem imenom in »brati« BS pa vidi tudi Pohl (1996, 314; pomotoma misli, da gre pri Fratres za naselbinsko ime, a naselbine s tem imenom ni). Podobno bo treba tudi na trdnejšo sodbo o »pravičnih oziroma svetih devicah« še počakati. IG se zavzema za to, da gre zgolj za teološko navzoče device. Morda ima prav. Morda ne. Konverzija (v 1. poglavju) opisuje, kako je Rupert, da bi ustanovil ženski samostan v Salzburgu, s seboj pripeljal Kristusovo devico Erindrudo – *secumque virginem Christi nomine Erindrudam adducens*. Pa tudi na vprašanje IG, *ali je še žive članice (in vse članice) neke samostanske skupnosti mogoče opremiti z atributom sveti?* (Grdina 1997, 123), nudi knjiga Irene Wiehl odgovor. Ugotavlja *Zu Gott gehörend ist gleichbedeutend mit heilig* – pripadati Bogu pomeni isto kot »sveti«. Zato, pravi Wiehlova, je mogoče rabiti sinonimno izraze *čistz, pravdybnz, božii, svęts* (Wiehl 1974, 95). In komu pripadajo redovnice, če ne Bogu?

Neodvisno od zgornjih razmišljanj pa je v BS (I/36) vendarle povsem jasno povedano, kdo se obrača na Boga. Treba je le pokukati v tisti njegov sestavni del, ki običajno ostaja nekako ob strani, ker je pač v latinščini. To so »famuli« in »famulae«, služabniki in služabnice (božje), torej duhovniki in redovnice. Formula odveze je zapisana le latinsko, ker jo je tako molil duhovnik v vseh stoletjih, tudi še v prvi polovici 20. st. (Paternu et al. 1993, 87). »Famulus« pa je isto kot »rab« v slovanskem delu BS. In o tem doslej ni bilo dvoma, da gre za duhovnika. In če v formuli odveze nastopajo v množini, je močno verjetno, da gre za redovnike. Povedano tako ponovno govori za samostansko skupnost (skupnosti), tako moško kot tudi žensko. Seveda lahko IG poskuša dokazovati, da »famuli, famulae, rab« pomenijo povsem navaden odnos vseh vernikov od Boga, samo potem mora dokazati tudi, da tedanja cerkvena terminologija ni poznala posebne besede za ljudi, ki so se posebej zavezali Bogu.

S tem smo prišli do konca argumentacije IG in rekel bi, da ne podpira njegove glavne trditve. Krožni dokaz, površnost in neustrezno povzemanje mojih tez smo našli tudi pri njem. Verjamem, da bi se z manj naglice temu lahko ognil. Se je pa potrudil z originalno analizo vira, kar tudi ni od muh. Nadalje je bil dovolj hladnokrven, da je od stvarnega znal ločiti norčevalni del in ga je postavil na konec bralcem v morebitno zadovoljstvo.

2.3 Kako v diskusiji naprejš?

Zakaj sta oba diskutanta tako silovito napadla moje delo in mojo strokovno etiko, vesta sama. Če bi bilo moje delo res *samo modni trend, ki ne premore drugega namena, kot da mu brez pomisleka in nekritično sledimo, pa ima tudi ta svojo šibko točko: zanimanje zanj bo hitro minilo* (Grdina 1997, 124), kot nas prepričuje IG, zakaj potem tak ogenj okoli nečesa, kar bo šlo zdaj zdaj v pozabo. Vzrok mora biti globlji. A ne bom ga iskal, želim si le, da bi bil dolgotrajen. S kritizirano in pričujočo razpravo sem skupaj napisal za povsem spodobno knjigo. Da hitri površinski napadi niso uspešni, se je, upam, dovolj prepričljivo pokazalo. Zato bi bilo najlepše s knjigo proti knjigi. Vzemita si čas. Zbirajta, analizirajta. Vem, da sta sposobna kvalitetnih izdelkov. Vse glavne teme od Konverzije, prek ustoličevanja, do BS obetajo še mnogo novih odkritij, da manjših tem sploh ne omenjam. Ne pričakujem priznanja, da imam kje morda vendarle prav, za kaj takega bi morala imeti kritika po vsem, kar sta mi napisala, več kot zvrhan koš poguma. Saj vemo, da 99,99% diskusij jarke samo še poglobi. A tudi z negativno kritiko sta mi doslej že veliko pomagala. Mojemu modelu sta predvidela kontrolne točke in menim, da jih je dobro prestal. To je mnogo več vredno, kot če bi jih določil sam, saj bi potem spet padali očitki, da si izberem samo tisto, kar moje teze potrjuje, ostalo pa puščam ob strani. A pri stvari sploh ne gre za to, kdo se moti, ampak za to, da o preteklosti zvemo nekaj več. Verjamem, da je bil to cilj diskusije obeh kritikov, in ne utišanje zlobnega AP, kot so razumeli nekateri.

Stalno kontrolo obstoječih modelov pa prinašajo tudi naključna nova odkritja. Tu želim opozoriti na novo branje napisa na mlajšem od obeh rimskih milnjnikov (CIL III 5710, iz časa cesarja Licinija 308–324 n.št.), ki sta bila sredi 19. st. najdena pri vojvodskem stolu. Gernotu Piccottiniju (1996, 197) se je posrečilo prebrati število milj, ki jih je kamen nekoč označeval. Prebrano število so tri milje [od Viruna] (branje mi je neodvisno potrdil tudi Franz Glaser). Ker je na starejšem miljniku zgolj ena milja, smo s tem dobili dokaz, da je bil vsaj drugi miljnik k vojvodskemu stolu namenoma prinesen. To pa močno podpira tezo, da sta bila tudi oba miljnika del prvotnega kultnega sestoja sveških kamnov (prim.: Pleterski 1996, Slika 7; 1997, Slika 7).

3. Zakaj ne verjeti?

Prepričanje, da stoji cerkev St. Peter in Holz, ki naj bi jo posvetil Modest, sredi teurnijskih ruševin na ostankih poznoantične škofovske cerkve, je bilo dovolj močno, da se je Rudolf Egger odločil poiskati ostanke poznoantične kultne stavbe. Naredil je izkop v cerkveni ladji, naletel na antične zidove, za katere pa je 1912 objavil, da pripadajo bivališčem profanih zgradb (Dolenz 1971, 35 s). Ponovno je 1935 poskušal srečo Hans Dolenz, ki je poleg poznoantične škofovske cerkve skušal razčistiti še izročilo o tem, da je tam pokopan krajevni svetnik Nonnoz. Tudi Dolenz se je dokopal do spoznanja, da ni nobenega neposrednega dokaza za obstoj zgodnjekrščanske škofovske cerkve pod sedanjo župno cerkvijo (Dolenz 1971, 47). Prav tako ta izkopavanja niso prinesla nobenih otipljivih sledov kake zgodnesrednjeveške cerkvene stavbe. Ko je nato Franz Glaser 200 m zahodneje odkril resnične ostanke poznoantične škofovske cerkve, nad katerimi ni bilo nikakršnih ostankov zgodnesrednjeveške cerkve (Glaser 1992, 102), je bilo dokončno potrjeno, da o kakršnikoli cerkveni kontinuiteti v Teurniji ni govora. Tudi dvom o tem, da je St. Peter in Holz Modestova cerkev, je bil vedno bolj oprijemljiv.

A krik: »Cesar je nag!« vendarle ni prišel s strani arheologov. Prvi je o veljavni razlagi Povedi podvomil Hans-Dietrich Kahl. Opozoril je na pomanjkanje arheoloških dokazov, dokazal, da sv. Peter ni patrocinij, ki bi bil značilen samo za Salzburg, spomnil, da ni verjetno, da bi Avtor Petrovega patrocinija ne omenil. Nadalje je opozoril, da *civitas* prav lahko pomeni tudi neko upravno območje in je zato *civitas Liburnia* široko območje na Zgornjem Koroškem (Kahl 1980, 50 ss). Prav tako je z analizo v 11. st. ponarejene darovnice pokazal, da je bil mnogo verjetneje Freising tisti, ki je misijonaril po Zgornjem Koroškem, in ne Salzburg, ter opozoril, da po besedilu darovnice iz 860 (Kos 1906, Št. 172) Salzburg nima cerkve St. Peter

in Holz (Kahl 1980, 54 ss). Nadalje je Kahl načelno podvomil tudi v enačenje *sanctae Mariae* Povedi z Gospo Sveto (Kahl 1980, 60). Njegova argumentacija proti St. Petru in Holz kot Modestovi cerkvi je bila dovolj močna, da jo je Herwig Wolfram takoj upošteval v svoji izdaji Konverzije. Vprašanju je sicer prisodil drugorazreden pomen, a hkrati dopustil možnost, da se je ime *civitas Liburnia* preneslo na neki kraj v okolici Teurnije (Wolfram 1979, 93).

Sledilo je odkritje zgodnj srednjeveškega gradišča na Hochgoschu in zgodnj srednjeveškega samostana v Molzbichlu z Nonnozovo ploščo, oboje med Dravo in Millstattskim jezerom. To je 1986 spodbudilo najprej Kahla in Franza Glaserja (prim.: Mordek, Glatthaar 1993, 56 op. 86) in nato še Kurta Karpfa, da so postavili vprašanje o možnosti, ali ne bi bilo potrebno Modestove cerkve in *Liburnia civitate* iskati na prostoru Molzbichla – Baldersdorfa – Hochgoscha (Karpf 1989, 140). Naslednji korak je ponovno napravil Kahl. Opozoril je, da noben pisni vir ne govori o bivališču karantanskih knezov. Krnski grad je kot gospostveni sedež izpričan šele 888, zato je Kahlu mnogo bolj upravičeno videti karantanske kneze na Možberku – Moosburgu. Knežji kamen mu je indic zgolj za glavno karantansko svetišče (Kahl 1993, 51 ss). Marijino cerkev vidi v Lovrencovi (nekdanji Marijini) cerkvi pri Mariapfarr v Lungau (Kahl 1993, 68 ss). Opozarja, da so 1953 pri odprtju domnevnega Modestovega groba v Gospe Sveti v njem našli kosti treh različnih oseb, nadalje na sporočilo Vitae Gebehardi, da je bil Modest škof v Liburniji, kar ga prav tako oddaljuje od gosposvetskega območja. Nadalje opozarja, da so v 1223 Št. Andražu – St. Andrä v Labotski dolini našli okostje mučenika z imenom Modest (Kahl 1993, 73). Vse to ga napeljuje na misel, da je Modestova tradicija v Gospe Sveti izmišljotina tamkajšnje prošnje, najbolj zgodaj od dvajsetih let 13. st. dalje (Kahl 1993, 61 s). Zato se mu zdi potrebno ponovno preveriti Poved.

Predlaga, da bi bilo mogoče videti v *ecclesiam sanctae Mariae et aliam in Liburnia civitate* celoto. Potem bi obe cerkvi stali na območju Liburnije. V dosedanjih prevodih vidi čisto nelagodje, ki ni utemeljeno z ničimer, razen z močno ukoreninjenostjo v zgodovinsko podobo, ki ji že dolgo verjamejo (Kahl 1993, 62 s). Po njegovem omemba Gospe Svete 860 (Kos 1906, Št. 172) še ni dokaz, da je istovetna z Modestovo Marijino cerkvijo. Prav zato, ker je nedvoumno krajevno opredeljena, kar tista v Konverziji ni (Kahl 1993, 65). Prvo misijonsko oporišče vidi Kahl v Lungau (Kahl 1993, 70). Druga cerkev naj bi stala nekje na območju Spittala (Kahl 1993, 73).

V istem zborniku je Kahlove teze komentiral Heinz Dopsch. Meni, da se je mogoče strinjati z domnevo o pravih Modestovih relikvijah v Št. Andražu in tudi s tem, da zasluži Možberk več pozornosti. Zdi pa se mu, da več indicov govori za Krnski grad. Karantanci naj bi ime dobili po Krnskem gradu, in ta naj bi imel v viru iz 927 vzdevek *civitas*, Možberk pa ne. Poleg tega naj bi bila v bližini Gospa Sveta kot najstarejša cerkev salzburškega misijona v Karantaniji (Dopsch 1993, 118 ss). /Tu se spet spletajo sestavine krožnega dokaza: Gospo Sveto dokazuje Krnski grad, tega pa Gospa Sveta./

Nadalje se je Dopsch podrobneje posvetil Kahlovemu branju Povedi. Priznava, da je tudi tako mogoče, a se mu zdi težje in zato potrebno utemeljitve. Podrobneje utemeljuje, zakaj *civitas* Konverzije ne pomeni širšega prostora. Trdi, da Avtor svojo terminologijo uporablja povsem dosledno. Najprej *civitas* pomeni stara rimska mesta (v Panoniji, Worms, Regensburg, Lorch, Liburnia/Teurnija), izjema je Blatenski kostel *Mosapurg*, ki naj bi bil prav tako kar dvakrat *civitas*. Ta izjema naj bi nastala, ker je bil Blatenski kostel knežji sedež tako kot Regensburg, ki je tudi *civitas*. Prav tako se Dopsch ne strinja s prevodom Povedi pri Wolframu, kjer je *civitas* v nemščini *Burg*. Opozarja, da Avtor za gradove in utrdbe uporablja besede *castrum*, *munitio* in *munimen*, navaja primer Blatenskega kostela, ki da je *castrum* in *munimen* kot utrdba, kot sedež kneza pa *civitas*. Škofovski sedeži so *sedes*. Prav formulacija »znotraj – zunaj« Pribinove *civitas* kot knežjega sedeža mu je dokaz, da ne gre za rimsko mestno območje, niti za širši prostor, kar utemelji s tem, da je to jasno vsakemu nepristranskemu bralcu (Dopsch 1993, 120 ss).

Povsem pristransko se mi vendarle zdi potrebno takoj opozoriti na nekatere slabosti zgornje Dopscheve argumentacije. Regensburg naj bi bil najprej *civitas* zato, ker je staro rimsko mesto. Malo naprej pa je *civitas* zato, ker je knežji sedež. Seveda to drugo trditev Dopsch rabi zato, da

dokaže, da je tudi *Mosapurg* kot *civitas* knežji sedež. Pri tem Dopsch preskoči dejstvo, da Konverzija nikjer ne povezuje imena *Mosapurg* s *civitas*. Da je enačenje mogoče, je zgolj Dopscheva domneva, ki je v bistvu utemeljena s trditvijo, da je to jasno vsakemu nepristranskemu bralcu. Seveda si more potem vsak, ki mu to ni tako zelo jasno, narediti sklep, da je pristranski. Ali drugače, kdor ne vidi cesarjevih novih oblačil, je neumen. Dopsch ne da pojasnila, kje je potem Modestova cerkev, če so *civitas Liburnia* zgolj teurnijske ruševine, kjer pa v zgodnjem srednjem veku ni bilo nobene cerkve. Prav tako ne pojasni, zakaj je Worms *civitas* in ne *sedes*, če pa je bil Rupert tam škof. – Ali torej uporaba *civitas* v Konverziji vendarle ni tako zelo dosledna, ali pa je Dopscheva razlaga slaba, ali celo oboje?

Umestitev Marijine cerkve Povedi v Lungau zavrača Dopsch z opazanjem, da tamkajšnjo Marijino cerkev pisni viri omenjajo šele v 10. st., kar je v nasprotju z zgodnejše in mnogo boljše dokumentirano Gospo Sveto. Za slednjo Dopsch trdi, da še 870, ko nastane Konverzija, ni bilo v Karantaniji nobene druge pomembne misijonske cerkve, ki bi bila posvečena sv. Mariji. Zato Avtorju ni bilo potrebno Marijine cerkve Povedi podrobneje opredeliti z »ad Carantanam« ali »Carantana« (Dopsch 1993, 123). – Nedavno je z obširno jezikovno analizo Kahl dokazal, da se Karantanija ne imenuje po Krnskem gradu (Kahl 1997, 63 ss). Opozarja na možnost, da je 870 vendarle že bila še kaka Marijina cerkev v Karantaniji (Kahl 1997, 79 s).

Pomen Kahlovega nastopa vidim še zlasti v tem, da je opozoril na nekatere krožne dokaze, ki so se usidrali v zgodovinopisju, in pokazal, da je mogoče tudi Poved prevajati drugače, da njena interpretacija vendarle ni tako trdna, kot se je zdelo. Povedal je, da se sme gledati tudi drugače. Seme dvoma je bilo zasejano. Okrepila ga je najdba Domicijanovega nagrobnika, ki je ponovno opozorila na pomen zgornjekoroškega prostora. Kartiranje zgodnjesrednjeveških cerkva (Pleterski, Belak 1995) je pokazalo na tem prostoru izrazito skupino, jasno ločeno od tiste na osrednjem Koroškem (Slika 5). Tedanje cerkve so lastniške, njihova postavitve je zahtevala zaščito in gmotno podporo posameznega velikaša. Zato koncentracija cerkva kaže koncentracijo premoženjske in oblastne moči. Podobno je s kamnitim cerkvenim pohištvom, okrašenim s pletenino, ki so si ga lahko privoščili samo imenitniki. In kot sledi iz izčrpane analize Kurta Karpfa, tisti, ki so bili domačini (Karpf 1996, 46 ss). Tudi tu je zaslediti dve izraziti skupini: na Zgornjem Koroškem in na osrednjem Koroškem. Če temu prištejemo še neobičajno mogočno gradišče na Hochgoschu nad Millstattskim jezerom in kopičenje strukturnih ujemanj, ki povezujejo Brižinske spomenike z zgornjekoroškim prostorom (Pleterski 1996a), se vedno bolj utrjuje prepričanje, da si vsega tega navaden župan preprosto ni mogel privoščiti. Tudi če si ga predstavljamo kot glavarja skupnosti 10–20 vasi. Če je bila Zgornja Koroška del Karantanije, potem bi morali sedež karantanskega kneza pričakovati pravzaprav nekje v okolici Spittala. Samo to bi pojasnilo zgornja opažanja s »karantansko« razlago. Kar pa je težko združljivo z obredom ustoličevanja, ki je neločljivo povezan s Sveškim poljem na osrednjem Koroškem. Je torej res nujno, da je Zgornja Koroška ves čas pripadala Karantaniji? Najstarejši vir, ki naj bi o tem govoril, je Poved. In o obstoječi razlagi njenega pomena je mogoče dvomiti.

Kadar smo v dvomu, se je treba vrniti k viru samemu, nas uči najbolj železna doktrina stroke.

4. Poved

4.1 Das Weißbuch der Salzburger Kirche über die erfolgreiche Mission in Karantanien und Pannonien – Bela knjiga salzburške cerkve o uspešnem misijonu v Karantaniji in Panoniji (Herwig Wolfram, podnaslov knjige: *Conversio Bagoariorum et Carantanorum*. – 1979)

Ena od ustnih pripomb, ki sem jih dobil na svojo razpravo ob Povedi Konverzije (Pleterski 1996, 520 ss; 1997, 42 ss), je bila, ali je tako natančna analiza sploh smiselna, ali je bil Avtor pri svojem pisanju res tako pretanjen. V odgovor navajam nekaj splošnih ugotovitev ljudi, ki so

se s Konverzijo pobliže srečali. Kot bomo videli, povsem enoglasno dajejo prav pritrdilnemu odgovoru.

Namen Konverzije je, da brani interese svoje nadškofije v Panoniji s pretanjeno enostranskostjo pri uporabi skrbno izbranega starejšega gradiva in z zavestno opustitvijo vseh za Salzburg neprimernih dejstev. (*Štih 1994, 220*)

Konverzija je zgodnjesrednjeveški primer za zelo razširjen postopek, pri katerem uporabimo informacijo kot dokumentacijo lastnega, subjektivnega stališča, pri čemer preprosto izpustimo argumente nasprotne strani, da – celo nevtralne podatke. Avtor Konverzije ne omenja niti Furlanije niti Ogleja niti patriarhata niti frankovsko-langobardske kneževine na jugu. Celo kraljestva Italije ne omenja, njenega kralja Pippina predstavi kot cesarjevega sina. To je pravilno, a vendar manipulacija. (*Wolfram 1979, 147 s*)

Avtor se obnaša, kot bi pisal zgodovino, toda to, kar prinaša, je »Bela knjiga«, ki hoče delati v konkretni situaciji politiko v smislu svoje nadškofije. Izpostavljen je delež Salzburga in samo Salzburga pri razvoju dogodkov. Že samo ob pičlih dopolnilnih namigih drugih virov ostrmimo, kaj vse celo od odločilnih dogodkov manjka. Pisec je moral biti nenavadno dobro orientiran in izbira očitno z neponovljivo pretanjenostjo, kaj bo sporočil in kaj bo zamočal. Če se le da tako, da povzroči bralcu asociacije, ki vodijo v zmoto, toda avtor se lahko kadarkoli izgovori: »Tega sploh nisem rekel!« (*Hans-Dietrich Kahl, v pismu*)

Kako je Avtor Konverzije dvopomensko uporabil pojem servitium, da bi ustvaril vtis fevdne navezanosti karantanskega kneza Hotimirja na škofovski sedež v Salzburgu, imamo lahko za mojstrski primer sofistike. (*Dopsch 1993, 109*)

Način podajanja Konverzije šolsko jasno najdemo tudi v tisti izmišljeni anekdoti 20. stoletja, ki govori o tekaški tekmi med predsednikoma Kennedyjem in Hruščovom. Zmagal je Kennedy. Tiskovno poročilo TASS-a pa se je glasilo: »Na pomembnem mednarodnem tekmovanju najvišjih političnih predstavnikov držav sveta je tovariš Hruščov zasedel odlično drugo mesto, medtem ko je bil ameriški predsednik Kennedy komaj predzadnji.« – Vse res, a vendarle...

Ne samo, da je bil Avtor namenoma pretanjen, zavestno je na tak način gradil svojo zgodbo. Vsaka podrobnost je torej važna in praviloma nenaključna, povedna. Doslej sem se podrobneje posvetil le dvema besedama iz Povedi. Tokrat bom poskusil pregledati vse njegove besede posamično in, kjer je to mogoče, tudi v povezavah z drugimi besedami. Ali drugače povedano, opravil naj bi formalno in strukturno analizo.

4.2 Jezikovna analiza in njen vir

Najnovejša, Loškova izdaja Konverzije (Lošek 1997) jasno kaže, da je napredek v razumevanju tega spisa mogoče doseči predvsem z jezikovno analizo. Njegova izdaja se od Kosove (1936) loči skorajda samo po pravopisu nekaterih besed, do nekaj redkih vsebinskih razlik pa se je Fritz Lošek dokopal predvsem s poglobljeno analizo Avtorjevega jezika. Zato se mi zdi, da prav poglavje o jeziku in stilu (Lošek 1997, 36 ss), ki ga skoraj v celoti povzema po svoji starejši razpravi (Lošek 1985), nakazuje najbolj obetavno smer nadaljnega proučevanja Konverzije. Na to temo bi se dalo napisati več debelih knjig, kar pa mi ni mogoče. Zato se bom na tem mestu posvetil predvsem naši Povedi.

Prepričanje, da Loškova izdaja v celoti nadomešča Kosovo, je zgrešeno. Kosova namreč vsebuje navedbe številnih variantnih zapisov, ki jih je Lošek preprosto izpustil. Velja pa tudi obratno. Herwig Wolfram (1979, 31) je svojo izdajo zavestno povzel po Kosu in jo dopolnil le na nekaterih maloštevilnih mestih. In kdor bo zelo natančen, bo ugotovil, da tudi Wattenbachova izdaja (Wattenbach 1854, 1–15) vsebuje nekatere podrobnosti, ki jih nimata niti Kos niti Lošek. V bodoče bo zato treba uporabljati vsaj Kosovo in Loškovo, v posebnih primerih celo še Wattenbachovo. Vse dokler ne bo izšla popolna objava vseh zapisov Konverzije.

Strukture, v katerih nastopajo posamezne besede, ugotovimo s konkordancami. Primož Jakopin se je odločil za tisto definicijo pojma *konkordanca*, ki pravi, da je to *zbirka pojavitev dane besedne oblike, vsakokrat z okoliškim besedilom* (Jakopin 1997). Pri določenem številu pojavitev imamo tako možnost, da zaznamo ponavljanje nekaterih povezav med posameznimi besednimi oblikami. Prav to ponavljanje je objektivna, nepristranska danost. V posameznem primeru lahko pojav subjektivno napačno zaznamo, pri ponovitvah se možnost napake zmanjšuje, vedno jasneje se očrtuje neka struktura. Konkordance nam ponujajo gradivo za njeno iskanje. V zadnjem času se vse bolj uveljavljajo tudi pri nas. Če je res, da je bila ena prvih biblična konkordanca Vulgate, ki jo je opravil daljnega leta 1262 Hugo de Sancoto Caro (Zupan 1998), potem je že čas, da sprejmemo izziv obeh naravoslovcev, ki jo ponujata skoraj na krožniku (Jakopin 1997; Zupan 1998) in jo preizkusimo tudi v zgodovinopisju. Pri analizi Konverzije bom poskušal poleg iskanja besednih struktur opazovati tudi pojavljanje preiskovanih besed po posameznih poglavjih, mesto Povedi v njenem 5. poglavju in mesto tega poglavja v celotnem spisu.

»Ročno« iskanje *seu* in *civitas* mi je vzelo kar nekaj ur časa, zato je bila odločitev, da si naprej pomagam z računalnikom, skoraj samoumevna. Ker je bila na obzoru že zgoščenka z besedili iz zbirke Monumenta Germaniae Historica (eMGH-1 1996), sem sklenil počakati nanjo. Predgovor k zgoščenki obljublja nove možnosti analize besedil in njihovih primerjav, ki si jih doslej niti misliti ni bilo mogoče. No, Murphyeve zakon je seveda deloval in Konverzije na prvi zgoščenki ni. Celotna zbirka naj bi bila na voljo v naslednjih 10–15 letih. Tako dolgo mi vseeno ni kazalo čakati. Elektronsko izvedbo Konverzije je bilo treba narediti kar doma. Odločil sem se za program Access, ki je navadnim smrtnikom najbolj pri roki. Za izhodišče sem vzel Kosovo izdajo, ki je s svojim ponatisom v Acta ecclesiastica Sloveniae 7 (str. 28–42) poleg: Grafenauer 1985 in Gantar 1985) pri nas najbolj razširjena in dostopna. Obe različici imata zato tudi isto oštevilčenje vrstic, le številki strani se ločita. Besedilo sem dopolnil z redkimi Wolframovimi in predvsem Loškoviimi izboljšavami. Pri pravopisu sem se praviloma držal Kosove izdaje, ki je bližja klasičnim oblikam kot Loškova.

Za osnovno enoto besedila sem vzel eno vrstico. Razporeditev besedila po vrsticah in njihovo številčenje je pri Lošku seveda drugačno kot pri Kosu. Tako sem se odločil za naslednji **način citiranja**: *številka poglavja / stran Kosove izdaje / stran ponatisa / vrstica Kosove izdaje in ponatisa / stran Loškove izdaje*. Pri analizi nisem upošteval besedil, ki jih je dosedanja kritika označila kot poznejše vrinke ali dodatke; Kos jih ima v mastnem tisku ali oklepajih, Wolfram v ležečem tisku, Lošek v oglatih oklepajih.

Pregled nad Konverzijo, vlogo posameznih besed v njej in lastnosti poglavij sem skušal ponazoriti tudi s preprostimi grafikoni. Ti prikazujejo število vrstic z iskano besedo v posameznem poglavju Konverzije, relativen delež teh vrstic v celoti vrstic posameznega poglavja in izjemna odstopanja, ki nam jih določa območje standardnega odklona od povprečne vrednosti relativnih deležev. Vsa potrebna orodja premore program Excel. V daljših besedilih bi bilo mogoče na ta način iskati različne predloge ali pa različne avtorje in še marsikaj. Najkrajša poglavja Konverzije so za to že prekratka, vendar se po začetnih poizkusih dozdeva, da bi celovita analiza Konverzije vendarle lahko prinesla pomembna nova spoznanja o zgradbi tega spisa.

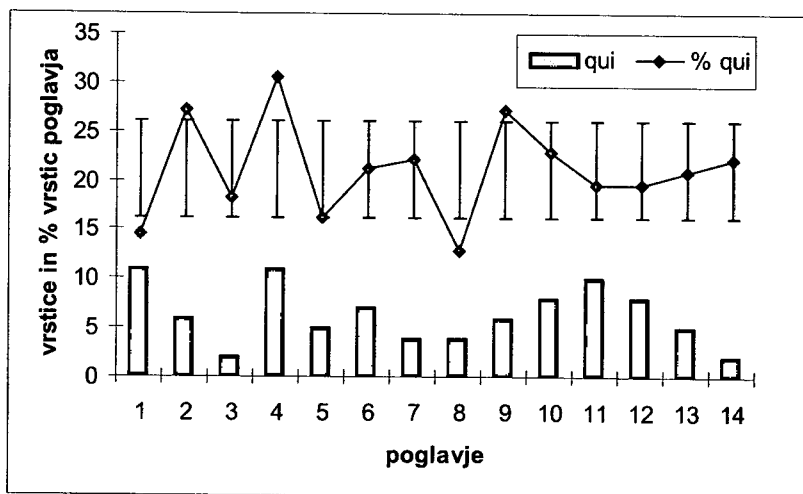
Dragocenost Loškove izdaje je tudi v tem, da je ob 1. poglavju primerjalno objavil še GH in s tem omogočil iskanje stilističnih značilnosti Avtorja. Prav tako je v poglavju o jeziku in stilu na primeru 9. in 14. poglavja pokazal na Avtorjevo domišljeno kompozicijo besedila (Lošek 1997, 41 ss). Tudi v 13. poglavju je zanimiv primer skrbno grajenega stavka: *singulis proprium dedit presbyterum ecclesiis* (13/139/41/23–24/132). Povsem na sredini je povedek, levo sta dva prilastka, desno dva predmeta, prvi par sestavljata notranji prilastek in notranji predmet (*proprium presbyterum*), drugi par pa zunanji prilastek in zunanji predmet (*singulis ecclesiis*). Tako dobimo zanimivo somerno zgradbo. Milko Kos je ugotovil, da Avtorjev latinski

jezik ni posebno sočen in bogat, rad ponavlja iste besede, izraze in fraze (Kos 1936, 15). Tudi zato se zdi iskanje jezikovnih zakonitosti Konverzije obetavno.

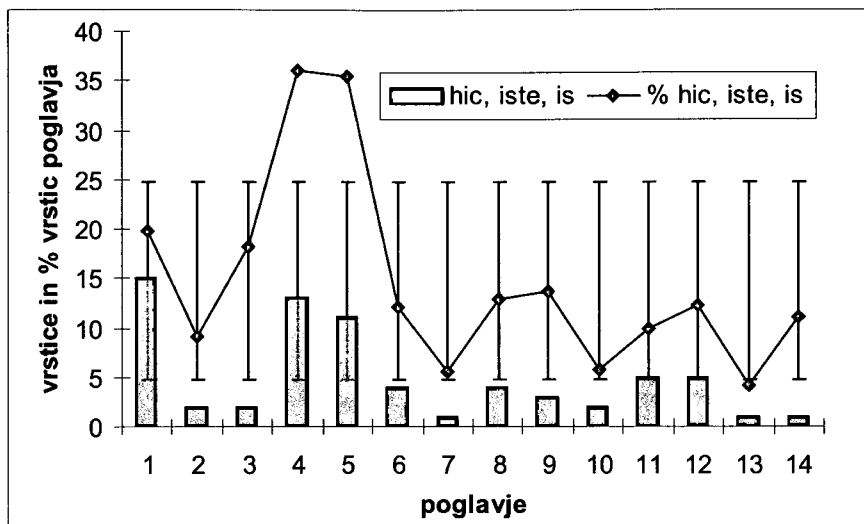
4.3 Verba illa aenigmatica

QUI

Oziralni zaimsek, ki ga najdemo v Konverziji v 89 vrsticah. Na skupnih mestih ga uporablja tudi GH. Na enem skupnem mestu, kjer ima GH *quicquid*, imajo starejši rokopisi Konverzije obe obliki *quod* in *quicquid* (1/127/29/96). Uporaba *qui* v prvih devetih poglavjih močno niha (Slika 7). Tu so tudi vsi odmiki iz območja standardnega odklona. V zadnjih petih poglavjih je uporaba ustaljena, kar je morda odsev njihove večje vsebinske usklajenosti. 5. poglavje ima poleg 1. in 8. poglavja najmanjši delež vrstic s *qui*. Ponavljajočih povezav s povsem določenimi besedami ni opaziti. Pač pa Lošek opozarja na stilistično posebnost, po kateri je pleonastično kopičenje zaimkov očitno tipična značilnost Avtorja, pri čemer je opaziti oslabitev njihove kazalnosti; pri tem Lošek izpostavlja kopičenje *is*, *qui*, *ille* in *iste* (Lošek 1997, 43). Predhodno skupaj s Helmutom Beumannom ugotavlja, da si je Avtor prizadeval predelati predlogo za 1. poglavje (torej starejšo verzijo Rupertovega življenja), ki opisuje Bavarce, njihovo deželo in kneza z nedoločene razdalje, tako da je dosegel ožjo povezavo z omenjeno osebo ali stvarjo. Pri tem je zamenjeval kazalni zaimsek za 3. (bolj oddaljeno) osebo *ille* z bolj določnimi kazalnimi zaimki *hic*, *iste*, *is* (Lošek 1997, 37). *Qui* v omenjeni predlogi Avtorja ni motil, kot nam je pokazala primerjava z GH. Če nas zanima delež Avtorjeve roke v posameznih poglavjih, bi torej kazalo pogledati predvsem razporejenost kazalnih zaimkov *hic*, *iste*, *is* (Slika 8). Najdemo jih v 69 vrsticah. Iz območja standardnega odklona izrazito izstopata zgolj 4. ter 5. poglavje in to navzgor. Sliko si lahko razložimo tako, da je Avtor obdelal vsa poglavja, še posebej pa si je dal opravka s 4. in 5. poglavjem. Koliko so na lego 7., 10. in 13. poglavja ob spodnjem robu območja standardnega odklona vplivale morebitne predloge, bi morda lahko pokazala neka prihodnja podrobnejša raziskava.

Slika 7. Relativna in absolutna pogostnost vrstic s *qui* po posameznih poglavjih Konverzije in območje standardnega odklona.

Slika 8. Relativna in absolutna pogostost vrstic s *hic, iste, is* po posameznih poglavjih Konverzije in območje standardnega odklona.

VENIRE

Ta glagol v Konverziji ni posebno pogost, saj ga najdemo le v 14 vrsticah v 1., 2., 4., 5., 6., 11., 13. in 14. poglavju. V 1. poglavju je dvakrat in obakrat tudi v GH. Deležniško obliko kot v naši Povedi ima še šestkrat, in sicer v 4., 6., 11. in 14. poglavju. Oba deležnika v 14. poglavju se poudarjeno nanašata na katerikoli prostor na vprašanje *Od kod: nullus episcopus alicubi veniens* (14/140/42/6/134), *aliunde veniens* (14/140/42/8/134) (o pomenu in rabi *alicubi* in *aliunde*: Lošek 1997, 41). Vsi ostali deležniki ne stojijo na vprašanje *Kam*, ampak jih je lažje pojasniti z vprašanjem *Kdaj*, so torej v časovni rabi. To je opažanje, ki narekuje, da tudi *venientes* Povedi razložimo časovno. Za isto govori še drugo opažanje; osemkrat je *venire* v osnovni glagolski obliki in prostorski rabi, vedno na vprašanje *Kam* in vedno s predlogom, ki ga povezuje s krajem prihoda v stvarnem ali prenesenem pomenu. Takega predloga pa v Povedi ni.

CARANTANI

Pri imenu v Povedi se je Lošek iz nepojasnjene razloga proti starejšim izdajateljcem odločil za različico *Carentani* (Lošek 1997, 106), ki jo sicer pozna le rokopis št. 1 (po Kosu, W1 pri Lošku) in je drugod v Konverziji ni. Zato bi si jo lahko razložili tudi kot mlajšo spremembo. Karantansko ime je sicer zapisano v 10 vrsticah. V 3., 4. in 7. poglavju kot *Quarantani*, v 5. in 8. pa kot *Carantani*. Dve pravopisni obliki v Konverziji nakazujeta verjetnost, da je obstajala predloga z različico *Quarantani*. S tem v zvezi ni nepomembno, da različice s *Qu-* izven Konverzije nastopajo le še v povezavi s papeškima pismoma salzburškemu pokrajinskemu škofu Osvaldu sredi 9. st., kjer je imenovan *Quadrantanus corepiscopus* in *Quadrantinus (chor)episcopus* (Glossar 1982, 306 ss; Kos 1906, Št. 188, 189). A tudi to je stvar podrobnejše raziskave, ki ne bo mogla zaobiti teze Klausja Bertelsa, da 4., 5., 7., 8. in 9. poglavje hranijo ostanke nekakšnega salzburškega Kodeksa sporov s pokrajinskimi škofi, med katerimi si je za samostojnost najbolj prizadeval prav Osvald (Bertels 1987, 133 ss).

Karantansko ime nastopa v 3., 4. in 5. poglavju precej enotno. Razen v Povedi še sedemkrat, vedno samostalniško kot osebek ali predmet. Samo v 7. poglavju ima pridevniško

obliko (*in partes videlicet Quarantanas* – 7/132/34/33/112) in le v 8. poglavju gre za samostalnik v vlogi desnega prilastka (*commendantes ... regionem Carantanorum* – 8/133/35/35/116). To opažanje kaže, da je ime tudi v Povedi, ki leži v predelu enotnejše uporabe, samostalnik v vlogi predmeta.

Raziskovalec Možberka, Robert Svetina, me je opozoril na možnost, da bi *Carantanis* naše Povedi vendarle lahko bil ablativus loci – mestnik, torej 6. sklon, brez predloga. V latinščini stoji mestnik na vprašanje Kje, lahko s predlogom, brez njega pa v štirih osnovnih primerih: kadar ima za prilastek *totus*, kadar je *locus* s prilastkom v 6. sklonu, v stalnih izrazih, pri glagolih premikanja na vprašanje Kod, Po kateri poti (Južnič, Kopriva 1952, § 147 in § 159). V Konverziji sem našel mestnik brez predloga na petih mestih. Štirikrat gre za *locus* s prilastkom v 6. sklonu – *loco vocato Karisiaco* (2/129/31/5/100), *archiepiscopus ... multis in illis regionibus claret locis* (9/134/36/29/118), *baptizatus est in ecclesia sancti Martini loco Treisma* (10/135/37/19/120), *Actum loco publico* (12/138/40/16/128), enkrat gre za mestnik na vprašanje kod? – *Sclavi ... venientes coeperunt istis partibus Danubii diversas regiones habitare* (6/132/34/7/110). – V Povedi ne gre za *totus*, ni povezave z *locus*, ni stalni izraz (fraz), kvečjemu bi morda lahko šlo le še za mestnik na vprašanje kod?, to je možnost, ki sem jo kot slab pleonazem že zavrnil (Pleterski 1996, 521; 1997, 43). Vendar je po drugi strani res, da so pleonazmi nekaterih besed stilistična značilnost Konverzije (Lošek 1997, 43).

Rešitev iz navideznega pat položaja ponuja skoraj sosednji *ibi*. Ta bi se namreč moral nanašati na *Carantanis*, če bi bilo to ime v mestniku. Tako bližnja soseščina dveh oznak istega prostora v Konverziji ni pogosta, a nedvoumno obstaja na štirih mestih: *in superiori castro luvavensium statuens, ibidemque colligens* (1/128/30/4, 5/96), *ad propriam remeavit sedem, ibique adstantibus* (1/128/30/14/98), *pertransivit fluvium Sawa, ibique susceptus* (10/135/37/30/122), *qui dicitur Sala. Tunc coepit ibi* (11/136/38/3, 4/122). Vsem štirim primerom je skupno, da obe prostorski oznaki nastopata vsaka v svojem stavku, v treh primerih ločenih s *–que*. Ker smo videli že pri *venire*, da tudi pravila besednih struktur nasprotujejo povezovanju te besede s *Carantanis*, je slednje ime povsem nedvoumno skupaj z *ibi* v istem stavku. To pa pomeni, da *Carantanis* ne more biti mestnik, ker ne more pomeniti isto kot *ibi*. Edina možnost, ki ne nasprotuje strukturnim opažanjem, je, da je predmet v 3. sklonu.

IBI

Avtor uporablja prislova *ibi* in *ibidem* kot sopomenki. To je razvidno že iz 1. poglavja, kjer je na mestu, ki je skupno z GH, uporabil *ibi: revertens ad Lauriacensem pervenit civitatem, multosque ibi* (1/127/29/11/94), medtem ko ima GH tam *ibidem*. Prednost, ki jo je Avtor dajal *ibi*, je vidna tudi po tem, da je v GH zgolj *ibidem* in nikoli *ibi*. Sicer oba prislova najdemo v 30 vrsticah in sta zelo neenakomerno porazdeljena. Morda je to posledica raznolike vsebine poglavij. *Ibidem* stoji v 1. in 11. poglavju na vprašanje Kje, v 4. in 5. poglavju pa na vprašanje Kam torej v pomenu *illuc*, ki ga srečamo le v 8. in 12. poglavju. Zamenjevanje prislovnih določil prišteva Lošek stilističnim značilnostim Konverzije. Posebej predstavlja primera iz 8. in 14. poglavja (Lošek 1997, 40 s). Močan vpliv Avtorjeve roke tudi na 4. in 5. poglavje se je tako ponovno pokazal.

Za našo Poved je seveda pomembno, na kaj se njen *ibi* pravzaprav nanaša. Tu se odpre zanimiv sklop opažanj. Razen v 5. in 12. poglavju se *ibi(dem)* vedno nanaša na jasno določljiv kraj ali prostor, večinoma vsakokrat na nekega drugega. V 12. poglavju kraj ni točno imenovan, ampak dobimo zgolj vtis, da se *ibi* in *illuc* vedno nanašata na ozemlje Pribinove oblasti. Zato bi bilo koristno s posebno raziskavo še preveriti, če ne gre tudi v tem poglavju za dobro domišljeno manipulacijo Avtorja. Tudi v 5. poglavju, kamor spada Poved, se vsi *ibi(dem)*, ki jih je tokrat kar 7, nanašajo na isto območje. Pri tem je *ibi* Povedi prvi v vrsti. Že tu se nam postavi vprašanje, zakaj Avtor imena kraja ni še kdaj ponovil, saj mu v 8. poglavju to ni bilo težko: *in partes Sclavorum ire et exquirere voluntatem populi illius et praedicare ibi* (8/133/35/17, 18/114) ... *Arnoni archiepiscopo pergere in partes Sclavorum* (8/133/35/22/114).

Za molk je imel razlog. Pri podrobni analizi je Klaus Bertels ugotovil, da se je Avtor moral izogibati korektni politično-geografski terminologiji. Ljubši so mu bili nedoločljivi izrazi, ki jim je poljubno dajal vsebino v skladu s svojimi nameni. Zato tudi ni nikjer uporabil imena Carantanum / Carantania. Samo tako je lahko začrtal pot posameznih »gentes« iz poganstva s pomočjo misijona, ki naj bi ga vodil izključno Salzburg. Sklicevanje na politično-geografske enote, katerih pomen je v času spora z Metodom moral biti poznan, bi pokvarilo prikazano in edino mogočo dokazno verigo Konverzije (Bertels 1987, 131 s).

Tako namensko nedoločljivost imamo tudi v 5. poglavju. Prvi *ibi* se nanaša na stavka *misso suo episcopo nomine Modesto ad docendam illam plebem* (5/130-131/32-33/35-1/106), kjer zremo o prostoru samo to, da tam živi »illa plebs«, ki ga je treba podučiti v veri. S tem seveda prisili bralca, da išče še bolj nazaj, kjer pride do stavka *dux Carantanorum petiit Virgilium episcopum visitare populum gentis illius* (5/130/32/33/106). Tu zve, da je bila vzrok Modestovega poslanstva prošnja karantanskega kneza. Bralec se tako ne more izogniti sklepu, da je bil Modest poslan h Karantancem, čeprav Avtor tega izrecno ne pove. Ne brez razloga. Hotel je dokazati prvenstvo Salzburga nasploh, ne samo proti Metodu in preveč samostojnim pokrajinskim škofom, ampak tudi proti Ogleju in sosednjim bavarskim škofijam (še zlasti Freisingu). Zato je moral poudariti vabilo, ki ga je Salzburg dobil, hkrati pa ne natančno povedati, na katero ozemlje se je nanašalo. Tako je lahko pritegnil tudi ozemlja, na katerih so potekali nesalzburški misijoni (prim.: Kahl 1980, 53 ss).

Če bi imel v mislih zgolj Karantance, bi namesto *illam plebem* pričakovali *illum populum*, ali celo *istum populum*. S tem bi bilo istovetenje obeh skupin ljudi povsem nedvoumno. A do tega mu ni bilo. Drugič se je raje odločil za »plebs«. Beseda nastopa v celotni Konverziji samo na tem mestu. Njen pomen je v srednjeveški latinščini lahko enak besedi »populus«, a je tudi precej širši, imeti more celo pravni in teritorialni pomen (Niermeyer 1976, 807 s). Namig, v kakšnem pomenu jo je verjetno uporabil Avtor, nam da poved iz pisem Bonifacija (672/675–754) in njegovega učenca Lulla, ki opisuje dušnopastirsko delo vsakega škofa v napol poganskem okolju.

Statuimus, ut singulis annis unusquisque episcopus parrochiam suam sollicite circumeat, populum confirmare et plebes docere et investigare et prohibere paganas observationes, divinos vel sortilogos, auguria, filacteria, incantationes vel omnes spurcitas gentilium (eMGH-1 1996, Bonifatius et Lullus, Epistolae. Epp. sel. 1, Epist. 78, p. 163, lin. 29 /Conc. 2, 1, p. 47, lin. 23/).

petiit Virgilium episcopum visitare populum gentis illius, eosque in fide firmiter confortare. Quod ille tunc minime adimplere valuit, sed sua vice misso suo episcopo nomine Modesto ad docendam illam plebem (5/130, 131/32, 33/33–1/106).

Primerjava obeh odlomkov jasno pokaže, da »populus« ni isto kot »plebs«, da je prvega treba (v veri) utrjevati, drugega pa učiti. Prvi so kristjani, drugi pa tisti, ki naj bi to šele postali. Trenutno je nesporno, da »populus« na tem mestu Konverzije pomeni krščanski del Karantancev (Wolfram 1995, 280; Lošek 1997, 106; Štüh 1997, 114; Štüh 1997a, 283). Gre torej za ljudi, ki so bili že krščeni. Pustimo ob strani sicer zelo zanimiva vprašanja, ali gre za spreobrnjence, prežitek poznoantičnih kristjanov, kdo in kdaj jih je krstil. Želja karantanskega kneza je bila, da bi jih Virgil obiskal in močno utrdil v veri (prim.: Kos 1936, 37). Naloga, ki jo je slednji dal Modestu, je bila drugačna: učiti »plebs«. Da je pri tem razumeti nekristjane, kaže tudi poved iz pisem Petra Damianija: *Sicut enim tunc Israelitica plebs cum tubis ad tabernaculum confluebat, ita etiam nunc fidelium populus ad ecclesiam auditio tintinabulorum clangore festinat* (eMGH-1 1996, Petrus Damiani, Epistolae. Epp. Kaiserzeit IV, 4, Epist. 153, p. 48, lin. 19). V njej je (krščanskim) vernikom – *fidelium populus* protistavljeno judovsko ljudstvo – *Israelitica plebs*. V luči afriškega kanona, ki smo si ga ogledali zgoraj pri listini iz 811, bi se Avtor odrekel pomembnemu argumentu v prid svoji stvari, če ne bi s »plebs« poudaril misijonske narave Modestovega poslanstva.

Kje je živel »plebs«, h kateremu je Virgil poslal Modesta, Avtor ne pove. S tem si pušča širok manevrski prostor možnih interpretacij, ki pa so nujno asociativno povezane s Karantanci. Pač v skladu z ohlapno frazo *Quarantani et confines eorum*, ki je Avtorju omogočila brisati celo razlike med Vzhodnimi Alpami in Panonijo. Seveda je na mestu vprašanje, zakaj se je Avtor, ob zamolčevanju drugih, odločil prav za ime Karantancev. Za to vidim vsaj dva razloga: Karantanci so bili tisti, ki so Salzburg povabili, poleg tega je bila s karantanskim imenom povezana Karlova razdelitev cerkvenega ozemlja leta 811 (Kos 1906, Št. 37), ki je potrdila legitimnost salzburške dejavnosti severno od Drave.

Situacija, ko povabljenec razširi svojo dejavnost izven ozemlja gostitelja, se je stoletje pozneje ponovila v primeru moravskega kneza Rastislava ter bratov Konstantina in Metoda, ki sta kmalu začela delovati tudi v Spodnji Panoniji. Modestov »plebs« so tako lahko sestavljali Karantanci in njihovi neimenovani sosedji. In na pokrajine Karantancev ter sosedov se more nanašati *ibi* Povedi.

DEDICARE, ECCLESIA

Samostalnik *ecclesia* je v 34 vrsticah v 1., 5., 8., 10.–13. poglavju, kar je v skladu z vsebino pripovedi. – Glagol *dedicare* najdemo v 14 vrsticah: dvakrat v 1. poglavju, po enkrat v 5. in 8. poglavju, trikrat v 11. in kar sedemkrat v 13. poglavju. Taka razporeditev je odsev vsebine Konverzije. Povsod se izraz nanaša na posvetitev povsem konkretnih cerkva. Izjema je le v 8. poglavju, kjer gre za posvečanje cerkva povsem na splošno: *ecclesias constructas dedicasset* (8/134/36/3/116). Drugi glagol, ki ga za pomen »posvetiti« uporablja Konverzija, je *consecrare*. Tega najdemo v 11 vrsticah. V 1., 5. in 8. poglavju po enkrat, v 11. petkrat, v 13. poglavju pa dvakrat. Torej v istih poglavjih kot *dedicare*. V 1., 5. in 8. poglavju stoji v zvezah, kjer gre za posvečanje cerkva na splošno, v 11. in 13. poglavju pa se nanaša na povsem konkretne cerkve in nastopa kot sopomenka glagolu *dedicare*. Opazovanje sobesedila kaže naslednjo besedno zvezo:

(*ad, in*) (ime kraja) *ecclesiam in honore (sancti, sanctae)* (ime svetnika, svetnice) *dedicare*.

Npr.: *ad Weride in honore sancti Pauli apostoli Idibus Ianuariis dedicavit ecclesiam* (13/139/41/18-19/132). Vrsten red je spremenljiv, lahko manjka ta ali oni del, poleg *dedicare* sta obvezna kraj in *ecclesia*. S tem pa smo dobili dodaten ključ za razumevanje Povedi.

Dedicare se lahko nanaša na eno ali več cerkva, v 11. poglavju kar na 13. Kadar so cerkve predmet stavka, nam povedek *dedicare* seveda ne more izdati njihovega števila. Drugače je z *ecclesia*, ki se s številom vedno nanaša na posvečene božje hrame. Če je v ednini, na enega, če je v množini, na dva ali več. *Ecclesiam* Povedi je v ednini in se nanaša na *sanctae Mariae*. Vse cerkve v Konverziji pa stojijo v konkretnem prostoru. Da bi bil samo *ibi*, ki se nanaša na zemljepisno neopredeljeno ljudstvo, ki ga je treba poučiti v veri, preveč ohlapen, je bilo očitno tudi Avtorju. Zato je prostor opredelil s *Carantanis*. Tako se ujema z zgoraj opisano besedno zvezo stavek: *Carantanis dedicaverunt ecclesiam sanctae Mariae*. Seveda se ob tem postavi vprašanje, zakaj se je Avtor odločil za krajevno oznako s pomočjo plemenskega imena, kar je možnost, ki jo je uporabil samo na tem mestu Konverzije. Najbolj smiselno je prostor neke cerkve označiti z imenom kraja, v katerem stoji. Tako je ravnal tudi Avtor. Vendar nastopijo težave, če cerkev stoji na samem ali pa v povsem novo naseljenem kraju, torej tam, kjer krajevnega imena (še) ni. Zato so mnoge cerkve v Konverziji imenovane po ustanoviteljih in lastnikih (prim.: Kos 1936, 90), npr.: *Wiedhereschiricun, Isangrimeschiricun, Beatuseschiricun* itd. Lastnik in njegova cerkev sta tam postala ime kraja. Kjer se tako novo ime še ni ustalilo, si je Avtor pomagal z bolj opisno obliko: *in proprietate Wittimaris dedicavit ecclesiam in honore sancti Stephani protomartyris* (13/139/41/15/132). Neki »Wittimarischiricun« se še ni oblikoval, zato je morala zadostovati oznaka, da je cerkev stala na Wittimarjevi posesti.

Če v luči teh opažanj presodimo *Carantanis* Povedi, lahko naredimo nekaj sklepov. Prvi je, da cerkev sv. Marije ni stala v nekem kraju, ki bi imel ime. Drugi sklep je, da je niso postavili na privatno zemljišče nekega posameznika, ampak na tako, ki je zaradi svojega pomena

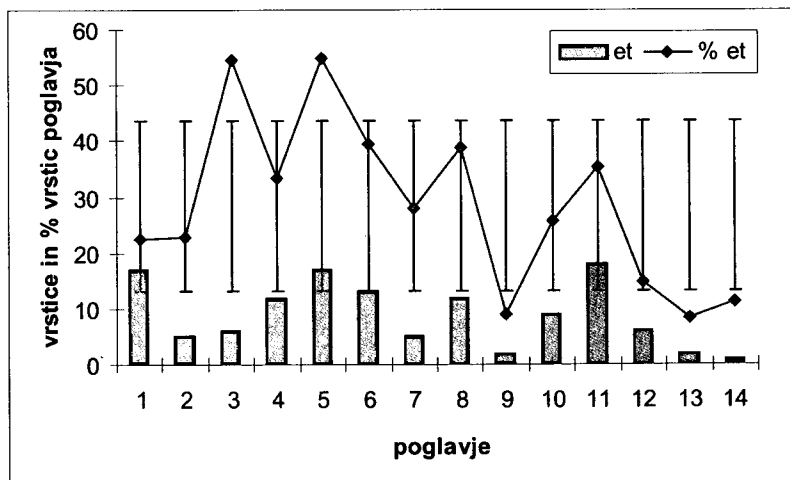
pripadalo celemu plemenu Karantancev. Če sta ta sklepa pravilna, je mogoče narediti še tretji sklep, da je cerkev stala na samem, izven ozemlja sosednjih naselij. Takim pogojem v celoti ustreza Gospa Sveta. V 8. st. ob njej še ni bilo naselja, ki je pozneje po njej dobilo ime. Stoji na enem od treh svetih mest osrednjega religioznega prostora Karantancev, ki je bil pomemben za celotno karantansko skupnost (Pleterski 1996, 482 ss; 1997, 4 ss).

SANCTA, MARIA

Pridevnik *sanctus* najdemo v 29 vrsticah. Njegova uporaba močno niha v skladu z vsebino posameznih poglavij. Stalnih povezav z določenimi besedami ni opaziti. Ime *Maria* se razen v Povedi pojavi le še v 11. poglavju pri cerkvi v Pribinovem Blatenskem kostelu. Tudi tam leži v središču, le da Spodnje Panonije.

ET

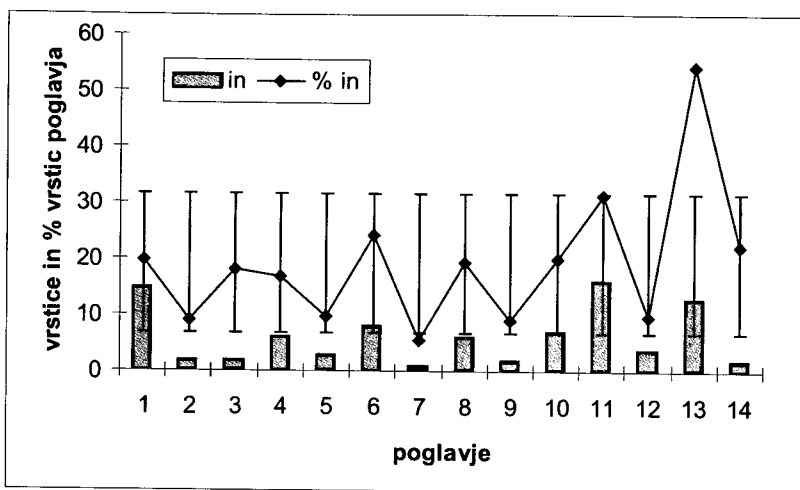
Veznik *et* je najbolj pogosta beseda Povedi. Najdemo ga kar v 127 vrsticah, od teh v 14 po dvakrat. Proti pričakovanju njegova raba v posameznih poglavjih močno niha (Slika 9). Iz območja standardnega odklona odstopata navzgor 3. in 5. poglavje, navzdol pa 9., 13. in 14. poglavje. Vzrok je lahko le delno v vsebini, morda gre tudi za vpliv Avtorjevih predlog, kar pa bodo lahko potrdile ali ovrgle šele bodoče raziskave. Stalnih besednih zvez ni opaziti.

Slika 9. Relativna in absolutna pogostnost vrstic z *et* po posameznih poglavjih Konverzije in območje standardnega odklona.

IN

Tudi predlog *in* je pogost, kar v 87 vrsticah. Njegova zastopanost po posameznih poglavjih se giblje v mejah standardnega odklona (Slika 10). Manjša izjema navzdol je 7. poglavje, kar je očitno posledica besedila zgodbe o Ingu. Močno navzgor pa odstopa 13. poglavje, kar je prav tako posledica vsebine, številnih posvetitev v čast posameznih svetnikov (*in honore*). To je tudi najbolj pogosta povezava z neko posamezno besedo.

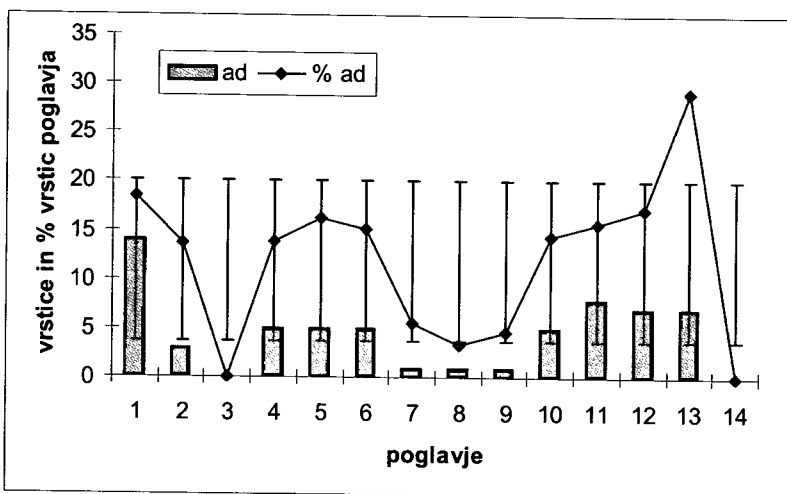
Slika 10. Relativna in absolutna pogostnost vrstic z in po posameznih poglavjih Konverzije in območje standardnega odklona.

AD

Nekoliko bolj niha raba predloga *ad* (Slika 11). Nastopa v 62 vrsticah. Ni ga v 3. in 14. poglavju, zelo močno pa je zastopan v 13. poglavju. Zdi se, da je vzrok odstopanj predvsem vsebina. Pogosto nastopa v izmenjavi z *in*, v čemer vidi Lošek (1997, 40) tipičen pojav srednjeveške latinščine. Stalnih besednih zvez ni opaziti.

ALIUS

Nedoločni zaimek *alius* – »drug« je v Konverziji redek. Po enkrat je v 1. in 6. poglavju, kar šestkrat pa v 5. poglavju. To ponovno kaže zavestno pomensko ohlapnost slednjega. V vseh

Slika 11. Relativna in absolutna pogostnost vrstic z ad po posameznih poglavjih Konverzije in območje standardnega odklona.

primerih se *alius* nanaša na nek samostalnik. V Povedi *alius* nastopa dvakrat, drugač v neposredni povezavi z *locus: in aliis ... locis*. Prvič pa ima izjemoma samo posredno povezavo s samostalnikom *ecclesia*. V stavku slednjega dejansko nadomešča in s tem prevzema njegove frazeološke zakonitosti. Tako se enako povezuje z *dedicare* in s krajem posvetitve. Zato se *aliam*, ki izraža ednino, tako kot prej *ecclesiam*, lahko nanaša le na eno samo cerkev. V resnici pa sledita dve geografski imeni: *Liburnia* in *Undrimas*. Če bi se *aliam* nanašal le na *Liburnia*, se *Undrimas* znajde v nesmiselno okleščnem stavku brez predmeta posvetitve *dedicaverunt ad Undrimas*, kakršnega ne najdemo v celi Konverziji ob vseh številnih posvetitvah. Lahko bi sicer trdili, da so misijonarji posvetili kraj *ad Undrimas* kot tak, kar pa seveda nima nobenega smisla in še vedno bi šlo v Povedi samo za dve cerkvi.

S tem je potrjeno, da je v skladu z zakonitostmi besedila samo možnost, da kraj druge cerkve z neznanim patrociniem opisujeta tako *Liburnia* kot tudi *Undrimas*. S tem dobimo stavek *dedicaverunt aliam in Liburnia civitate seu ad Undrimas*, v katerem *seu* ne more pomeniti nič drugega kot »oziroma« ali »natančneje«, kajti pomen »in« bi bil v nasprotju z ugotovljenimi zakonitostmi.

Aliam seveda tudi ne more pomeniti druge od dveh, pri katerih bi si potem še mislili tretjo cerkev. Avtor je bil v takem primeru povsem določen in je cerkve jasno označil z *una*, *altera* in *tertia*: *Postea vero tres consecravit ecclesias* (množina!, ker se nanaša na tri) *unam ad Quartinaha in honore sancti Iohannis euangelistae alteram ad Muzziliheschirichun tertiam ad Ablanza* (13/139, 140/41, 42/32–1/132, 134).

SEU

Ta veznik sem izčrpno obravnaval že v svoji prvi razpravi (Pleterski 1996, 522 s; 1997, 44 s) in dopolnil v tokratnem odgovoru Štihu.

LIBURNIA, UNDRIMA, QUAM, PLURIMUS

Besede, ki v celotni Konverziji nastopajo samo v Povedi.

CIVITAS

Ta samostalnik v Konverziji ni pogost. Najdemo ga v 8 vrsticah: po trikrat v 1. in 11. poglavju ter po enkrat v 5. in 6. poglavju. Vse tri primere iz 1. poglavja ima tudi GH in jih je Avtor očitno povzel iz predloge. V prvem primeru *Hrodbertus in Wormatia civitate episcopus habebatur* (1/126/28/6/90) je najbolj smiselno, da *civitate* pomeni diecezo, območje njegove škofije, saj ni verjetno, da bi vir skušal poudariti, da je bil škof samo v mestu Worms, ne pa tudi na ozemlju, ki je dušnopastirsko pripadalo tamkajšnjemu škofovskemu sedežu. Primerjavo takemu upravnemu pomenu besede *civitas* najdemo npr. v stavku iz Fuldskih analov: *qui* (namreč Karel) *etiam pravorum usus consilio in urbe Mettensi diadema capiti suo ab illius* (seveda Mettensis) *civitatis episcopo imponi* (eMGH-1 1996, Annales Fuldenses. SS rer. Germ. 7, a. 869, p. 69, lin. 24). Tu vir povsem jasno loči med *urbs Mettensis* in *civitas* (*Mettensis*), prvo je mesto, drugo pa škofija.

Po drugi strani v primeru iz 6. poglavja, kjer Avtor povzema zgodovino Panonije, *ipsique* (namreč Rimljani) *ibi civitates et munitiones ad defensionem sui fecerunt* (6/131/33/31/108), *civitates* težko pomeni kaj drugega kot tisto, kar lahko zgradiš, torej mesto. Je pa ta stavek neposredno ob delu, za katerega Lošek meni, da ga je Avtor lahko prevzel po Oroziju in pri tem morda uporabljal še kroniko Hieronima (Lošek 1997, 32 s). Zaradi tega se mi zdi, da obstaja možnost, da je tudi ta primer *civitas* Avtor prepisal. Kot njegovo stvaritev imamo zato lahko predvsem primere iz 11. poglavja in Povedi. Vsi so v povezavi s posameznimi cerkvami in s tem nakazujejo strukturno sorodnost. Moj prvotni vtis je bil, da se primeri iz 11. poglavja nanašajo na Pribinovo utrdbo in nedvomno pomenijo kraj (Pleterski 1996, 524; 1997, 46). S pomočjo računalnika pa mi je bilo mogoče sestaviti drugačno opažanje.

Vse tri primere besede *civitas* najdemo v naslednjem odlomku: *qui* (obrniki) *infra civitatem Priwinae honorabilem ecclesiam construxerunt, quam ipse Liuprammus aedificari fecit officiumque ecclesiasticum ibidem colere peregit. In qua ecclesia Adrianus martyr humatus pausat. Item in eadem civitate ecclesia sancti Iohannis baptistae constat dedicata, et foris civitatem in Dudleipin* (sledi še 12 krajev) (11/137/39/8–13/126). Vsi trije primeri se nanašajo na *civitas Priwinae*. Ta *civitas* ima svoj *infra* in svoj *foris* – znotraj in zunaj. *Infra* ima namreč tu pomen *intra*, zamenjava je po Lošku tipična za srednjeveško latinščino (Lošek 1997, 40). Kaj obsega »znotraj«, lahko sklepamo po tistem, kar je »zunaj«. Tam pa je kar 13 krajev, kar pomeni, da je tudi tisto »znotraj« obsegalo več kot en sam kraj. Kajti podatek, da kraji ležijo »izven«, je potreben samo, če obstaja možnost, da bi stali tudi »znotraj«. Samo tako je protistava *infra* – *foris* sploh smiselna. Če bi *civitas Priwinae* pomenila zgolj Pribinovo utrdbo (Blatenski kostel), ne bi imelo nobenega smisla poudarjati, da 13 krajev leži izven, bilo bi samoumevno. Ljubljana pač ne more stati v Kranju. Če bi šlo zgolj za Blatenski kostel, bi Avtor uporabil ime, ki ga je ta že imel – *Mosapurg* z oznako *castrum* ali pa *munimen*: *Tunc coepit ibi ille habitare et munimen aedificare* (11/136/38/4/122) ... *Sed postquam praefatum munimen aedificavit* (11/136/38/9/122) ... *in illud veniens castrum* (11/136/38/11/124) ... *in castro Chezilonis noviter Mosapurg vocato* (13/139/41/12/130,132). In če *civitas Priwinae* ne pomeni Blatenskega kostela, kakšen pomen ima potem? Pri tem si lahko pomagamo tudi z opažanjem, da v nasprotju s *proprietas Chezilonis*, na katerem stoji cerkev v Ortahu *lad Ortahu consecravat ecclesiam in honore sancti Michaelis archangeli in proprietate Chezilonis* (13/139/41/16–18/132)/, Avtor ne omenja nobene cerkve, ki bi stala in *proprietas Priwinae*. Pač pa omenja cerkvi in *civitate Priwinae*. V skladu z navedenimi opažanji je smiselna razlaga, da je *civitas Priwinae* sopomenka za »*proprietas Priwinae*«, da pomeni širše ozemlje. To se ujema z Loškovo ugotovitvijo, da uporaba *infra civitatem Priwinae* kaže, da *civitas* ali *castrum* lahko »pripada« eni osebi (Lošek 1997, op. 170 na str. 37).

Za *civitas* Povedi tako zgornja analiza dopušča možnost širšega pomena, primerjava s *civitas Priwinae* jo celo krepi. Odločilno pa je, da je edinole razlaga, ki *civitas* Povedi daje še teritorialno vsebino, v skladu z vsemi dosedanjimi opažanji. To tudi pomeni, da je stala neznana cerkev v Undrimah na ozemlju Liburnije – »*intra/infra civitatem Liburniae*«. Krajevno opredelitev cerkve z imenom kraja in posestno pripadnostjo najdemo v Konverziji še na več mestih. Tako smo videli, da leži Mihaelova cerkev v Ortahu na Kocljevi lastnini. Petrova cerkev v Celli stoji na Unzatovi posesti: *illum venisse in locum qui dicitur Cella, proprium videlicet Unzatonis, ibique apta fuit ecclesia consecrandi. Quam dedicavit in honore sancti Petri principis apostolorum* (13/139/41/26–28/132). In zakaj v slednjih dveh stavkih Avtor ni uporabil *seu*? Ker je bilo dovolj vmesnega povezovalnega besedila. Tudi v Povedi bi bil *seu* nepotreben, če bi mu bil patrocinijske cerkve v Undrimah znan. Besedilo bi potem lahko teklo nekako takole: »*dedicaverunt ... ecclesiam ad Undrimas in honore sancti (sanctae) XY in Liburnia civitate*«.

LOCUS

Samostalniki *locus* je v Konverziji v 16 vrsticah, v vseh poglavjih razen v 3., 4., 7., 8. in 14. poglavju, kar je v skladu z vsebino. Zaključek Povedi *et in aliis quam plurimis locis* ima primerjavo v 11. poglavju na koncu seznama 13 posvečenih cerkva, kjer najdemo dodatek *ceterisque locis ubi Priwina et sui voluerunt populi* (11/137/39/19/126). Gre za trditev, ki ji lahko verjamemo, ali pa tudi ne. Omemba Pribine in njegovih ji seveda skuša dati nekaj verodostojnosti. No, v zaključku Povedi Avtor ni zmogel niti najmanjše konkretnosti. Zato ni čudno, da se je Hans-Dietrich Kahl vprašal, ali tako splošna formula preprosto ne skuša na sramežljiv način prikriti dejanskega nič (Kahl 1980, 49). Enako meni Klaus Bertels, da Avtor z zaključkom Povedi zgolj prekriva svoje pomanjkljivo stanje informacij. Če bi resnično vedel za obstoj cerkva v drugih krajih, bi jih komajda izpustil iz svoje predstavitve (Bertels 1987, 143).

Sklep

Besede Povedi niso zagonetne, ampak jih je mogoče pojasniti z jezikovnimi zakonitostmi Konverzije. Smiselni slovenski prevod, ki se ujema z vsebino latinskega izvirnika, je ponovno: »Ko so ti prišli, so tam posvetili Karantancem cerkev svete Marije in (neko) drugo na ozemlju (območju) Liburnije oziroma (natančneje) v Undrimah in v drugih zelo številnih krajih.« – Modest(?) in sodelavci so posvetili dve cerkvi, eno pri Karantancih (najverjetneje Gospo Sveto), drugo v Undrimah na ozemlju Liburnije.

4.4 Kratek pregled zgodovine interpretacij Povedi

Moj seznam je gotovo poln lukenj, ki jih bodo prihodnje raziskave lahko zapolnile. Verjamem pa, da sem zbral kritično količino podatkov, ki kažejo načine in vzroke oblikovanja (ne)razumevanja Povedi. Med interpretacije prištevam tudi rokopise Konverzije, ki so podlaga kritični izdaji. Rekonstruiral sem jih predvsem na podlagi izdaj Wattenbacha in Kosa, ki sta pri besedilu Povedi bolj radodarni z različicami kot Lošek. Wattenbachova nudi kontrolo Kosa, ki mu je pri različici »sue« rokopisa 4 ob besedi »seu« ponagajal tiskarski škrat in »sue« spet prestavil v »seu«.

Rokopis Konverzije 1 (1 – Kos; W1 – Lošek; A1 – Wattenbach)

Ohranjen je v dveh kodeksih, ki ju hrani Avstrijska narodna knjižnica na Dunaju (cod. lat. 596, cod. lat. 9782). Mlajši je iz 17. st., starejši pa je najstarejši ohranjeni rokopis Konverzije, zapisan v dveh delih, najprej v 10. st. in nato v 12. st., 5. poglavje s Povedjo pripada delu iz 12. st. (Lošek 1997, 9).

Qui venientes carentanis dedicaverunt ibi ecclesiam sanctae Mariae et aliam in liburna civitate seu ad Undrimas et in aliis quam plurimis locis.

V primerjavi z Avtorjem se je prepisovalec rokopisa 1 (ali celo že pisec predloge) odločil za nevsebinski poseg le pri imenih. Kot smo videli že pri odgovoru Štihu, je Liburna oblika, ki je listinsko izpričana že 891 (Kos 1906, Št. 298). Morda se je pisec s tem želel bolj približati živemu jeziku. Obliko Carentani poznamo že k letu 772 (Glossar 1982, 306). Morda se je Lošek zaradi tega odločil, da jo predstavi kot prvotno. Vsekakor je drugi rokopisi Konverzije nimajo in, kar je nenavadno, tudi tisti ne, ki naj bi po njegovem rodovniku rokopisov (Lošek 1997, 16) izhajali iz rokopisa 1.

Rokopis Konverzije I (I – Kos; A – Lošek)

Prvotno izvira iz Admonta, danes je v salzburški privatni lasti. Rokopis je iz druge polovice 12. st. (Lošek 1997, 11).

Qui venientes Carantanis dedicaverunt ibi ecclesiam sanctae dei genetricis Mariae et aliam in Liburnia civitate seu ad Undrimas et in aliis quam plurimis locis.

Rokopis I bi moral biti po Loškovem rodovniku odvisen od rokopisa 1. Primer Povedi tega ne potrjuje. Imeni *Carantanis* in *Liburnia* sta zapisani v skladu z ostalimi rokopisi, ne pa z rokopisom 1. Nov je dodatek božje rodnice *dei genetricis*. Morda ga je pisec vstavil po vzgledu Avtorja, ki ga je uporabil za Marijino cerkev v Blatenskem kostelu: *in honore sanctae Dei genetricis Mariae* (11/136/38/12/124). Bolj vsebinskih posegov v Poved ni.

Vita Gebhardi

Če bi verjeli Wilhelmu Wattenbachu, je prvo posredno sled Povedi najti že v mlajši različici življenjepisa salzburškega nadškofa Gebharda, ki jo je v poznem 12. st. napisal menih iz štajerskega samostana Admont. Ta naj bi kratek odlomek povzel tudi iz Konverzije (Wattenbach 1854, 33 s, 38). Ker pa to besedilo omenja tudi bavarskega kneza Tassila, ki ga Konverzija sploh ne omenja, se Kahlu zdi Wattenbachova trditev že na prvi pogled nevzdržna (Kahl 1993, 41). Pisec Vitae se na tem mestu dejansko sklicuje na nek kodeks starih zapisov,

ki so ga našli v knjižnici v Salzburgu in je vseboval podatke o nekdanjih karantanskih pokrajinskih škofih. Ti podatki so poleg drugega prav tako nudili oporišče za ustanovitev škofije s sedežem v Krki. *ludit ad hanc novam constitutionem* (namreč krški škofiji) *et quidam veterum noticiarium codex. Repertus enim erat talis in camera librorum Salzpurch, et in eo repertum, qui episcopi sub quibus archiepiscopis Salzpurgensis ecclesiae vices et antegessissent in prenomina* (pisec govori o Karintiji) *regione* (Wattenbach 1854, 38). Piščevo enačenje Karintije ter Karantanije 8. in 9. stoletja je v skladu z duhom časa (prim.: Wolfram 1979, 29 s) in z namenom, ustanoviti krško škofijo.

Besedilo kodeksa je vsebovalo poleg seznama pokrajinskih škofov tudi opis pogostih nesoglasij med njimi in salzburskimi (nad)škofi. Ta so pripeljala do tega, da so slednji prenehali nastavljeni nove pokrajinske škofove. Vsega tega v Konverziji ni. Žal je kodeks že dolgo izgubljen. Kahl opozarja, da imamo morda v formulacijah admontskega pisca samostojen izvleček iz izgubljenega besedila, kar ne pomeni nič manj kot to, da gre tu za edino historiografsko izročilo o zgodnjem karantanskem misijonu, ki je od Konverzije neodvisno (Kahl 1993, 42). Že pred tem je postavil domnevo, da je kodeks v času nastanka Konverzije že obstajal, in vprašanje, ali ni Avtor iz njega črpal (Kahl 1980, 73 op. 148). Kahlovo razmišljanje povzema tudi Bertels in kot razliko od Konverzije navaja tudi omenjanje zgolj Liburnije kot kraja misijona (Bertels 1987, 135). Preseneča, da Lošek v poglavju o virih in predlogah Konverzije, kjer sicer skrbno obravnava vse, kar je kdo upravičeno ali neupravičeno postavljaj v to zbirko, izgubljenega kodeksa in njegove problematike ne omenja (Lošek 1997, 27 ss). – A oglejmo si admontski izpis iz kodeksa!

Beatus enim Virgilius episcopus octavus a beato Rudperto gentem Karentanam tempore Tassilonis ducis Bawariae quibusdam occasionibus ad fidem Christi convertit, et episcopum illic Modestum dictum in loco Lyburnia dicto instituit, per quem et per cuius successorum instantiam eadem gens Sclavonica a ritibus ydolatriae revocaretur. Item ab Arnone primo archiepiscopo Theodericus episcopus, ab Adilrammo secundo archiepiscopo Otto episcopus, a Liuprammo tertio archiepiscopo Oswaldus episcopus prelati sunt Karentanis (Wattenbach 1854, 38).

Odlomek seveda zahteva temeljito obravnavo, kar mora biti predmet posebne razprave. Na tem mestu si ga bomo ogledali le s stališča Povedi. Povedano je že bilo, zakaj odlomek ne izvira iz Konverzije. Ker pa omenja Poved kraje, ki jih ni v odlomku, je možno tudi obratno, da namreč tudi Konverzija ni črpala iz predloge odlomka. Vendar vsebinskega ujemanja ni mogoče zanikati, zato je verjetna možnost, da sta oba posredno ali neposredno črpala iz neke skupne starejše predloge. Kar bi pomenilo, da bo treba pri kritiki odlomka misliti na morebitne mlajše predelave v razmerju do starejše predloge. Vsaj na ravni vsebinske primerjave pa odlomek neodvisno od Konverzije potrjuje razlago sobesedila *ibi* Povedi, kot smo ga dognali z jezikovno analizo. Odlomek nam namreč pove, da so Modest in njegovi nasledniki odvrnili ljudstvo Slovanov od običajev malikovanja. To v skladu z našo analizo potrjuje, da je imel Modest mandat za delo splošno pri Slovanih, potrjuje, da so bili *plebs* nekristjani, in zelo določno pove, da so bili malikovalci, torej pogani. Celotna razlika od kristjanov ljudstva Karantancev (*populus gentis Carantanorum*) Konverzije je v odlomku potrjena s trditvijo, da je karantansko ljudstvo ob nekih priložnostih spreobrnili h krščanstvu škof Virgil. Neodvisno od Konverzije sta potrjena tudi obstoj in pomembnost imena Liburnija, kamor je Virgil postavil Modesta za škofa (*in loco Lyburnia*). Ob tem se ni odveč spomniti, da ima *locus* v srednjeveški latinščini zelo širok razpon pomenov od kraja prek groba in škofovskega sedeža do širšega teritorija (Niermeyer 1976, 619 s). Odlomek tako napeljuje bralca na misel, da je bil Modest škof v Liburniji (in ne pri Karantancih).

Vita Virgilio

Milko Kos je opozoril, da je v drugi polovici 12. st. v Salzburgu oživel zanimanje za preteklost salzburske cerkve in dobilo izraz v historiografskem delu, ki je kot vir in

pripomoček uporabljalo tudi Konverzijo. Tak je življenjepis salzburškega škofa Virgila, ki ga je po 1181 napisal neki salzburški duhovnik. Skoraj dobesedno je prepisoval Konverzijo. Nekatera mesta kažejo, da je uporabljal rokopis Konverzije, ki je bil blizu rokopisu I in prek tega tudi rokopisu 1 (Kos 1936, 9 s). Podobno je tudi Lošek prišel s svojo analizo do sklepa, da je pisec Vitae uporabljal rokopis I (Lošek 1997, 53).

Qui venientes Karantanis, dedicaverunt ibi ecclesiam sanctae Mariae, et aliam in Liburnia civitate et in aliis quam plurimis locis, ibique Modestus episcopus permansit usque ad vitae suae finem (Wattenbach 1854, 87).

Tokrat se srečamo s pomembnimi popravki. Kozmetični je pravopisni *Karantanis*, ki je ime približal pravopisu piščevega časa. Izpustil je *seu ad Undrimas* in s tem ustvaril povsem nedvoumno posvetitev dveh cerkva ter se izognil formulaciji, ki ga je očitno motila. Če je postavitev vejic njegova (in ne Wattenbachova), je *Karantanis* razumel kot prostor, kamor so misijonarji prišli. Zanimivo je, da je s Povedjo spojil še naslednji stavek. V tem trenutku pa postane očiten stilistični spodrsrljaj Avtorja Konverzije. *Qui venientes* ter *dedicaverunt* (oboje množina) in *permansit* (ednina) se ne morejo nanašati na isti osebek. *Permansit* se seveda nanaša na enega iz skupine misijonarjev, ki jo je poslal Virgil, in zgolj s slovničnega stališča bi bil to lahko kdorkoli: Modest, Watto, Reginbert, Cozhari, Latin, Ekihard ali celo kdo od neimenovanih duhovnikov (*cum aliis clericis*, ki pa so prav mogoče zgolj prazna Avtorjeva fraza). Avtor nas tu ponovno pušča v negotovosti. Vendar bolj verjamem, da ne namenoma. Če bi hotel ime zamolčati, bi ga lahko že prej, a ga ni. Mnogo verjetneje se mi zdi, da imamo tu sled Avtorjeve predelave predloge, ki jo je uporabljal. Predelavo je lahko naredil vsaj na dva možna načina. Prvi je, da je skrajšal predlogo za besedilo med Povedjo in sedanjim naslednjim stavkom, ki pove, da je (kdo?) ostal tam (kot smo videli pri poganskih Slovanih) prav do konca svojega življenja. Drugi, morda celo verjetnejši, je, da je v besedilo predloge vrnil opis misijonske skupine in njenega delovanja. Besedilo, povzeto po predlogi, bi potem lahko teklo približno takole: *sed sua vice misso suo episcopo nomine Modesto ad docendam illam plebem* /vrinek: seznam duhovnikov/ *dans ei licentiam ecclesias consecrare et clericos ordinare iuxta canonum diffinitionem nihilque sibi usurpare quod decretis sanctorum patrum contraireret* /vrinek: Poved/ *ibique permansit usque ad vitae suae finem*. Tako dobimo povsem smiselno poved, ki se ves čas jasno nanaša na Modesta. Sled predloge, na katero smo ponovno naleteli, je v formulaciji *nihilque sibi usurpare quod decretis sanctorum patrum contraireret* (5/131/33/4/106) videl že Bertels in jo povezal s kodeksom »sporov s pokrajinskimi škofi« in odlomkom iz Vita Gebehardi (Bertels 1987, 133 ss). – Pisec Vitae Virgilii je skušal besedilo narediti bolj razumljivo tako, da je vstavil osebek *Modestus episcopus*. Ta se mu je očitno zdel najbolj smisel.

Zgodovinar Henrik Canisij je verjetno pri svoji objavi Vita Virgilii (ki jo vsebuje knjiga: *Thesaurus monumentorum ecclesiasticorum et historicorum sive Henrici Canisii lectiones antiquae ad saeculorum ordinem digestae variisque opusculi auctae, quibus praefationes historicas, animadversiones criticas et notas in singulos auctores adiecit Jacobus Basnage* 3, 2 – Antwerpen 1725. Citat po: Lošek 1997, 17) uporabil še neko neohranjeno (tako bi sklepali po Wattenbachovem citatu, ki kot vir navaja zgolj Canisija) različico in je Poved dopolnil za besedo *civitate* še s *sua adundrina civitate* (Wattenbach 1854, 85, 87). Kaj ta dodatek prinaša v razpravo, bomo videli pozneje.

Rokopis Konverzije 4 (4 – Kos; W4 – Lošek; A4 – Wattenbach)

Ohranjen je v kodeksu, ki ga hrani Avstrijska narodna knjižnica na Dunaju (cod. lat. 423). Rokopis je s konca 12. ali z začetka 13. st. (Lošek 1997, 10). Po mnenju Herwiga Wolframa (1979, 30) vsebina kodeksa že izraža prizadevanje po vzoru *Origo gentis* sestaviti *Origo patriae*, torej gre za prve korake k pisanju deželne zgodovine.

Qui venientes Carantanis dedicaverunt ibi ecclesiam sanctae Mariae in solio et aliam in Liburnia civitate sue ad Undrimas et in aliis quam plurimis locis.

Kot vidimo, se je ob cerkvi sv. Marije znašel dostavek *in solio*, ki jo povsem določno enači z Gospo Sveto. Ali je pisec to storil zato, da bi jo jasno ločil od drugih koroških Marijinih cerkva njegovega časa, ali zato ker je bil pod vplivom gosposvetske prošnje, ki si je tedaj prizadevala dokazati povezavo z Modestom, kot meni Kahl (1993, 62 s), bodisi iz tretjega razloga, se je težko odločiti. Vsekakor je bila pomembnejša sprememba *seu* v *sue*. Ne vemo, ali jo je pisec naredil vede ali pomotoma. A bila je izhodišče zanimivih razmišljanj poznejših zgodovinarjev, kar si bomo še ogledali.

Rokopis Konverzije 6 (6 – Kos; W6 – Lošek; A5b – Wattenbach)

Ohranjen je v kodeksu, ki ga hrani Avstrijska narodna knjižnica na Dunaju (cod. lat. 1524). Napisala ga je roka 14. st. (Lošek 1997, 11).

Qui venientes Carantanis dedicaverunt ibi ecclesiam sanctae Mariae et in aliis quam plurimis locis.

Ta pisec je z nejasnostmi opravil na najbolj korenit način. Vse, kar bi lahko bilo dvoumno, je vrgl ven.

S tem smo pregledali obdobje, ko avtorji Poved predvsem prepisujejo. In kljub tej načelni odločitvi avtorjev je vpliv njihove sodobnosti tolikšen, da se ne morejo izogniti manjšim priredbam, ki naj bi naredile besedilo sodobnikom bolj razumljivo. Pisci zgodovine so zato imeli proti koncu srednjega veka že bogato izbiro predlog. Tudi od tega, na katero so naleteli, je bila odvisna njihova razlaga.

Enej Silvij Piccolomini /Aeneas Silvius Piccolomini/

Ta znameniti renesančni pisec (1405–1464) in papež je uporabil Konverzijo v več svojih delih. Lošek navaja »De Europa« z gostijo pri Ingu (v tem delu je tudi opis koroškega ustoličevanja) in »Historia Bohemica«, kjer je govor o Metodu (Lošek 1997, 50). Morebitno sled Povedi, kajti možen vir za Enejevo razmišljanje bi bila tudi Vita Gebehardi, najdemo v njegovi Zgodovini cesarja Friderika III. »Historia rerum Friderici tertii imperatoris«: *Liburni enim ea loca tenuerunt, quae nunc Carinthianorum dicuntur: sicut vetusta monumenta testantur, quae apud Solium non longe ab Opido Sancti Viti, frequentia monstrantur, priscis inscripta litteris, Liburnorum illic ciuitatem fuisse manifestantibus* (citirano po: Puntschart 1899, 79 op. 3).

Gre za razlago, kako pojasniti skupno pojavljanje karantanskega in liburnijskega imena. Mogoče virusne ruševine, Gospa Sveta z legendo o Modestu, ustoličevanje, bližina deželnega glavnega mesta, vse to je klicalo k povezovanju zgodnesrednjeveških imen z razmerami, ki so bile Eneju poznane iz sodobnosti. Piccolomini je prostor videl nedvomno vsaj dvakrat, 1444 in 1452 (Grafenauer 1952, 133). Bil je kritičen pisec, ki napisanemu ni verjel brez potrebnega preverjanja (prim.: Grafenauer 1952, 127 s). Njegova razlaga je tako v skladu z opažanji, ki so mu bila na voljo. Za njeno izhodišče je Piccolomini vzel mnenje, po katerem so pokrajine, ki so sedaj (sredi 15. st.) koroške, imeli v posesti Liburni. Za tako mnenje so mu dokaz (*sicut testantur*) častitljivi spomeniki, ki se pogosto pokažejo pri Gospe Sveti nedaleč od Št. Vida (gre za prostor antičnega Viruna) in so popisani s starodavnimi napisi, ki izpričujejo, da je bilo tam mesto Liburnov.

Iz zapisa ni jasno, ali je mnenje o liburnijski preteklosti Koroške samostojno, ali pa je nastalo kot posledica odkritja nekega starega napisa na območju antičnega Viruna. Prav tako ni jasno, ali je tak napis Piccolomini sam videl, ali pa mu je že obstoj starih napisnih kamnov potrdil mnenje. Vsekakor se je trditev o liburnijski preteklosti dežele zdela Eneju dovolj verjetna, da jo je vključil v svojo knjigo.

Jakob Unrest, Chronicon Carinthiacvm

Njegovo delo velja za primer deželne zgodovine, ki obravnava zgodovino Koroške. Nastajati je začelo po 1480, ko je bil Unrest duhovnik na Dholici nad Vrbskim jezerom

(Mihelič 1977, 289). V kroniko je vključil velik del Konverzije (neposredno ali posredno prek Vita Virgilio), in to v nemškem jeziku, tako da gre za prvi prevod v nemščino (Lošek 1997, 20, 51).

Die khamen inn das Landt, inn die Stat Liburina, da yetz unnser Frawn Sall ist, da pawttn sy die erste Kirchen von geschlecht Holtz inn den Ern vnnsen liebn Frawn, Maria der Khunigin (Unrest 1724, 481).

Kot vidimo, je Unrest Poved močno predelal. Duhovniki so prišli v deželo (Koroško) v mesto Liburina, kjer je sedaj (druga polovica 15. st.) cerkev Gospe Svete. Tu so zgradili prvo leseno cerkev v čast naše ljube Gospe kraljice Marije. – Ker ne omenja imena Undrim, je verjetno, da je Unrest besedilo povzel po Vita Virgilii. Samo tam se karantansko in liburnijsko ime pojavljata brez Undrim. Morda pa je črpal iz rokopisa, ki ga dve stoletji in pol pozneje citira Marko Hansiz kot tretjega na svojem seznamu. Unrest je dve cerkvi združil v eno, Karantance spremenil v deželo, *civitas Liburnia* in *ecclesia sanctae Mariae* spremenil v mesto Liburino z Gospo Sveto. Za slednjo seveda ve še povedati, da je v njej pokopan Modest: *Derselb Modestus ist in unser Frawn Kirchn im Sall begrabn* (Unrest 1724, 481). To vse so dejanja prilagajanja razmeram njegovega časa. Z njimi tudi niso bili v skladu upori, ki so v 8. st. onemogočali misijonsko delo. Dobri in pobožni Korošci pač niso mogli imeti divjih poganskih pradedov. Zato so mu prišli prav divji Huni (Madžari) *die Hewn, yetz Vngern genant*, ki so dvakrat vdrl v deželo in drugič pregnali duhovnike, požgali novo cerkev Gospe Svete v Liburini in opustošili deželo, da je ostalo le malo ljudi: *Do kamen die Hewn aber mit grosser Macht inn das Lanndt Quarantein zu Wisterstand kristnlichs Gelaubns, und vertribn da alle Pfaffhait, und verprantten unser liebn Frawn ir news Haws zu Liburina, und verwüestn das Lanndt, das wenig Menschen da belibn* (Unrest 1724, 482). Virunske ruševine so bile tako le še živ dokaz njegove zgodbe, ki se ji je posrečilo vse osebe, kraje in dogodke osredotočiti na eno samo mesto. Tu je razlika od Piccolominijskega, ki je v delu »De Europa« kritično priznal, da je davnina časa izbrisala ime virunskih ruševin: *Non longe ab oppido sancti Viti, in valle spatiosa, vetustae ciuitatis reliquiae visuntur; cuius nomen temporis aboleuit antiquitas* (Grafenauer 1952, 129). Liburnijsko ime je povezal zgolj z lastniki mesta. Unrest pa je mesto spremenil v Liburnijo samo.

Paracelsus Bombastus von Hohenheim, Chronica et origo Carynthiae

Nit Povedi je šla tudi skozi roke znamenitega zdravnika in pisca, ki je svojo kroniko napisal 1538 (prvič natisnjena 1564) v hvalo deželi Koroški, predvsem pa, da bi mu koroški deželni stanovi prisluhnili in bi mu bila dežela naklonjena. Opazna so nekatera ujemanja z Unrestom, ni pa povsem zanesljivo, da je njegovo delo neposredno uporabljal (Mihelič 1977, 291).

Huiusmodi feudorum collationem Liburnia, iam Solfeldia dicta, quae prima ipsorum sedes fuit, fieri oportuit (Opera omnia I. Genevae 1658. Citat po: Puntchart 1899, 85 op. 1).

Paracelsus enači Liburnijo s Sveškim poljem *Liburnia, iam Solfeldia dicta*. *Solfeldia* je zgolj latinizirana oblika nemškega Zollfeld. Pri tem je imel najverjetneje v mislih virunske ruševine v Unrestovem smislu. Liburnija naj bi bila prvotni sedež (vojvod). Ta poudarek je razumljiv, kajti v Paracelsusovem času je bilo koroško glavno mesto že Celovec.

Hieronim Megiser (– Michael Gothard Christalnicks), Chronica des Loeblichen Erzherzogthumbs Khaerndten

Delo, ki je izšlo pod imenom Megiserja (1554/1555–1619), je v glavnem plod življenjskega truda koroškega domačina Christalnickskega (1530/1540–1595), ki ga je v slavo in čast koroški deželi spisal v drugi polovici 16. stoletja. Megiserjev prispevek je v glavnem omejen le na jezikovno redakcijo (Mihelič 1977, 297).

Als sie nun darinnen haben sie bey den Khaerndtern ein Kirchen zugerichtet / S. Mariae in Solio, bey vnser Frawen im Saal / am Zollfeld gelegen / genannt / vnd das Evangelium trewlich verkuendiget. Damit ist dieser Modestus, der erste Bischoff im Saal gewesen / welches

der gemeine man Liburniam, die Roemischen Authores aber / als Plinius Solvense, Antoninus Solva, nennen (Megiser 1612, 430).

To je del snovi 48. poglavja 5. knjige, ki govori o tem, kako je sv. Modest pokristjanil Korošce in pri Gospe Sveti ustanovil prvo škofijo, kjer naj bi bil pokopan. Kot vire tega poglavja Megiser navaja Vita Virgilii ter knjigi Lazija in Aventina, zgodovinarjev 16. st. (Megiser 1612, 428 ss). Vita Virgilii se zdi očitna predloga Megiser-Christalnickyovi različici Povedi: ni imena Undrim, povezovanje z Modestom. Še vedno imamo zgolj eno cerkev, Gospo Sveto. Njena povezava z Modestom je sedaj še trdnejša in z dodatno vsebino. Modest je tu ustanovil škofijo, katere sedež naj bi 1012 prenesli v Krko *welches Bisthumb hernach Anno 1012. gen Gurck ist transferiret worden* (Megiser 1612, 430). Tu je viden vsaj posredni vpliv Vitae Gebehardi, ki poudarja tradicijo pokrajinskih škofov. Liburnija je ime za virunske ruševine, kot te imenuje navaden človek (*der gemeine man*). Temu je postavljeno ob bok (učeno) ime antičnih piscev Plinija in Antonina (*Flavia*) Solva, očitno zaradi podobnosti z imenom *in Solio*. To je že lep primer lokalizacije nekega imena s pomočjo preproste etimologije. A bolj kot napačno enačenje Viruna s štajersko Solvo je presenetljivo navajanje imena Liburnija, ki se tu zdi v drugi polovici 16. st. že skorajda ljudsko. Pri tem je vendarle verjetneje, da so z *gemeine man* mišljeni samo zgodovinarji od Unresta naprej.

Janez Ludvik Schönleben, *Carniolia antiqua et nova*

Čeprav je Schönleben (1618–1681) formalno pisal zgodovino Kranjske, je pritegnil tudi marsikaj iz koroške zgodovine, do katere je bil lahko bolj kritičen kot do kranjske. Poznal je Vita Virgilii in Konverzijo (Mihelič 1977, 300 ss).

Qui venientes Karantanis dedicaverunt ibi Ecclesiam Virginis gloriosae in Tiburnia civitate, et aliam sua Adundrina civitate, et in aliis quam plurimis locis (Schönleben 1681, 378).

Schönlebnova Poved je njegov citat iz Vita Virgilii, ki ga je vzel iz Bollandove izdaje Acta sanctorum (?). Slednja je očitno upoštevala rokopis, ki ga Wattenbach ni našel, saj te različice ne omenja, razen posredno (preko Canisija pri *sua Adundrina civitate*), je pa moral biti na voljo še Joannesu Bollandu. Za citat se je Schönleben odločil, da bi vnesel več jasnosti ob lokalizacijah imena Liburnija. Nasprotuje namreč mnenju Adelzreiterja, avtorja Annales Boicorum, da so Modest in spremljevalci postavili eno cerkev v Liburniji na Hrvaškem *in Liburnia, hodie Croatia*, drugo pa na ruševinah mesta Solve *in Solvensis oppidi ruinis*. Opozarja, da je ime treba brati kot Tiburnia. Ta pa je bila nekoč že sedež škofije in je stala tam, kjer je prestol blažene Device (Gospa Sveta) *vbi nunc Solium B. V.*, ki ni Solva Plinija ali Ptolemaja. Od tam vidi Schönleben lahek in bližnji dostop na Kranjsko. Nadalje navaja, da Bolland meni, da je bil *Adundrinus* oziroma *Adundrina civitas* Millstatt, zaradi tisočev kipov malikov, ki so jih vrgli proč (po legendi Domicijan v jezero), sam pa raje sumi, da gre za Celovec, ki je *ad undas* (ob vodi) in je tam prestoloval Hotimir. Tako je Modest postavil škofovski sedež v Tiburniji in posvetil še dandanašnji (seveda Schönlebnov) znamenito cerkev Gospe Svete *et Virgini gloriosae templum dicavit, quod hodieque celeberrimum est* (Schönleben 1681, 378).

Schönlebnov prispevek je že pravi cvetober močno različnih mnenj. Če primerjamo njegov citat Bollanda s Hansizevim (glej v nadaljnjem), je očitno, da si je dovolil nekatere posege. Izpustil je Marijino ime, ostala je le *Virgo gloriosa*, tako kot v njegovem nadaljnjem besedilu. Prav tako ima ime *Adundrina* namesto *Ad andrinus*. Nadalje ni opazil, tako kot pozneje Hansiz, da je oblika Tiburnia Bollandov popravek. Tiburnijo je Schönleben seveda poznal iz pozne antike (je pa nima noben rokopisov Konverzije ali Vita Virgilii) in mu je sedla kot muha na med v diskusiji z Adelzreiterjem. Se pa strinja z Bollandom, da gre za dve cerkvi: Gospo Sveto, drugo pa pod vtisom svojega časa postavlja v Celovec, glavno mesto Koroške.

Marko Hansiz, Germaniae Sacrae II

Delo Korošca Hansiza (Hanžič, 1683–1766) je upravičen mejnik v zgodovinopisju Vzhodnih Alp. Bil je izjemen poznavalec virov in literature. Pozna se mu kritičnost maurinske šole zgodovinopisja. Delo odseva jasnost spoznanj, natančnost v navajanju podatkov in njihovega izvora. Postavil je vrsto tez o zgodovini, ki so žive še danes. »Germania sacra« je cerkvena zgodovina, ki naj bi obravnavala preteklost vseh škofij v nemški državi. Drugi del opisuje zgodovino salzburške nadškofije (Mihelič 1977, 306 ss). Tu je objavljena tudi večina besedila Konverzije po več rokopisih (1, 4, 6) in starejših izdajah (Freherij, Canisij) (Lošek 1997, 17 s).

Hansiz objavlja vse njemu znane primerke Povedi (Hansizius 1729, 89):

Qui venientes Carantanis dedicaverunt ibi Ecclesiam Sancte Marie in Solio, et aliam in Liburnia civitate sue Admidrinis, et in aliis quam plurimis locis, ibique permansit usque ad vite sue finem. – Tu bi šlo lahko za rokopis 4, za kar pričajo *in solio* ter *sue*. Namesto *Ad Undrimas* je Hansiz bral *Admidrinis*. Temu rokopisu je od treh, ki so mu bili na voljo, dal prednost, ker je menil, da ima najstarejši značaj.

Qui venientes Carantanis dedicaverunt ibi Ecclesiam Sancte Marie et aliam in Liburnia civitate seu Ad Undrimas ... – Tu ni sprememb v primerjavi s Povedjo Avtorja, zato bi tu lahko šlo za rokopis 2 ali 3 (po Kosu; W2, W3 po Lošku, A2, A3 po Wattenbachu).

... dedicaverunt ibi Ecclesiam Sancte Marie in Liburnia civitate et in ... – Ta različica je po skoposti še najbližje rokopisu 6, a ima v razliko vendarle še *in Liburnia civitate*. Gre za rokopis, ki se je pozneje izgubil, ali pa Wattenbach, Kos in Lošek te podrobnosti ne omenjajo? Je Unrest svojo različico Povedi podal po tem rokopisu?

Ecclesiam Sanctae Mariae in Solio et aliam in Liburnia civitate. – Poved povzema po Marquardu Freheriju, ki je 1602 objavil rokopis 4 ali neki kodeks, ki je temu rokopisu blizu (Lošek 1997, 17).

Ecclesiam Sanctae Mariae Virginis gloriosae et aliam in Liburnia civitate sua Adundrinis civitate et in aliis ... – Odlomek je povzet po objavi Henrika Canisija *Lectionum Antiquis* (2. del, str. 262 – citat po Hansizu). Lahko bi šlo za besedilo iz kodeksa Lunaelacensis (B4 po Wattenbachu), kjer je zapisana ena od različic druge pripovedi Vita Virgilii in je podobna tisti, ki jo je objavil Canisij (Wattenbach 1854, 86). Za *sua adundrina civitate* Wattenbach meni, da gre za Canisijev dodatek (Wattenbach 1854, 87). Isto besedilo (prim.: Wattenbach 1854, 3 in 86) je bilo hkrati uporabljeno tudi pri izdaji Konverzije. To je kodeks 3662 dunajske Avstrijske narodne knjižnice (III pri Kosu, B2 pri Wattenbachu in W7 pri Lošku), ki je bil napisan v 15. st., Lošek meni, da Konverziji pripadata le prvi dve poglavji (Wattenbach 1854, 3; Lošek 1997, 13). Tu postane očitno, kako neločljivo se prepletajo rokopisi Konverzije in Vitae Virgilii, kar bodo morale nove izdaje Konverzije bolj zavestno upoštevati.

Ecclesiam Sanctae DEI Genitricis Mariae, et aliam in Liburnia civitate seu Adandrinis et in aliis ... – Tudi ta odlomek je povzet po Canisiju (*Lectionum Antiquis*, 1604/ 6. del, str. 1142 – citat po Hansizu, dopolnjen po Wattenbachu 1854, 3 in 85 ter Lošku 1997, 17). Gre za rokopis B3 Vita Virgilii (Wattenbach 1854, 85). Tudi ta je bil hkrati podlaga (prim.: Wattenbach 1854, 3 in 85) za objavo Konverzije, kjer je označen kot S (po Lošku, B po Wattenbachu in II po Kosu). Gre za salzburški kodeks A5 iz arhiva Sv. Petra, ki je nastal v poznem 13. st. (Lošek 1997, 12). V zvezi s Povedjo se tu lahko strinjamo z Loškovim rodovnikom rokopisov, da gre za mlajšega potomca rokopisa Konverzije I (glej zgoraj).

Ecclesiam Sanctae Mariae Virginis gloriosae et aliam in Tiburnia civitate et sua Ad andrinis civitate. – Različico Povedi je Hansiz povzel po Bollandu, ki naj bi zgolj ponovno izdal Canisijev primerek (očitno tistega iz 2. dela, str. 262). Bollandu se je zdelo potrebno popraviti Liburnijo v Tiburnijo. Menil je, da gre za Beljak (Hansizius 1729, 89). Za Adandrinis je mislil, da je kraj Ad statuas, iz grškega *πρὸς ἀνδριάντας* (ανδρίας = kip). Šlo naj bi za Millstatt, ki naj bi se nekoč imenoval *ad mille statuas* (v skladu z legendo o Domicijanu – prim.: Pleterski 1994, 297). *Sua* (civitas) naj bi se nanašalo na mesto kneza Hotimirja. Nato Hansiz navaja še druga mnenja različnih avtorjev o lokalizaciji Undrim. Da ime izhaja iz

osnove *ad undas* in pomeni zato Celovec, ki naj bi se nekoč po Glani imenoval Glanfurt (brod čez Glano). Ta naj bi se imenoval Hydruntinum, kar naj bi izhajalo bodisi iz *ūdop* (sic!), kar pomeni vodo, bodisi od kače hydre ali vodnega zmaja, ki ga ima to mesto za znamenje. Hansizu se zdi to povsem v skladu z navado srednjeveških piscev, da so sestavljali napol grška imena kot Imbriopolis, Hiatospolis za Regensburg ali Herbispolis za Würzburg (kjer gre za prevedene ljudske etimologije, npr.: dež, lat. imber = nem. Regen). Nadalje navaja Lazija, ki je trdil, da je Liburnija mesto na Sveškem polju, kjer je nekoč stala rimska kolonija Flavia Solva. Iz njenih kamnov (resnično v zidovih gotske cerkve lahko občudujemo številne antične spolije) so na dvignjenem griču zgradili cerkev Gospe Svete, ki se imenuje *in Solio*. Spet drugi mislijo, da je mesto *Adandrinās* sam Salzburg, ki naj bi se nekoč imenoval *Adriantina* po koloniji cesarja (H)Adrijana (Hansizius 1729, 90).

Hansiz sam je dal prednost prvi od svojih različic Povedi, ker je menil, da je najstarejša in najbolj zmerna. Prav tako je menil, da je treba zagonetne besede (*pro verbis illis aenigmaticis*), ki so dvoumne, *in Liburnia civitate sue Adimdrimas, seu Admidrimas* (sic!), brati kot *civitatis suae administrationis*. Zato je predlagal kot izhodišče naslednjo obliko Povedi: *Qui venientes Carantanis dedicaverunt ibi Ecclesiam Sancte Marie in Solio et aliam in Liburnia civitate sue administrationis*. Zdelo se mu je, da je Avtor to besedo (namreč *administrationis*) zapisal s pomešanimi črkami ali z okrajšavami in s tem dal možnost prepisovalcem, da so ustvarili tako čudo. Po njegovem Poved sama kaže v to smer (rekonstrukcije), kajti kaj bolj primerno ustreza besedam *et aliam in Liburnia civitate sue* kot *sue administrationis*. Poleg tega besedi *Adimdrimas* oziroma *Admidrimas* po zvoku spominjata na *administrationis* in kažeta, da je bila okrajšava narejena na neobičajen način (Hansizius 1729, 90).

Nato zavrača Lazijevo in Megiserjevo mnenje o enačenju Liburnije s *Solio*. V dokaz navaja besedilo pogodbe iz leta 1072 (Kos 1911, Št. 270), ki ureja vprašanje freisinške cerkvene desetine ter našteva cerkve in kraje v Liburniji: Sv. Petra v Breznici – St. Peter in Holz, Sv. Mihaela v Požarnici – Pusarnitz, Sv. Martina na Beli – Obervellach ter od sotočja Lieser in Drave (pri Spittalu) in od obeh bregov Bele – Möll do vrha Tur. Opozarja, da gre za območje Spittala na Zgornjem Koroškem, ki se še dandanašnji imenuje *Lurnfelt* in tudi *Lirmfelt*, kar izvira od *Liburnia*. Kot nadaljnji dokaz navaja še besedilo Arnulfove darovnice iz 891, ki daruje cerkev pri dvoru *Liburna* (Kos 1906, Št. 298), ter njen ponaredek iz 11. stoletja, ki omenja dvor *Liburna*, ki se po domače imenuje *Lurna* in kjer je cerkev Sv. Petra (Kos 1906, Št. 299). In iz te zadnje oblike je nastalo *Lurnfelt* (Hansizius 1729, 90 s).

Hansiz izenači slednjo cerkev Sv. Petra s cerkvijo Sv. Petra v Breznici in ne pozabi omeniti, da je tam videti ruševine starega mesta. Meni, da je *Liburnia* isto kot stara *Tiburnia*, ki jo Evgipij v Vita Sancti Severini imenuje *Norici Metropolitum* in je nekoč že imela svoje škofo. Poudarja, da si obe imeni nista samo podobni, ampak se ujemata tudi po legi. Kajti le kdo bi dvomil, da je Tiburnija *Teurnia*, ki jo Ptolemaj postavlja proti izviru Drave. Zato se mu zdi, da je bilo Modestu najlažje postaviti svoje oporišče tam, kjer je nekoč že bil škofijski sedež. Zato je sedež svoje službe postavil v mestu Liburnije (*sedem administrationis suae statuerit in civitate Liburniae*). Nadalje opozarja, da so nekoč imeli karantanski knezi v tamkajšnji bližini svojo prestolnico v Millstattu, pri čemer se sklicuje na Acta Sancti Domitiani (prim.: Pleterski 1994). Strinja se z Bollandovo domnevo, da je Modest krstil kneza Domicijana (Hansizius 1729, 91 s).

Hansiz je prepričljiv v lokalizaciji Liburnije. Odločilno je preusmeril pozornost na ruševine Teurnije in tamkajšnjo cerkev Sv. Petra. Obstoj cerkve Gospe Svete v Modestovem času se mu očitno zdi nesporen, saj o njem ne razpravlja. Modestovo delovanje navezuje na poznoantično, zgodnjekrščansko tradicijo škofijskega sedeža v Teurniji. Zato se je težko izogniti vtisu, da je taka interpretacija vplivala na njegovo ponesrečeno rekonstrukcijo prvotnega besedila Povedi, kljub izjemni skrbi, ki ji jo je posvetil. S tem pa je izgubil iz obravnave tudi ime Undrim.

Anton Linhart, Versuch einer Geschichte von Krain und den übrigen Ländern der südlichen Slaven

Linhart (1756–1795) velja za prvega pisca, ki je skušal pisati slovensko zgodovino, njene temelje pa je navezal na karantansko izročilo. Pri Karantaniji mu je osnovna teza, da to ni le ozemlje Koroške v njegovem času, ampak ozemlje vseh Slovanov na jugu rimsko-nemškega cesarstva ob Savi, Dravi, Muri do Aniže in Donave. S tem se je v bistvu že uveljavila vseslovenska koncepcija proti provincialnim pojmovanjem (Mihelič 1977, 322; Zwitter 1981, 323).

– *qui venientes Carantanis dedicaverunt ibi Ecclesiam sanctae Mariae et aliam in Liburnia civitate seu ad Undrimas et in aliis quam plurimis locis etc.* (Linhart 1791, 161). Poved je korektno citirana po Avtorju, najverjetneje po Klei(n)mayrnovi izdaji (Nachrichten vom Zustande der Gegenden und Statt Iuvavia vor, während und nach der Beherrschung der Römer bis zur Ankunft des heiligen Ruperts und von dessen Verwandlung in das heutige Salzburg. – Salzburg 1784), ki je upoštevala že večino pomembnih rokopisov (Lošek 1997, 18). Tudi v svojo pripoved je Linhart Poved vključil precej dobesedno.

Er schickte aber eifrige Missionäre in's Land, welche Priester und Kirchen weihen sollten. Eine Marienkirche, eine andere zu Tiburnia, eine dritte im Thale Undrima, und verschiedene andere, wurden damat geweiht (Linhart 1791, 161 s.). – Karantanskega imena ne ponavlja, zdi se mu, da gre samoumevno za deželo Karantanijo. V Povedi vidi naštevanje treh cerkva. Ime Liburnije je postavil v njeno poznoantično obliko. V opombah se loteva lokalizacije. Za Marijino cerkev se sklicuje na mnenje koroških zgodovinoписcev, da gre za Gospo Sveto. Liburnijo postavlja na Lurnsko polje in, ne da bi navedel Hansiza, ponavlja njegovo razlago razvoja imena iz antične Teurnije. Pač pa daje novo razlago Undrim, pri čemer ponavlja mnenje Klei(n)mayrna. Ta se sklicuje na zapis v Codex Traditionum Balduini (salzburški nadškof 1041–1060) No. 160, kjer sta v *valle Undrima* omenjena dva kraja – *Gunthartesdorf* in *Hezindorf* ter opozarja na kraja Gundersdorf in Herzensdorf (Hörzensdorf) med Št. Vidom in Gospo Sveto. Linhart zato meni, da je *ad Undrimas* dolina med Gospo Sveto in Št. Vidom. Nadalje pravi, da je zaradi tega neverjetno mnenje Hansiza, da gre za prepisovalčevo napako, in enako neverjetna Bollandova izpeljava iz grškega *πρὸς ἀνδριάντας* (Linhart 1791, 161 s.).

Zanimivo je, da Linhart še ni imel na voljo drugega dela Hansizevega *Annalecta* (glej spodaj) in tako ni poznal njegove interpretacije, da gre v Povedi za tri cerkve. Zdi se, da prav tako ni poznal knjige Karla Michaela Mayerja »Steiermärkische Altertümer und einige merkwürdige Gegenstände« iz 1782, ki Undrime enači s Knittelfeldom v zgornji dolini Mure (Brunner 1974, 2). Vasi Hörzensdorf verjetno ni poznal iz osebnega ogleda, sicer bi videl, da leži v dolini Glane po toku navzgor od Št. Vida. Enako je z Gundersdorfom – Gunderško vesjo, ki v resnici stoji jugovzhodno od Gospe Svete. Obe tako nikakor ne ležita v isti dolini in sploh ne med Št. Vidom in Gospo Sveto. Ne glede na to opažanje, se je pri delu zgodovinoписcev taka lokalizacija Undrim obdržala več desetletij. Zgodovinoписje pa je medtem ugotovilo, da sta *Gunthartesdorf* in *Hezindorf* kraja, ki sta omenjena okoli 1055 in ju je mogoče enačiti z Güntersdorfom pri St. Johannu in der Scheiben ter s Hetzensdorfom pri Fohnsdorfu, kar *valle Undrima* opredeljuje kot zgornjo dolino Mure (prim.: Brunner 1974, 9).

Marko Hansiz, Annalecta seu collectanea pro historia Carinthiae concinnanda

Navedeno delo izvira iz Hansizeve rokopisne zapuščine in je izšlo šele po njegovi smrti, prvi del 1782, prvi in drugi del s Povedjo 1793. Predstavlja vrhunec njegovega kritičnega obravnavanja karantanske zgodovine. Z njim je postavil vrsto tez, ki še danes živijo v zgodovinoписju. Zato se zdi upravičen sklep, da gre za prvega kritičnega zgodovinarja slovenskega rodu (Mihelič 1977, 310 ss).

Ita Modestus cum suo comitatu in Carantaniam venit: ecclesias iam ab duce constructas dedicavit; vnam sanctae Mariae in Solio,...; alteram in Liburnia ciuitate, ... Aliam ecclesiam consecrasset dicitur in loco ad Vridrimas (Hansizius 1793, 240). – Poved je v Hansizevi zgodovinski pripovedi jasno razvidna. Prekinjajo jo le sprotni komentarji. Da je Modest prišel

v Karantanijo, se zdi Hansizu tako samoumevno, da ne potrebuje nobenega komentarja. Nova je trditev, da je posvetil cerkve, ki jih je postavil (karantanski) knez. Dejansko uporaba glagola *dedicare* napeljuje na misel, da je šlo za cerkve, ki so že stale. Da jih je dal postaviti knez, je seveda Hansizev konstrukt, ki izvira iz njegovih predstav o družbenih razmerah v tedanji Karantaniji. V primerjavi s svojo starejšo analizo v Germaniji Sacri je število posvečenih cerkva povečal na tri. Zato je moral vrniti števnike (*ynam, alteram*), da bi bila zgodba bolj verjetna. Prvo še vedno enači z Gospo Sveto, poudarja bližino virunskih ruševin, po njegovem ostankov Flavije Solve, ki naj bi dala izhodišče imenu *Solium*. Druga mu je sedanji St. Peter in Holz zaradi izvora imena Liburnija iz Teurnije. Za cerkev *ad Vridrimas* prizna, da mu je bilo ime nekoč zagonetka. S tem je opravičil svojo nekdanjo rekonstrukcijo Povedi, ki se ji je pozneje očitno odrekal. Medtem je namreč naletel v sekovskih spisih na ime reke *Vndrim* blizu Seckaua na Zgornjem Štajerskem, prav tako na dolino *Vndrimtal*. V tem delu Karantanije (*ea ipsa Carantaniae parte*) je torej morala biti (tretja) cerkev, ki jo je posvetil Modest. To cerkev, čeprav pozabljenega imena, mu potrjuje tudi omemba *ad Vndrim* v Ludvikovi darovnici (Kos 1906, Št. 172) salzburškemu nadškofu Adalwinu leta 865 (860) (Hansizius 1793, 240).

Hansiz je popravil tudi interpretacijo Modestovega sedeža, za katerega sedaj izrecno pravi, da ga kot pokrajinski škof ni imel. Še vedno pa verjame, da je pokopan v Gospe Sveti. Nekdanjo tezo o Liburniji kot pomembnem cerkvenem središču je rešil s trditvijo, da je Modest v Liburniji postavil za duhovnika spremljevalca Watona. Nadalje iz prepričanja, da je Modest pokopan v Gospe Sveti, izpelje misel, da si je poslednje počivališče izbral blizu dvora karantanskih knezov. Tega vidi na Krnskem gradu, kjer je še vedno kamnita miza (*mensa saxea*), kjer so nekoč ustoličevali karantanske kneze (Hansizius 1793, 241 ss).

Hansizu je enako samoumevno, da je v Modestovem času tudi Zgornja Štajerska del Karantanije, kar je v skladu z njegovim »karantanocentričnim« pojmovanjem prostora, po katerem se mu zdi možno, da bi bil knez Vojnomir sin karantanskega kneza Inga (prim.: Mihelič 1977, 315 s). Vse sedanje interpretacije postavljajo Vojnomira izven Karantanije, Ingo pa se je v Wolframovi analizi izkazal za salzburškega duhovnika (Wolfram 1979, 96 ss). Za Hansiza je namreč značilna težnja, da neprestano povezuje zgodovino Slovanov v Vzhodnih Alpah, Posočju, Posavju in tudi Panoniji v skupno zgodovino Karantancev in Karantanije (Mihelič 1977, 327). Vsekakor moramo Hansizu priznati, da je vsa tri imena Povedi postavil na kraje, kjer jih vidi zgodovinopisje še danes. In ker gre za tri imena, naj bi šlo tudi za tri cerkve. Tudi to se je zdelo Hansizu tako samoumevno, da ni potrebovalo utemeljitve: St. Peter in Holz ter Gospa Sveta vendar stojita še danes, sled cerkve v Undrimah je dokazana v imenovanju darovnici. Vse to je skoraj dve stoletji kot dejstvo, o katerem ni dvoma, zadostovalo številnim rodovom zgodovinarjev: Poved govori o treh cerkvah v Karantaniji. Pika.

Wilhelm Wattenbach, *De conversione Bagoariorum et Carantanorum libellus*

Prva sodobna kritična izdaja Konverzije je izšla 1854. Wattenbach je upošteval vse njemu znane rokopise in od tedaj se je njihovo število povečalo le za dva, manj pomembna (A in M1 po Lošku). Zato se pri rekonstrukciji prvotnega besedila Avtorja celo od najnovejše Loškove izdaje loči samo v nekaterih malenkostih. Pri Povedi ni prišlo do nobenih sprememb več. Odtlej oblika *Qui venientes Carantanis dedicaverunt ibi ecclesias sanctae Mariae et aliam in Liburnia civitate seu ad Undrimas et in aliis quam plurimis locis* (Wattenbach 1854, 7 s) velja za Avtorjevo, prvotno. Interpretacije so s tem dobile izenačeno podlago. Wattenbachov komentar Povedi je omejen le na identifikacijo krajev, pri tem se naslanja na Eichhorna in Klei(n)mayrna, ki ga je uporabljal že Linhart. Ni pa uporabil Hansizeve knjige »Annalecta...«. Zato je Wattenbachova rešitev enaka Linhartovi. Marijino cerkev ima tako za Gospo Sveto, preostanek imena Liburnija vidi v Lurnskem polju, Undrime so mu ime za dolino med Št. Vidom in Gospo Sveto (Wattenbach 1854, 8).

Prevodi

Že doslej smo videli, kako so različni pisci ne samó interpretacijo, ampak celo sámo Poved prilagajali svoji predstavi o zgodovinski resnici. In ker je vsak prevod že interpretacija, se je »skušnjavi resnice« skoraj nemogoče izogniti. Latinska Poved se je ustalila, zato pa je toliko več različic pri prevodih. A kot bomo videli, bolj ali manj odsevajo odvisnost od interpretacije, da Poved govori o treh cerkvah v Karantaniji. Subjektivnost prevajalcev bom pokazal predvsem na primeru prevodov v slovenščino. Ta jezik mi je kot materin najbližje, poleg tega nimam vtisa, da bi pri prevodih v druge jezike dosegli večjo ustaljenost.

Ti moŹe priŹedŹi k Karantancem so blagoslovili tam cerkev sv. Mariji in drugo v mestu Tiburniji, v Ondrimah in v drugih mnogobrojnih krajih. – Opomba ob Marijinem imenu nas pouči: *Prej ko ne »Gosposvetsko cerkev« blizo Celovca.* – Prevod je od vseh najbolj mehaničen in morda prav zato originalni Povedi celo najbliŹji. Opravi ga je Janez Majciger, ko je prevajal iz čeŹŹine (ne zdi se mi nemogoče, da je imel pred seboj tudi latinsko Poved) knjigo: Jan Ev. Břly, *Zgodovina svetih apostolov slovanskih Cirila in Metoda.* – V Pragi 1863, 99. Gre za prvi prevod Konverzije v slovenščino. Manjkata le prvi dve poglavji o Bajuvarih.

Ko je Źkof Modest s svojimi duhovniki priŹel v Karantanijo, je posvetil cerkev Marije Device pri Gospej Sveti, potem cerkev v Liburniji, dalje cerkev ob Ingeringu in Źe veĉ drugih po ostalih krajih imenovane deŹele. – Precej predelana Poved je izdelek Franca Kosa. V opombah ob imenih krajev pojasnjuje, da je Liburnija tam, kjer je sedaj St. Peter in Holz, z utemeljitvijo, ki je v bistvu Źe Hansizeva. Za Ingering pove, da je potok in vas blizu Knittelfelda na Gorenjem Źtajerskem (Kos 1902, 271). Konverzijo je sicer razstavil in izbrane odlomke v skladu s časom, o katerem govorijo, raztresel po svojih prvih dveh knjigah (Kos 1902; 1906).

Ti so priŹli h Karantancem in posvetili tamkaj cerkev sv. Marije in drugo v mestu Liburniji in pri Undrimah in v Źtevilnih drugih krajih. – Prevod Milka Kosa. V opombah pove, da gre za cerkve Gospe Svete, St. Peter in Holz, Ad Undrimas pa da iŹŹejo na zgornjem Źtajerskem v bliŹini Fohnsdorfa (Kos, Gestrin, Melik 1969, 28). Poved je del besedila zgodovinske ĉitanke, za katero je Kos prispeval prevod 4., 5. ter 14. poglavja Konverzije in odlomke njenih 10., 11., 12. in 13. poglavja (Kos, Gestrin, Melik 1969, 26 ss).

Sie kamen zu den Karantanen, weihten dort die Kirche der heiligen Maria, eine andere in der Burg Liburnia und eine ad Undrimas sowie an vielen anderen Orten. – Prevod Herberta Haupta v Wolframovi izdaji Konverzije (Wolfram 1979, 45).

... ki so po prihodu h Karantancem tam posvetili cerkev sv. Marije in drugo v mestu Liburniji in ad Undrimas. – Prevod Alfonza Gspana in Nade Gspan-PraŹelj v slovenskem prevodu Linhartovega »Poskusa zgodovine...« (Linhart 1981, 228). Linhart svojo zgodovinsko pripoved dokumentira tudi s posameznimi odlomki iz Konverzije. Pri prevodu v slovenščino je bil preveden tudi del njegovih citatov (del pa izpuŹŹen).

Le-ti so priŹli med Karantance in tam posvetili cerkev svete Marije in Źe eno cerkev v mestu Liburniji in Źe eno pri Undrimah in Źe v veĉ drugih krajih. – Prevod Kajetana Gantarja, ki naj bi bil tudi avtor opomb k slovenskemu besedilu (LoŹek 1997, 20). V njih nas seznanja, da gre za cerkev pri Gospe Sveti, St. Peter in Holz, Ad Undrimas pa naj bi leŹal ob zgornji Muri in navaja po razliĉnih avtorjih veĉ moŹnih krajev (Gantar 1985, 19 s). Gre za prvi slovenski prevod celotne Konverzije. Ponekod je precej svoboden. Na nekatera taka mesta je opozoril Źe Źtih (1997a, 283). Pri prevodu Povedi imam vtis, da je imel nanj vpliv tudi Hauptov prevod *z eine – eine pri eno – eno*.

Sie kamen zu den Karantanen und weihten dort eine Kirche der heiligen Maria, eine andere in der Burg Liburnia und eine »ad Undrimas« sowie weitere in vielen anderen Orten.

– Prevod Fritza Loška v njegovi izdaji *Konverzije* (Lošek 1997, 107) je trenutno od vseh najnovejši, vendar se od starejših po osnovnem pomenu ne loči.

V čem je razlika med prevodi in latinskim originalom, si najbolje ponazorimo, če prevod prestavimo nazaj v latinščino. Če vzamemo npr. za izhodišče Loškovo nemško Poved, bi bil njen možni latinski prevod, tudi če se skušamo kar najbolj približati slogu Avtorja, lahko takle: *Qui venientes ad Carantanos dedicaveruntque ibi ecclesiam (unam) sanctae Mariae et aliam in castro Liburnia et unam ad Undrimas sicuti alias in aliis quam plurimis locis*. To pa seveda ni več Avtorjeva Poved. Kaj se je zgodilo?

Lošek opozarja na zanimiv primer, ko je Wolfram v svojo latinsko izdajo *Konverzije* vključil napačno obliko besede *ille* pod vplivom prevoda Herberta Haupta (Lošek 1997, 36). Kar pomeni, da celo originalnemu besedilu sodobne interpretacije ne prizanašajo. Hkrati se zavemo, da prevodi živijo svoje življenje in vplivajo na interpretacije. Kajti koliko zgodovinske pisce ima vedno možnost preveriti vsak vir v originalu ali vsaj po njegovi najboljši možni objavi? Kar pomeni, da se je vzpostavil krožni dokaz: interpretacije Povedi dokazujejo pravilnost prevodov, prevodi pa pravilnost interpretacij. Sodobne interpretacije tako slonijo na prevodih. Avtorjeva Poved pa je obstala na stranskem tiru.

5. Povzetek

1. Burkhardovo pismo iz leta 1161 kot topografski dokaz za kamne koroškega ustoličevanja ostaja še naprej nezanesljivo.

2. Otokarjeva Avstrijska rimana kronika iz 1306/1308 kot kamen obreda ustoličevanja opisuje najverjetneje sedanji zahodni sedež vojvodskega stola, kar bi bil lahko *terminus post quem* za postavitev sedanjega vojvodskega stola.

3. Potrjena je bila oblikovna primerjava med gorami z imenom Stol/Stojna in obrisom zahodnega sedeža sedanjega vojvodskega stola.

4. Ime Karantanska, ki se pojavlja v listini iz 811, je administrativno vpeljano ime za nekdanji Notranji Norik. Na tem območju je lahko obstajalo več slovanskih kneževin (mdr. ožja Karantanija in Liburnija). Vsaj od tega trenutka naprej je treba ločiti med ožjo in širšo Karantanijo.

5. Listina iz 878, ki opisuje dvor Trebino, kaže, da slednji leži na stari meji ožje Karantanije.

6. Innichen je 769 nastal na meji Slovanov. Karantanocentrični koncept Marka Hansiza jo je v 18. st. spremenil v mejo Karantanije.

7. Kopija B listine iz 816 govori o meji Tiburnije pri Innichenu. Ime Tiburnija je v besedilo moglo priti najpozneje pred 870 (878), morda celo ne po 822.

8. *svęta večęra* kaže na samostanski značaj dela BS I tako po raziskavah I. Grafenauerja kot tudi K.D. Olofa. Neljudskost besedišča BS I je ugotovila tudi I. Wiehl.

9. »Famuli« in »famulae« BS I govorijo za duhovnike (redovnike) in redovnice, ki se v tem spomeniku obračajo na Boga.

10. Poved *Konverzije* je mogoče povsem zanesljivo pojasniti z jezikovnimi zakonitostmi celotnega spisa. Smiselni slovenski prevod, ki se ujema z vsebino latinskega izvirnika, je: »Ko so ti prišli, so tam posvetili Karantancem cerkev svete Marije in drugo na ozemlju (območju) Liburnije oziroma (natančneje) v Undrimah in v drugih zelo številnih krajih.« – Modest(?) in sodelavci so posvetili dve cerkvi, eno pri Karantancih (najverjetneje Gospo Sveto), drugo v Undrimah na ozemlju Liburnije.

11. Sodobne interpretacije Povedi slonijo na prevodih.

12. Avtor *Konverzije* si je dal opravka še posebej s 4. in 5. poglavjem (karantanskim delom). Pri pisanju 5. poglavja je uporabljal starejši spis, v katerega besedilo je vstavil Poved.

13. Sled omenjenega spisa zelo verjetno kaže tudi mlajši rokopis Vita Gebehardi iz poznega 12. stoletja.
14. Modest je bil poslan k poganskim Slovanom in je bil »škof« v Liburniji.

Seznam citiranih del:

- ALFÖLDY, G. 1974, *Noricum*. – London.
- ALFÖLDY, G. 1989, Die regionale Gliederung in der römischen Provinz Noricum. – *Schriften der philosophischen Fakultäten der Universität Augsburg* 38, 37–55.
- BERTELS, K. 1987, Carantania. Beobachtungen zur politisch-geographischen Terminologie und zur Geschichte des Landes und seiner Bevölkerung im frühen Mittelalter. – *Carinthia I* 177, 87–196.
- BEZLAJ, F. 1982, Etimološki slovar slovenskega jezika. 2. knjiga K-O. – Ljubljana.
- BRUNNER, W. 1974, Die Kirche »ad Undrimas«. – *Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung* 82, 1–29.
- DEHIO – Handbuch 1976, Die Kunstdenkmäler Österreichs. Kärnten. – Wien.
- DOLENZ, H. 1971, Ausgrabungen in der Kirche von St. Peter in Holz (Teurnia). – *Carinthia I*, 161, 35–48.
- DOPSCH, H. 1993, Das Erzbistum Salzburg und der Alpen-Adria-Raum im Frühmittelalter unter besonderer Berücksichtigung der Salzburger Slawenmission. – [v:] *Karantanien und der Alpen-Adria-Raum im Frühmittelalter*, Wien-Köln-Weimar, 101–150.
- eMGH- 1 1996, The electronic MONUMENTA GERMANIAE HISTORICA on CD-ROM. – izdajatelj: Monumenta Germaniae Historica, München ter Brepols, Turnhout.
- FITZ, J. 1975, Teurnia. – *Der kleine Pauly* 5, 636–637.
- FORSTNER, K. 1996, Das paläographische Umfeld des sogenannten Domitianfragmentes. – *Carinthia I* 186, 429–438.
- FRESACHER, W. 1973, Der Hof Treffen. – *Carinthia I* 163, 71–78.
- FURLAN, M. 1995, »stol«. – [v:] *Etimološki slovar slovenskega jezika* 3, Ljubljana, 319–320.
- [GANTAR, K.] 1985, Spreobrnjenje Bavarcev in Karantancev. – *Acta Ecclesiastica Sloveniae* 7, 15–27.
- GARDIN, J.-C. 1987, Teoretska arheologija. – Ljubljana. (slovenski prevod originala: *Une archéologie théorique*. –1979)
- GLASER, F. 1992, Teurnia: Römerstadt und Bischofssitz. – Klagenfurt.
- GLOSSAR 1982 = Glossar zur frühmittelalterlichen Geschichte im östlichen Europa. – Serie A, Lateinische namen bis 900, Band II, Lieferung 7, Wiesbaden. Izdajatelj: Jadran Ferluga, Manfred Hellmann, Frank Kämper, Herbert Ludat, Klaus Zernack.
- GRAFENAUER, B. 1952, Ustoličevanje koroških vojvod in država karantanskih Slovencev. – *Dela* 1. razreda SAZU 7, Ljubljana.
- GRAFENAUER, B. 1960, Struktura in tehnika zgodovinske vede. – Ljubljana.
- GRAFENAUER, B. 1985, Spreobrnjenje Bavarcev in Karantancev. *Conversio Bagoariorum et Carantanorum*. – *Acta Ecclesiastica Sloveniae* 7, 9–14 in 43.
- GRAFENAUER, I. 1936, Karolinška kateheza ter izvor Brižinskih spomenikov in Čina nadb ispovêdajaštiiu se. – *Razprave znanstvenega društva v Ljubljani* 13, Ljubljana.
- GRDINA, I. 1993, Paleografska in historična problematika. – [v:] *Brižinski spomeniki*, Znanstvenokritična izdaja, *Dela* 2. razreda SAZU 39, 16–27.
- GRDINA, I. 1993a, Oris raziskav. – [v:] *Brižinski spomeniki*, Znanstvenokritična izdaja, *Dela* 2. razreda SAZU 39, 154–160.
- GRDINA, I. 1996, Karantanski mit v slovenski kulturi. – *Zgodovina za vse* 3/2, 51–65.
- GRDINA, I. 1997, O Brižinskih spomenikih in okoli njih ali »To ni več naključje!«. – *Zgodovinski časopis* 51, 121–124.
- HANSIZIUS, M. 1729, *Germaniae sacrae Tomus II. Archiepiscopatus Salisburgensis chronologie propositus*. – *Augustae Vindelicorum* (Augsburg).
- HANSIZIUS, M. 1793, *Annalecta seu collectanea pro historia Carinthiae concinnanda*. – Norimbergae.

- HUBER, A. 1997, Nachwort. – [v:] Der Kärntner Fürstenstein im europäischen Vergleich (izdajatelj: Axel Huber), 237–246.
- JAKOPIN, P. 1997, Besedne zveze iz NZ. – Književni listi, Delo 31.12.1997, 69.
- JUŽNIČ, R. in KOPRIVA S. 1952, Latinska slovnica. – Ljubljana.
- KAHL, H.-D. 1980, Zwischen Aquileja und Salzburg. Beobachtungen und Thesen zur Frage romanischen Restchristentums im nachvölkerwanderungszeitlichen Binnen – Noricum. – [v:] Die Völker an der mittleren und unteren Donau im 5. und 6. Jh., ÖAW Veröffentlichungen der Kommission für Frühmittelalterforschung 4, Wien, 33–81.
- KAHL, H.-D. 1993, Das Fürstentum Karantanien und die Anfänge seiner Christianisierung. – [v:] Karantanien und der Alpen-Adria-Raum im Frühmittelalter, Wien-Köln-Weimar, 37–99.
- KAHL, H.-D. 1997, Der Mythos vom Zollfeld / Gosposvetsko polje. – [v:] Karantanien – Ostarrichi. 1001 Mythos, Unbegrenzte Geschichte – Zgodovina brez meja 5, 51–92.
- KARPF, K. 1989, Das Kloster Molzbichl – ein Missionszentrum des 8. Jahrhunderts in Karantanien. – Carinthia I 179, 125–140.
- KARPF, K. 1996, Zur Entstehungszeit des frühmittelalterlichen Klosters Molzbichl. Beobachtungen zu Kirchen mit repräsentativen Steinausstattungen in Karantanien. – Beiträge zur Mittelalterarchäologie in Österreich 12, 37–50.
- KARPF, K. in MEYER T. 1993, Fratres – Berg der Brüder? Ein Beitrag zur Herkunft des Namens und der Geschichte des Fratresberges bei Spittal an der Drau. – Carinthia I 183, 331–345.
- KARPF, K. in MEYER T. 1996, Frühes Eigenkirchenwesen in Oberkärnten. – Archäologie Österreichs 7, 77–84.
- KLEJN, L.S. 1988, Arheološka tipologija. – Ljubljana. (slovenski prevod angleške izdaje: Archaeological typology, Oxford 1982)
- KOS, F. 1902, Gradivo za zgodovino Slovencev 1. – Ljubljana.
- KOS, F. 1906, Gradivo za zgodovino Slovencev 2. – Ljubljana.
- KOS, F. 1911, Gradivo za zgodovino Slovencev 3. – Ljubljana.
- KOS, M. 1936, *Conversio Bagoariorum et Carantanorum*. – Razprave znanstvenega društva v Ljubljani 11, Ljubljana.
- KOS, M. in GESTRIN F. in MELIK V. 1969, Zgodovinska čitanka za 6. razred osnovnih šol. – Ljubljana.
- LINHART, A. 1791, Versuch einer Geschichte von Krain und den übrigen Ländern der südlichen Slaven. – Laibach.
- LINHART, A. 1981, Poskus zgodovine Kranjske in ostalih dežel južnih Slovanov Avstrije 1 in 2. – Ljubljana (prevedli: 1. knjigo Marjeta Šašel Kos, 2. knjigo Alfonz Gspan in Nada Gspan Prašelj).
- LITTLE, B. J. 1992, Texts, images, material culture. – [v:] Text-Aided Archaeology (ured.: B. J. Little), 217–221.
- LOŠEK, F. 1985, Philologisches zur »*Conversio Bagoariorum et Carantanorum*«. – [v:] Die Bayern und ihre Nachbarn 1, Veröffentlichungen der Kommission für Frühmittelalterforschung 8, ÖAW Philosophisch-historische Klasse, Denkschriften 179, 255–268.
- LOŠEK, F. 1997, Die *Conversio Bagoariorum et Carantanorum* und der Brief des Erzbischofs Theotmar von Salzburg. – Monumenta Germaniae Historica, Studien und Texte 15, Hannover.
- MADER, B. 1986, Die Alpenslawen in der Steiermark. Eine toponomastisch-archäologische Untersuchung. – Österreichische Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-historische Klasse, Schriften der Balkankommission, Linguistische Abteilung 31, Wien.
- MEGISER, H. 1612, Chronica des Loeblichen Erzherzogthumbs Khaerndten. – Leipzig.
- MENCEJ, M. 1997, Odstirni miti ustoličevanja. – Razgledi 16 (1995), 21.
- MIHELIC, D. 1977, Karantanija v očeh zgodovinarjev od konca 15. do 18. stoletja. – Zgodovinski časopis 31, 287–328.
- MIRNIK – PREZELJ, I. 1998, Slovenska zgodnjerednjeveška arheologija med preteklostjo in sedanjostjo – pogled z »Zahoda«. – Arheološki vestnik 49, 361–381.
- MORDEK, H. in GLATTHAAR M. 1993, Von Wahrsagerinnen und Zauberern. Ein Beitrag zur Religionspolitik Karls des Großen. – Archiv für Kulturgeschichte 75, 33–64.

- MORO, G. 1963, Zur politischen Stellung Karantaniens im fränkischen und deutschen Reich. – Südost-Forschungen 22, 78–96.
- NAHTIGAL, R. 1955, O etimologiji izraza kosez. – Slavistična revija 8, 164–167.
- NIERMEYER, J. F. 1976, Mediae latinitatis lexicon minus. – Leiden.
- OGRIS, A. 1996, Das Karlmann-Diplom von 878. Kärntens älteste Urkunde. – Graz-Klagenfurt.
- OLOF, K.D. 1996, Zu den Katalogen in den Freisinger Denkmäler. – [v:] Zbornik Brižinski spomeniki, Dela 2. razreda SAZU 45, Ljubljana, 87–95.
- PATERNU, B. et alii 1993, Prevod v sodobno slovenščino. – [v:] Zbornik Brižinski spomeniki, Znanstvenokritična izdaja, Dela 2. razreda SAZU 39, 83–99.
- PICCOTTINI, G. 1996, Die Römersteinsammlung des Landesmuseums für Kärnten. – Klagenfurt.
- PLEINEROVA, I. 1986, Brezno: experiments with building Old Slavic houses and living in them. – Památky archeologické 77, 104–176.
- PLETERSKEI, A. 1992, Lev S. Klejn, Arheološka tipologija. – Praehistorische Zeitschrift 67, 243–244.
- PLETERSKEI, A. 1994, ECCLESIA DEMONIBUS ADDICTA. Povedka o poganskem svetišču v Millstattu. – Zgodovinski časopis 48, 297–306.
- PLETERSKEI, A. 1995, Bogo Grafenauer (1916–1995). – Arheološki vestnik 46, 341–342.
- PLETERSKEI, A. 1996, Mitska stvarnost koroških knežjih kamnov. – Zgodovinski časopis 50, 481–534.
- PLETERSKEI, A. 1996a, Arheologija in nastanek Brižinskih spomenikov. – [v:] Zbornik Brižinski spomeniki, 1996, str. 27–42.
- PLETERSKEI, A. 1996b, Zur Methode der strukturellen Analyse von Gräberfeldern. – [v:] Ethnische und kulturelle Verhältnisse an der mittleren Donau vom 6. bis zum 11. Jahrhundert, 15–20.
- PLETERSKEI, A. 1997, Mitska stvarnost koroških knežjih kamnov. – Zbirka Zgodovinskega časopisa 17, Ljubljana. (separatna objava razprave iz Zgodovinskega časopisa 50, 481–534)
- PLETERSKEI, A. in BELAK M. 1995, ZBIVA. Cerkve v Vzhodnih Alpah od 8. do 10. stoletja. – Zgodovinski časopis 49, 19–43.
- POHL, H. D. 1996, Zur Sprache der Freisinger Denkmäler. – [v:] Zbornik Brižinski spomeniki, Dela 2. razreda SAZU 45, Ljubljana, 311–321.
- PUNTSCHART, P. 1899, Herzogseinsetzung und Huldigung in Kärnten. – Leipzig.
- RAMOVŠ, F. 1936, Kratka zgodovina slovenskega jezika. – Ljubljana.
- SCHNIZER, A. 1997, Die Karantanenmission – ein Rekonstruktionsversuch. – diplomska naloga na Katoliško-teološki fakulteti univerze na Dunaju.
- SCHÖNLEBEN, I.L. 1681, Carniolia antiqua et nova. – Labaci (Ljubljana).
- STADLER, H. 1996, Archäologische Untersuchungen im Bereich der St.-Nikolaus-Kirche in Matri/Osttirol. – Archäologie Österreichs 7, 85–90.
- ŠTIH, P. 1994, Priwina: slawischer Fürst oder fränkischer Graf? – [v:] Ethnogenese und Überlieferung. Angewandte Methoden der Frühmittelalterforschung (izd.: Karl Brunner, Brigitte Merta), Wien–München, 209–222.
- ŠTIH, P. 1996, Kranjska (Carniola) v zgodnjem srednjem veku. – [v:] Zbornik Brižinski spomeniki, Dela II. razr. SAZU 45, 13–26.
- ŠTIH, P. 1997, O vojvodskem stolu in Liburniji ter o metodi in znanstveni korektnosti neke razprave. – Zgodovinski časopis 51, 110–120.
- ŠTIH, P. 1997a, Herwig Wolfram, Salzburg, Bayern, Österreich. Die *Conversio Bagoariorum et Carantanorum* und die Quellen ihrer Zeit. Fritz Lošek, Die *Conversio Bagoariorum et Carantanorum* und der Brief des Erzbischofs Theotmar von Salzburg. – Zgodovinski časopis 51, 279–284.
- UNREST, I. 1724, CHRONICON CARINTHIACVM. – [v:] D. Simonis Friderici Hahnii, Collectio monvmentorum, vetervm et recentivm..., Tomvs I., Brvnsvigae, 479–536.
- WATTENBACH, W. 1854, Gesta archiepiscoporum Salisburgensium. – Monvmenta Germaniae Historica, Scriptorvm Tomvs 11, 1–103.
- WIEHL, I. 1974, Untersuchungen zum Wortschatz der Freisinger Denkmäler. Christliche Terminologie. – Slavistische Beiträge 78, München.

- WOLFRAM, H. 1979, *Conversio Bagoariorum et Carantanorum*. Das Weißbuch der Salzburger Kirche über die erfolgreiche Mission in Karantanien und Pannonien. – Wien-Köln-Graz (osnovni nemški prevod: Herbert Haupt).
- WOLFRAM, H. 1980, Die Geschichte Österreichs vor der Entstehung Österreichs. – Anzeiger der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-historische Klasse 117, 108–123.
- WOLFRAM, H. 1991, Karantanija med vzhodom in zahodom. – *Zgodovinski časopis* 45, 177–187.
- WOLFRAM, H. 1995, Salzburg, Bayern, Österreich. Die *Conversio Bagoariorum et Carantanorum* und die Quellen ihrer Zeit. – Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung, Ergänzungsband 31, Wien-München.
- ZUPAN, J. 1998, Z eno besedo iz Prešerna bi opravili v tridesetih sekundah. – *Književni listi*, Delo 5.2.1998, 16.
- ZWITTER, F. 1981, Linhartova doba, misel in delo. – [v:] Anton Linhart, Poskus zgodovine Kranjske in ostalih dežel južnih Slovanov Avstrije, Ljubljana, 303–350.

* * *

Pri delu mi je pomagalo mnogo ljudi. Breda Pavčič-Justin je vnesla besedilo Konverzije v računalnik, Mateja Belak je računalniško oblikovala slike in zemljevide, Janez Stergar me je prvi opozoril na pomembnost besede *aliam* za število cerkva Povedi, s strokovnimi pripombami so sodelovali Irena Mirmik-Prezelj, Pavle Češarek, dr. Rado Riha, jezikovni pregled je opravila mag. Mirjam Mencej, koristne nasvete in pomoč sem dobil še od drugih prijateljic in prijateljev. Vsem iskrena hvala.

Zusammenfassung

Der Schöne, der Häßliche und der Böse

Über Methoden, Liburnien, Karantanien, Herzogsstuhl, *Conversio* und Freisinger Denkmäler (FD)

Andrej Pleterski

Anlaß für die vorliegende Abhandlung gab die Kritik (Štih 1997; Grdina 1997) der Studie des Verfassers über die Topographie der Kärntner Fürstensteine, über den mythologischen Hintergrund der Kärntner Herzogseinsetzung und über die slawischen Fürstentümer in den Ostalpen (vor allem Karantanien und Liburnien) im 8. und 9. Jahrhundert (Pleterski 1996; 1997).

Einleitend stellt der Verfasser einige Methoden bei der Erforschung dar sowie die Einteilung der Quellen und das Verhältnis zwischen den einzelnen Quellengattungen. Es folgt eine Auseinandersetzung mit den Behauptungen und Argumenten der beiden Kritiker. Der zweite Teil der Abhandlung ist der computergestützten Strukturanalyse der *Conversio Bagoariorum et Carantanorum* gewidmet, mit der jene inneren Sprachregeln aufgedeckt werden sollen, die das Verständnis des folgenden Satzes im fünften Kapitel der *Conversio* sichern: *Qui venientes Carantanis dedicaverunt ibi ecclesiam sanctae Mariae et aliam in Liburnia civitate seu ad Undrimas et in aliis quam plurimis locis*. Beigefügt ist die Geschichte der Interpretationen dieses Satzes seit dem 12. Jahrhundert bis heute. Die Auseinandersetzung und die Analyse ergaben mehrere Ergebnisse:

1. Johann von Viktring bezeichnet mit den Wörtern *sedes* und *lapis* nicht eindeutig den einzelnen Stein der Kärntner Einsetzungszereemonie. Aus diesem Grunde stellt er keine Stütze für eine eindeutige Interpretation der beiden Wörter in Burkhard's Brief aus dem Jahre 1161 dar. Daher bleibt das als topographischer Beweis für die Steine der Kärntner Einsetzung nach wie vor unsicher.

2. Ottokars Österreichische Reimchronik aus den Jahren 1306/1308 beschreibt als Stein der Einsetzungszereemonie höchstwahrscheinlich den jetzigen westlichen Sitz des Herzogsstuhls, was einen *terminus post quem* für die Errichtung des jetzigen Herzogsstuhls sein könnte.

3. Bestätigt wurde der Formvergleich zwischen den Bergen mit dem Namen Stol/Stojna und dem Umriß des westlichen Sitzes des jetzigen Herzogsstuhls.

4. Der Name *Carantana*, der in der Urkunde aus dem Jahre 811 vorkommt, ist ein auf administrativem Wege eingeführter Name für das Innere Noricum. In diesem dürften mehrere slawische Fürstentümer existiert haben (u.a. das engere Karantanien und Liburnien). Wenigstens von diesem Zeitpunkt an muß zwischen dem engeren und weiteren Karantanien unterschieden werden.

5. Die Urkunde aus dem Jahre 878, die den Hof Trebina (Treffen) beschreibt, weist darauf hin, daß letzterer an der alten Grenze des engeren Karantanien liegt.

6. Innichen entstand 769 an der Grenze der Slawen. Durch das karantanozentrische Konzept von Marko Hansiz wurde sie im 18. Jahrhundert in die Karantanengrenze verwandelt.

7. In der Kopie B der Urkunde aus dem Jahre 816 ist von der Grenze Tiburniens bei Innichen die Rede. Die Entwicklung Teurnia>Lurn zeigt, daß der Name Tiburnia spätestens vor 870 (878), vielleicht sogar nicht nach 822, in den Urkundentext gelangt ist.

8. *svęty večerъ* – seine Mißachtung weist auf den klösterlichen Charakter eines Teils des FD I hin, sowohl in den Forschungen I. Grafenauers als auch in denen K.D. Olofs. Daß der religiöse Wortschatz des FD I unvolkstümlich sei, wurde auch von I. Wiehl festgestellt.

9. Die Wörter »famuli« und »famulae« des FD I weisen auf Geistliche (Ordensbrüder) und Ordensschwestern hin, die sich in diesem Denkmal an Gott wenden. Dieser Befund spricht dafür, daß ein Teil der Wurzeln der FD in einer Männer- und einer Frauenklostergemeinschaft zu suchen ist.

10. Der einschlägige Satz der *Conversio* läßt sich mit großer Zuverlässigkeit mithilfe der festen sprachlichen Gesetzmäßigkeiten der ganzen Schrift erklären. Das Verb *venire* steht auf die Frage wohin? dort immer mit einer Präposition. Im genannten Satz steht es auf die Frage wann? Das Wort *ibi* bezieht sich nie auf einen Ort im selben Satz, das *ibi* des analysierten Satzes bezieht sich folglich nicht auf *Carantanis*, sondern auf *illam plebem*, zu dem Modestus geschickt wurde. Eine ständige Wortverbindung ist auch: (*ad, in*) (Ortsname) *ecclesiam in honore (sancti, sanctae)* (der Name des/der Heiligen) *dedicare*. Der Numerus des Substantivs *ecclesia* stimmt mit der Zahl der geweihten Kirchen überein. Ist der Ortsname unbekannt, so wird der Inhaber des Besitzes mit der Kirche angeführt. Die *Carantani* sind daher Besitzer des Areals mit der Marienkirche. Außer dieser wurde noch eine unbekannte Kirche geweiht, denn *aliam* (Singular) bezieht sich auf *Liburnia civitate seu ad Undrimas*. Wenn es sich um zwei Orte mit zwei Kirchen handelte, müßte da *alias* stehen oder hinter *seu* noch einmal *aliam*. *Civitas Liburnia* kann man mit *civitas Priwinæ* vergleichen, diese ist jedoch höchstwahrscheinlich nur ein Synonym für *proprietas Priwinæ*. Eine sinngemäße Übersetzung, die dem Inhalt des lateinischen Originals entspricht ist: »Als diese gekommen waren, weihten sie dort den Karantanen die Kirche der heiligen Maria und eine andere im Gebiet (Bereich) Liburnien bzw. (genauer) in Undrimas und in sehr vielen anderen Orten.« – Modestus(?) und seine Mitarbeiter haben zwei Kirchen geweiht, die eine bei den Karantanen (höchstwahrscheinlich Maria Saal – Gospa Sveta), die andere in Undrimas im Gebiet Liburnien.

11. Die neueren Interpretationen des behandelten Satzes beruhen auf Übersetzungen.

12. Der Autor der *Conversio* gab sich besonders mit dem 4. und 5. Kapitel (dem karantanischen Teil) viel Mühe. Beim Verfassen des 5. Kapitels verwendete er eine ältere Vorlage, in deren Text er den analysierten Satz einfügte.

13. Auf die Spuren der genannten Vorlage wiesen bereits H.-D. Kahl (1980, 73, Anm. 148; 1993, 41) und Klaus Bertels (1987, 133 ff.) hin und setzten sie in Verbindung mit einem Auszug aus der Handschrift der Vita Gebhardi aus dem späten 12. Jahrhundert.

14. Modestus wurde zu den heidnischen Slawen geschickt und er war »Bischof« in Liburnien.